PAUL IORGOVICI

OBSERVAȚII DE LIMBA RUMÂNEASCĂ

EDITURA FACLA

Scanned with OKEN Scanner

PAUL IORGOVICI

OBSERVAŢII DE LIMBA RUMÂNEASCĂ

Prefaţă de ŞTEFAN MUNTEANU

Ediţie critică, studiu introductiv, tabel cronologic, note, bibliografie
de
DOINA BOGDAN-DASCĂLU şi CRIŞU DASCĂLU

EDITURA FACLA
TIMIŞOARA, 1979

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ

Retipărirea Observaţiilor de limba rumânească *ale lui Paul Iorgovici, după aproape două secole de la apariția lor, poate fi considerată un eveniment editorial. Aceasta, nu numai fiindcă lucrarea învățatului bănățean a devenit de multă vreme o raritate bibliografică, ci și pentru că ea marchează un moment aparte din istoria lingvisticii noastre. Dovadă e faptul că* Observaţiile *au fost și continuă să fie citate deseori pentru ideile originale și judicioase pe care le cuprind. Cel care le-a impus atenției încă în veacul trecut a fost Heliade, urmat, în secolul nostru, de Ovid Densusianu, căruia i s-au alăturat în vremea noastră numeroși alți cercetători. Tot Ovid Densusianu observa că „la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui al XIX-lea exista [în Banat] o mișcare culturală care de obicei e trecută cu vederea, deși ea are însemnătatea ei, alături de aceea din alte ținuturi românești de peste munți“ (*Literatura română modernă, *vol. I, 1920, p. 72). Afirmația lingvistului bucureștean, care precedă paragraful consacrat activității lui Iorgovici, corespunde unei realități existente acum o jumătate de secol. Contribuții recente au modificat această imagine, lărgindu-i cadrul și situînd-o într-un context istoric și cultural mai adecvat. Este însă tot atît de adevărat că drumul rămîne deschis și pe mai departe unor investigații și evaluări noi.*

Dar chiar și în stadiul actual al cercetărilor se poate vorbi despre o direcție specifică a filologiei bănățene, născută din ideologia Școlii ardelene, însă orientată spre zone ale științei și culturii pe care sîntem înclinați să le socotim drept expresia unui țel și a unor acțiuni în mare măsură proprii, determinate de formația intelectuală a reprezentan-

Scanned with OKEN Scanner

ţilor ei şi de condiţiile în care mişcarea intelectuală bănăţeană avea loc.

Făcînd această precizare, nu dorim să se înţeleagă — dacă mai este necesar s-o spunem — că restrîngem activitatea lingvistică şi filologică din vechiul Banat la perimetrul unor preocupări provinciale, izolate de curentul general, caracteristic culturii noastre din pragul secolului al XVIII-lea şi din deceniile de mai tîrziu, ci dimpotrivă. Căci lucrările cărturarilor bănăţeni, de la Iorgovici şi C. Diaconovici Loga la Eftimie Murgu, At. M. Marienescu şi Simeon Mangiuca, inaugurează o direcţie de cercetare paralelă sau, mai exact, complementară celei promovate de învăţaţii transilvăneni. Ea se înscrie însă în tendinţele de ansamblu ale epocii de atunci, care îşi aveau izvorul în acţiunea de redeşteptare naţională şi de progres cultural realizat prin însuşirea ştiinţelor vremii, a culturii şi educaţiei în limba maternă.

Deoarece problema limbii ocupa un loc de frunte în programul de renaştere spirituală al acestei epoci însufleţite de spiritul filozofiei luministe, autorul Observaţiilor *îşi propune să înalţe limba română în rîndul altor limbi de cultură, urmînd o cale diferită de aceea a lui Şincai şi Micu. Iorgovici porneşte de la română şi de la posibilităţile ei de derivare, nu de la paradigmele latinei clasice, după al căror tipar trebuia să fie refăcută structura limbii noastre, cum doreau autorii gramaticii de la 1780. Pentru Iorgovici româna nu e latina coruptă, ci un idiom viu, apt să fie îmbogăţit prin repunerea în circulaţie a formelor „zăuitate“ în decursul istoriei, ceea ce se putea obţine dacă la rădăcinile moştenite se alăturau mijloacele de derivare „pierdute“, dar identificabile în limba latină şi în idiomurile romanice. Deşi latinist, Iorgovici alege drumul direct spre natura („fiinţa“) limbii, în dorinţa de a-i descoperi, potrivit regulilor pe care limba însăşi le pune în evidenţă, resursele interne capabile să o aducă „într-o stare mai bună“. Spre deosebire de filologii latinizanţi, el nu corectează, ci construieşte, cum sugestiv se exprimă editorii cărţii de faţă. De aceea, noţiunea de cultivare a limbii (Iorgovici vorbeşte despre „cultura limbii româneşti“) ni se pare mai nimerită pentru a numi iniţiativa lui şi semnificaţia lucrării sale, precum şi a acelora care i-au urmat îndemnurile.*

Căci ideea de cultivare a limbii implică pe aceea de „lucrare", de perfecționare a exprimării, adică a instrumentului de comunicare dat, în timp ce același termen fusese investit de latinizanți cu înțelesul de reelaborare a formelor și de reformare a lexicului. Autoritatea coercitivă a unui model absolut era latina, față de care fizionomia limbii române se depărtase însă simțitor, cum era și firesc, în decursul istoriei.

Iorgovici este și un teoretician familiarizat îndeaproape cu ideile filozofice în materie de limbaj ale lui J. Locke și Condillac, *trecute prin raționalismul luminist. De aici și perspectiva sa științifică în legătură cu studiul limbii în general, căruia îi este subordonată cercetarea românei. Cititorul va putea descoperi cu oarecare surprindere în paginile acestei cărți, pe lîngă sugestiile autorului privitoare la derivare, numeroase observații, devenite azi locuri comune în știința limbii și în metodologia cercetării lingvistice. Astfel, pentru Iorgovici cuvintele sînt semne arbitrare, ele depinzînd de voința oamenilor de a numi obiectele într-un fel sau altul (p. 21); există și o „motivare" lingvistică, aceasta fiind condiționată însă de autoritatea uzului. El invocă principiile normei cînd face deosebirea între limbajul cultivat („al științelor") și cel curent („de obște"), distincție esențială pe care o făcea tot pe atunci și I. Budai-Deleanu. În sfîrșit, el este cel dintîi care stabilește principiile unei lexicografii moderne, într-o vreme cînd și autorul Țiga-*niadei *își încerca puterile pe același tărîm.*

Să adăugăm la aceste idei, pe care editorii lucrării au știut să le pună în evidență, intuițiile altor filologi din generațiile următoare, de pildă cea a lui C. Diaconovici Loga, care sesizează rolul funcțional al sunetului (vezi Gramatica românească, *Ed. Facla, p. 51) sau criteriile de clasificare a lexicului în „verba primae necessitatis"* și *„verba accidentalia", stabilite de Eftimie Murgu în 1830 (vezi* Scrieri, *EPL, 1969, p. 65), ori, în sfîrșit, situarea studiului românei în cadrul larg al limbilor romanice în lucrările lui Simeon Mangiuca. Asemenea opinii, risipite în broșuri aproape uitate, dar mai ales în publicațiile vremii, așteaptă să fie adunate într-o lucrare de sinteză și examinate în spirit critic. Ele ne dau dreptul să vorbim, cum s-a spus, despre o anumită direcție filologică în*

Scanned with OKEN Scanner

Banat, avînd trăsături proprii, desigur ca mişcare culturală, cum o văzuse Ovid Densusianu, dar şi ca orientare teoretică, generală, cu inerentele ei limite, în problemele limbii. O astfel de fundamentare servea ca punct de plecare pentru înţelegerea sensului ce trebuia să-l ia acţiunea propriu-zisă de cultivare a limbii prin scris şi în şcoli, cu ajutorul gramaticilor, al îndrumărilor didactice şi al epistolarelor, adică al instrumentelor de informare şi de lucru cerute de o largă acţiune instructivă şi educativă concepută şi dirijată în spiritul culturii naţionale.

Iniţiativa Editurii Facla de a înscrie în planul ei tipărirea cărţii lui Paul Iorgovici se cuvine să fie salutată, credem, cu satisfacţie, cu atît mai mult cu cît ea intră într-o preocupare constantă a editurii timişorene de a acorda locul cuvenit acţiunii de restituire a unor lucrări mai vechi, alături de publicarea rezultatelor unor cercetări noi din domeniul ştiinţei filologice.

ŞTEFAN MUNTEANU

Scanned with OKEN Scanner

STUDIU INTRODUCTIV

Luminile româneşti nu s-au aprins în întuneric. Conştiinţa romanităţii străbătea din înseşi începuturi, condensată în mituri, în legende şi în chiar numele acestui popor *(7, 106, 135, 170, 225)*.

Romanitatea este o permanenţă pe fundalul căreia se înregistrează permanenta devenire *a românităţii*. Conştiinţa naţională, consolidată şi conceptualizată către sfîrşitul secolului al XVIII-lea, nu este decît o altă ipostază, modernă, a conştiinţei romanităţii, tot astfel cum iluminismul nostru poate fi considerat *(59* : 167; *60* : 60*)* un alt umanism, în care *Rîmul* devine *Roma*. Sînt, într-adevăr, cuvinte să se vadă *(55* : 9*)* în polaritatea *istoricitate-arhaitate* o trăsătură funciară a culturii româneşti.

Dacă neîntrerupta conştiinţă a romanităţii nu a luat niciodată înfăţişarea europocentrismului, facilitînd influenţarea noastră de către civilizaţii neînrudite, aceeaşi conştiinţă ne-a ferit de complexul oriental, Dimitrie CANTEMIR şi Nicolaus OLAHUS dialogînd de la egal la egal cu învăţaţii apuseni. Iluminiştii vor continua, cu alte mijloace (nu o dată polemice) şi cu alţi parteneri (adeseori adversari) acest dialog, punîndu-şi competenţa şi un inepuizabil entuziasm în serviciul fundamentalei idei a romanităţii, cu cele două reflexe, spaţial şi temporal, ale ei : *unitatea* şi *continuitatea ;* afirmînd-o şi apărînd-o se afirma şi se apăra nu un principiu oarecare, nu un punct de vedere, ci însăşi fiinţa unui popor.

Pe acest fundal comun celor două epoci, trecerea de la umanism la iluminism apare ca un proces a cărui

cea mai de seamă componentă este *tendința de laicizare a culturii*, perceptibilă încă la începutul secolului al XVIII-lea în orientarea deliberată și declarată a actului cultural în conformitate cu „folosul de obște" (*63* : 124), principiu etic pe care Paul IORGOVICI îl invocă insistent (*folosu comune*, XV; *folosul tuturor*, XVI; dar și, fapt semnificativ, *folosul patriii și a națiii*, X). În acest secol în care *pămîntean* este substituit de *patriot* (*60* : 27; *59* : 133), autorul *Observațiilor* se consideră *fiu a națiii* și se adresează *iubitorilor de nație* (XIV).

Orientarea către profan se reflectă, înainte de toate, în preponderența pe care o are, spre sfîrșitul acestui secol, cartea laică (*62* : 152) în raport cu tipăriturile religioase; delimitarea celor două planuri este tot mai netă, astfel că, în 1813, I. TEODOROVICI-NICA nu va ezita să-i evoce, în prefața la *Moralnice sentințe* și într-o ordine deloc aleatorie, pe Paul IORGOVICI, Gr. OBRADOVICI, D. ȚICHINDEAL și P. MAIOR drept autori ai unor cărți „din care să poată tinerimea trage vreun folos, afară de cărțile bisericești". Mai puțin frecventă, nu însă și mai puțin simptomatică este pătrunderea elementelor laice în cărțile de cult, ilustrativ între toate fiind cazul *Mineielor* de la Rîmnic, în părțile introductive ale cărora s-a putut detecta (*3, 14, 59*) influența *Enciclopediei* franceze. Este acesta, fără îndoială, motivul omagierii lui CHESARIE în proiectul *Vestirilor filosofești* și al invocării *Mineielor* de către Radu TEMPEA și Paul IORGOVICI (*59* : 154—155).

Laicizarea culturii noastre este un proces contradictoriu, în cadrul și de-a lungul căruia fenomenele se întrepătrund, nu tot ceea ce este profan fiind lipsit complet de elemente religioase, tot astfel cum nu tot ceea ce pare a fi exclusiv religios este lipsit de elemente laice. Un aspect particular al acestei întrepătrunderi îl constituie utilizarea alegorică a religiosului, care se întîlnește, de exemplu, în partea a III-a (*Reflecții despre starea românilor*) din *Observații*, unde argumentele biblice nu au alt rost decît pe acela de a le face acceptabile pe cele laice, coocurente, dar față de care e limpede că sînt superflue.

Desigur că iluminiştii români nu au atins deismul. necum ateismul, la care au ajuns unii dintre iluminiştii francezi, dar această reticenţă în radicalizarea convingerilor lor este perfect explicabilă, în primul rînd, prin decalajul dintre ritmurile în care se dezvoltau mediile sociale respective şi, într-un al doilea, prin rolul pozitiv pe care l-a îndeplinit, cel puţin într-o anumită etapă, ortodoxismul la români: acela de *componentă a conştiinţei lor de neam* (*18* : 107), rol mai evident în Transilvania, unde el constituia o notă distinctivă a românilor, un echivalent (nu însă un substitut) al romanităţii. Odată cu parţiala acceptare a catolicismului, elementul religios îşi pierde relevanţa şi opoziţia e mutată pe plan laic, politico-ştiinţific, de unde poate simpla impresie că transilvănenii ar fi *re*descoperit o idee (aceea a romanităţii) de care, în realitate, nu s-au despărţit niciodată. În celelalte provincii (Banat, Moldova, Muntenia şi Oltenia), conştiinţa romanităţii a fost, fără întrerupere, singurul factor definitoriu pe fondul unei ortodoxii transnaţionale, astfel că aici laicizarea culturii a fost un proces lent, dar continuu.

Condiţia esenţială presupusă de evoluţia în sens laic a culturii româneşti a fost „desprinderea ei de vechea comunitate a slavonei şi a elinei" (*63* : 91), căci dobîndirea conştiinţei de sine presupunea utilizarea unui instrument propriu de comunicare. Numai astfel se realiza o concordanţă a ideii de romanitate, aflate la temelia culturii noastre, cu latinitatea limbii în care se concretiza. Înfăptuirea acestei concordanţe a făcut ca, în epoca iluminismului, româna să fie îndeosebi *limbă de cultură*, după ce, în umanism, ea fusese mai ales *limbă de cult*. În ipostaza ei liturgică, româna ajunge la desăvîrşire, adică la o relativă unitate a normelor ei (*79*), în jurul anului 1750. Laicizarea tot mai accentuată a culturii determină o tot mai mare adîncire a contradicţiei dintre necesităţile de exprimare crescînde, în perpetuă diversificare şi posibilităţile limitate de care dădea dovadă limba română literară a momentului (*81* : 431—435). De aceea, eforturile multor iluminişti români vor fi îndreptate către sporirea acestor posibilităţi şi către afirmarea şi apărarea neobosită a latinităţii limbii, preo-

cuparea lor fiind aceea de a păstra un continuu echilibru între cele două idealuri.

În timp ce unitatea *politică* a românilor a avut un caracter istoric, unitatea lor *culturală* constituie o permanență. Desigur că această unitate nu exclude, ci, dimpotrivă, presupune diversitatea determinată de circumstanțe obiective, tot astfel cum aceeași unitate nu este periclitată de prioritatea pe care o deține, într-un anumit moment, o anumită provincie, într-un anumit domeniu. Unitatea culturii noastre iluministe presupune, spre a se releva, o perspectivă *pluridisciplinară,* culturologică (*inclusiv* istorică și lingvistică), în cadrul căreia un loc aparte trebuie să revină *filozofiei,* care a avut „rolul director, punîndu-și amprenta pe spiritul istoric al secolului, în ansamblul domeniilor de cultură“ (*87* : 15). Iluminismul românesc nu a produs filozofi, dar reprezentanții săi, educatori și savanți, clerici și artiști, au avut o gîndire mereu orientată filozofic, și nu este desigur o întîmplare faptul că acum, tocmai *acum,* se ia inițiativa înființării *Soțietății filosofești a neamului rumânesc în Mare Prințipatul Ardealului,* în alcătuirea căreia se găseau „preoți învățați, toți supuși Bisericii Răsăritului, dohtori, filosofi, istorici și alți mai mulți învățați“ (*221* I : 210), dintre care nu lipseau CHESARIE de Rîmnic și Ianache VĂCĂRESCU, precum și, desigur, alții din Principate. Întîmplător nu este nici faptul că acum, în urma înființării acestei societăți (1795), apar, într-un interval foarte scurt, *gramatica* lui Radu TEMPEA (1797), *retorica* lui Ioan MOLNAR PIUARIU (1798) și *Observațiile* lui Paul IORGOVICI (1799), în care trebuie să se vadă un îndreptar de utilizare a unui anunțat *dicționar* al limbii române, sau, în orice caz, și un asemenea îndreptar. Gramatica și dicționarul, la care, în spiritul unei bune și foarte vechi tradiții, se adăuga și retorica, iată instrumentele pe care orice academie europeană își propunea să le realizeze în vederea ridicării limbii la nivelul cerut de imperativele progresului social. Fiind date circumstanțele istorice cunoscute, o asemenea coordonare a eforturilor științifice ale celor trei învățați ar putea părea inexplicabilă, dacă nu s-ar avea în vedere aderarea lor comună la *filozofia luminilor.* Destinația

pe care o iau principiile iluministe, receptate adeseori *indirect* (*221* I : 11—12), dar uneori și *fără intermediar* (Paul IORGOVICI), este una *practică*, deloc speculativă, faptul explicîndu-se prin aceea că la baza principiilor respective stau empirismul englez și senzualismul francez, cu încrederea lor declarată în *experiență*.

Pe cînd majoritatea iluminiștilor români au față de aceste principii o atitudine *deductivă*, căci ei nu le-au cunoscut decît din scrieri în care ele erau deja aplicate, IORGOVICI, care venise în contact direct cu operele marilor gînditori apuseni, dă expresie atît principiilor cît și considerațiilor pe care le face pornind de la ele. Prezența în *Observații* a acestor două planuri permite să i se recunoască o atitudine de gramatic-filozof (*136* II : 584). Dar, în timp ce componentele filozofice ale gîndirii sale se lasă detectate și relevate cu ușurință, identificarea surselor este incomparabil mai dificilă, dacă nu chiar imposibilă (*87* : 233). Dificultatea nu vine doar din faptul că, asemenea tuturor contemporanilor, inclusiv a celor străini, IORGOVICI nu indică aceste surse, ci și din acela că principiile la care aderă și pe care le exprimă aparțin unui fond comun de cugetare al epocii sale (*125* : XXV). De aceea, referirile noastre la opera unor gînditori pe care lingvistul român a putut să o cunoască reprezintă ilustrări ale afirmației anterioare și nu încercări de identificare a unor surse sigure.

Îmbrățișarea ideologiei iluministe este nu numai efectul unei opțiuni personale, ci și răspunsul necesar dat unor cerințe obiective. De altfel, în *Observații* pot fi întîlnite atestări, printre cele mai timpurii la noi, ale termenului *luminare* (VII), indiciu sigur al existenței unui climat corespunzător (*146* : 14). Prin opera sa, IORGOVICI se dovedește a fi fost un mare patriot și, totodată, un spirit european, știind să caute și să găsească în filozofia unui continent zguduit de revoluții argumente în favoarea poporului său.

Observații de limba rumânească reprezintă prima scriere a lui Paul IORGOVICI (*fructurii cei mai dintîi a învățăturilor mele,* IX) și singura pe care a tipărit-o.

I s-a mai atribuit, cu argumente plauzibile, paternitatea în cazul *Calendarului* din 1784 *(243)*; celelalte atribuiri sînt fie improbabile: *Scurtă istorie a românilor din Dachia* şi *Descrierea celor mai faimoşi împăraţi, filosofi şi bărbaţi ai antichităţei* (*228*: 299, dar acceptate fără argumente pînă astăzi), fie simple confuzii: *Istoria a Alexandrului celui Mare,* Sibiu, 1794 (*124*: 3), al cărei traducător real a fost Dimitrie IERCOVICI (*34* I: 9). În schimb, *Glosarul* este atestat de IORGOVICI însuşi în *Observaţii* (29), fragmente din el alcătuind aici materia unui întreg capitol (34—80). Distrusă în manuscris, pe cînd autorul se găsea în detenţie (*124*: 2—3; *43* I: 65; 209 I: 18—19), rescrisă parţial, această lucrare lexicografică ar fi ajuns în posesia lui Vasile COLOŞI (*228*: 299; *108* II: 296), intrînd prin această filieră în materia *Lexiconului* din 1825 (*108* II: 296; *152*: 235; *73*: 94; *221* I: 33). Mărturisindu-şi preferinţa pentru cuvintele româneşti, IORGOVICI îşi exprima intenţia de a le utiliza în *toate scrisorile* sale (78); despre el, un contemporan, cărturarul bănăţean Alexandru TEODOROVICI, afirma că *au început ... cărticele a alcătui şi în tip a le da* (*apud 108* II: 297). Este de presupus că folosirea pluralului în pasajele citate corespunde unei realităţi. Unei realităţi ascunse deocamdată sau, poate, definitiv.

Majoritatea cercetătorilor au văzut (*94*: 69; *140*; *52*; *124*: 4) sau încă mai văd (*202*: 442; *132*: 115; *114*: 38) în *Observaţii* o *gramatică* a limbii române; nici măcar faptul că în epocă termenul circulase cu o accepţie foarte largă (*159*: 112) nu îndreptăţeşte utilizarea lui în această situaţie, de vreme ce IORGOVICI însuşi îl defineşte foarte exact (*gramatica limbii materne sau cartea care învaţă regulele de a scria, a pronunţia, a lega mai multe cuvinte sau a face construcciuni după propietatea şi osebirea limbii,* 5), lăsînd să se înţeleagă limpede în altă parte (*Cei ce nu ştiu gramatică nu vor înţelege ce e cazu nominativ şi ablativ, îns aicea nu e loc spre explicaţia aceea,* 35) că scrierea sa *nu este* o gramatică.

Respingînd, explicit ori implicit, punctul de vedere menționat, alți autori formulează opinii care converg fie spre considerarea *Observațiilor* în raport cu *Glosarul* (*scurtă cercetare pregătitoare pentru dicționariu*, *108* II: 295; *o introducere la Dicționarul ce-l preocupa*, *152*: 237; *s-a născut ... din intențiunea unei introduceri la Dicționarul său*, *1*: 330), fie către aprecierea lor drept meditație, din perspective filozofice, asupra limbajului în general și asupra limbii române în special (*o carte de îndemn cultural*, *51*: 69; *un eseu amplu închinat limbii românești*, *150*: 213), ambele interpretări fiind îndreptățite în egală măsură și, deci, complementare.

În afară de o dedicație către episcopul Șacabent, protectorul lui IORGOVICI (III—X) și de o introducere adresată cititorului (XI—XVI), lucrarea cuprinde trei secțiuni: *Observații de limba rumânească* (1—33), *Exemplurile* (34—80) și *Reflecții despre starea românilor* (81—93).

Prima parte are un pronunțat caracter teoretic, autorul făcînd, aici îndeosebi, dovada cunoștințelor sale de lingvistică generală, întrebuințate ca argumente în efortul de *normare* și *îmbogățire lexicală* a limbii române literare. Observațiile propriu-zise, în număr de șapte, se referă la derivarea cu prefixe și sufixe, la evoluția, fonetică și semantică, a cuvintelor românești în raport cu etimoanele lor latinești, la adaptarea noilor derivate etc.

Partea a doua cuprinde fragmente din *Glosar*, prin care se urmărește producerea unor clare dovezi ale latinității limbii noastre, derivarea fiind indicată drept cea mai potrivită cale de progres al limbii. Din exemple rezultă că *Glosarul* urma să fie etimologic și explicativ (*Care cuvinte eu le-am pus în dicționariu meu ... în care se tîlcuiesc nominele și vorbele cele de acuma după puterea rădăcinei din limba cea veche*, 29—30), alcătuit pe principiul familiilor de cuvinte (spre ilustrare, IORGOVICI dă 26 asemenea familii însumînd aproximativ 400 de termeni) și trilingv: român-latin-german; în mod obișnuit se admite (*228*: 299; *124*: 2—3; *235*: 6; *44*: 65; *209* I: 18) că ar fi fost quatrilingv, deși

termenii francezi apar cu totul accidental în *Exempluri* (*alliance, avancer, avant, batallion, battre*) și este de presupus că frecvența lor era aceeași și în *Glosar* (cu aceeași lipsă de îndreptățire s-ar fi putut lua în considerare și prezența celor cîteva cuvinte sîrbocroate). De aceea, aproape fără excepție, structura „articolelor" este următoarea : derivatul neologic propus — etimonul său latinesc — explicația (de cele mai multe ori printr-o perifrază) acestuia în germană — traducerea explicației în română, între cuvîntul-intrat și traducere apărînd o diferență de registru stilistic. Faptul că explicația germană este calchiată explică de ce foarte mulți dintre termenii derivați propuși de IORGOVICI sînt învestiți cu un alt sens decît cel actual și indică limpede că, în redactarea *Glosarului*, lingvistul român s-a slujit de un dicționar latin-german, alcătuit probabil pe același principiu al familiilor de cuvinte. Această inițiativă lexicografică este cu atît mai remarcabilă cu cît aproape jumătate dintre derivatele înșiruite în *Exempluri* se vor impune ulterior în limba literară (un sfert dintre ele prezentînd chiar o formă identică cu cea actuală) ; de aceea, este justificată considerarea termenilor respectivi ca alcătuind un glosar de neologisme (72).

Ultima parte cuprinde părerile lui IORGOVICI cu privire la educație și la religie (*starea creșterii pruncilor* și *starea relighiei*, 81), așadar chestiuni *aparent* extralingvistice : *imperfect prin natură*, omul este *perfectibil prin cultură* și, mai ales, prin educația exercitată asupra lui, în primii ani ai existenței, de către părinți (81—82), educație fundamentată pe dreptul natural (88—89), respectarea căruia este generatoare de virtute ; pe cînd activitatea formativă a părinților, care este o obligație naturală, este finită în timp de momentul maturizării copiilor, obligația, de asemenea naturală, a acestora de a-și cinsti părinții este perpetuă (92—93). Desigur că, privite din perspectiva istoriei gîndirii pedagogice românești, aceste idei sînt demne de interes (*87* : 232—234) ; raportate însă la primele două părți ale lucrării, ele ajung să-și dezvăluie un pronunțat caracter *alegoric* : prin generalizare, raportul dintre generații poate fi considerat un model al etnogenezei, astfel încît respectul

Scanned with OKEN Scanner

pe care urmaşii îl datorează celor care i-au precedat işi păstrează caracterul obligatoriu şi în cazul atitudinii românilor faţă de romani, inclusiv faţă de limba latină. În sprijinul unei asemenea interpretări a *Reflecţiilor* vine şi omonimia voită din citatul *Cînd limbile ce n-au lege, din natură fac cele a legii* ... (89).

Cînd, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, Paul IORGOVICI îşi redacta *Observaţiile,* limba română literară se găsea antrenată într-un contradictoriu proces de neologizare şi de pierdere a relativei unităţi la care ajunsese, cu cîteva decenii mai devreme (*79*), limba cărţilor bisericeşti. Ca atare, (re)stabilirea unor norme unice şi identificarea celor mai potrivite căi pentru îmbogăţirea lexicului erau importantele sarcini care, deşi unanim asumate, s-au concretizat diferit în operele lingviştilor noştri. Între aceştia, IORGOVICI se particularizează prin proiectarea idealului naţional pe o zare europeană. *Observaţiile* sînt, aşa cum autorul lor însuşi afirmă, rodul *ostenelii pentru a aduce limba aceasta în stare mai bună* (13), în atingerea căruia s-a lăsat călăuzit ori măcar întovărăşit de LEIBNIZ, VICO, LOCKE, PRIESTLEY, BECCARIA, CESAROTTI, CONDILLAC precum şi, desigur, de mulţi alţii.

Ţinînd seama de momentul în care şi-a desfăşurat activitatea şi, îndeosebi, de situaţia în care se găsea limba noastră literară, se poate afirma că importanţa lui IORGOVICI rezidă, poate, mai puţin în propunerea unor norme şi, mai ales, în faptul că a formulat *necesitatea normării : limba noastră are lipsă de îndreptare şi de înmulţire, aceasta se poate face de vom aduce-o numai la regule fixe* (72—73). Originalitatea sa vine din înţelegerea adevărului că îndreptarea şi înmulţirea limbii sînt operaţii concomitente şi complementare şi ea stă în identificarea sursei lor comune în *derivare*. Prin modul în care a gîndit progresul limbii, prin recomandările pe care le-a făcut, el se dovedeşte a fi fost unul dintre cei mai de seamă ctitori ai limbii noastre naţionale moderne.

Concepția lingvistică a lui Paul IORGOVICI se sprijină pe constatarea că limba este un fenomen simultan determinat prin gîndire și prin istoria unei națiuni.

Relația dintre *limbă și gîndire* decurge din statutul lor de trăsături distinctive ale umanului (*Dumnezeu, părintele a toate făpturelor, prin nimica alta n-au mai ales pre om de cătră celelalte dobitoace mai vîrtos decît prin minte și putința de a cuvînta,* 1). Ca și LEIBNIZ (*niciodată un adevăr nu e cunoscut, descoperit sau dovedit de mine decît prin mijlocirea cuvintelor sau a semnelor evocate în minte,* 125 I : 13), învățatul român crede că rațiunea este utilă doar în măsura în care este exprimabilă : *Ci mai însa rație nici nu ne reau ajuta atîta, nici nu se reau putea așa arăta în noi, de ce percepem cu mintea nu ream putea descoperi prin cuvinte* (2). Întocmai ca și rațiunea, a cărei expresie este, limbajul reprezintă o disponibilitate general umană : *la tot omul, făr discriminare, care e prin însa naștere supus la lipsele aceste, este dată și putința de a le descoperi prin cuvinte* (4). Drept argumente, IORGOVICI aduce exemplul *afazicilor,* la care această disponibilitate nu devine realitate întrucît este *împedecată prin organele cele imperfecte a trupului* (3—4) și pe acela *al copiilor,* care, nu au *încă organele trupului cuprinzătoare de cuvinte,* astfel încît, pentru a comunica, recurg la alte semne decît cele lingvistice (4).

Concepînd limbajul ca pe un instrument al gîndirii, dar și ca pe un mijloc prin care ea se exteriorizează, el va ajunge în chip necesar să îmbrățișeze teoria, curentă la toți gînditorii apuseni ai timpului, însă cu antecedente în antichitatea greacă (*42* ; *139* : 85—89), ce definește cuvîntul drept semn : *Din loghică se știe că vorbele sînt semnele perceputului minții, de unde urmează că cu tot cuvîntul este legată percepere a minții noastre* (21). Facultatea limbajului fiind *universală,* deci *unică,* iar realizarea ei fiind *națională,* adică *multiplă,* înseamnă că una și aceeași idee comportă realizări lingvistice diferite în limbi distincte (*Apoi vedem că chiline nații chiline au cuvinte, măcar că acelaș perceput au,* 21) și că, prin urmare, semnul are un caracter arbitrar : *așadar cuvintele sînt semnele arbitrarie* (21). Arbitrarietatea semnului este

consecinţa *unei convenţii între indivizi* (*adecă în voia oamenilor stă a numi oareceva într-aşa sau altmintrelea chip*, 21 ; *tot numele însemnează un lucru spre a căruia înţelegere numele acela e dat de la oameni*, 25). Se poate recunoaşte, în aceste formulări, aderarea deschisă a lui IORGOVICI la teza, mai generală, *a contractualismului*. Semnul lingvistic are doar iniţial un caracter convenţional, arbitrar, căci uzul îl motivează, stabilizînd raportul dintre semnificat *(semnare)* şi semnificant *(cuvînt)*, precum şi relaţia acestuia din urmă cu referentul *(lucrul)* : *Numai dacă o dată s-au însemnat oarece cu un cuvînt şi s-au întărit într-aceea semnare prin întrebuinţare a mai multora, au ieşit numele acela aşa cunoscut că, de cîte ori s-au spus numele acela, s-au înţeles şi lucrul cu care e legat numele acela. Acestea cuvinte se numesc vorbe uzitate prin întrebuinţare întărite* (21—22). Această idee a motivării treptate a semnului prin uz apare, printre alţii, şi la LEIBNIZ : *deşi caracterele pot fi arbitrare, totuşi folosirea şi legătura lor are ceva ce nu este arbitrar, anume o anumită potrivire între caractere şi lucruri* (125 I : 14).

Alături de pluralitatea limbilor, o altă dovadă a arbitrarietăţii semnului o constituie *polisemia*, şi ea o caracteristică universală a limbajului : *Din slăbiciunea trupului, nici într-o limbă nu se au cuvinte din destul pentru a arăta deplin perceputul minţii, aceasta e cunoscut prin experienţie. Deci sîntem siluiţi a da unui nume mai multe înţelegeri* (22). Existenţa polisemiei îl obligă pe IORGOVICI să ia în considerare şi distincţia dintre cuvintele *proprii* şi cele *improprii*, mai exact, dintre cuvintele întrebuinţate cu sens propriu *(înţelegere dreaptă)* şi cuvintele întrebuinţate cu sensul impropriu (*luate de la înţelegerea lor cea dreaptă*, 22—23), distincţie asupra căreia insista şi CONDILLAC : opoziţiei dintre *sensul primitiv* şi cel *împrumutat* îi corespunde opoziţia dintre *numele proprii* şi *tropi* (37 II : 46). Propunîndu-şi să contribuie la crearea limbii române literare şi, în special, la aceea a limbajului ştiinţific, învăţatul român încearcă să elaboreze o terminologie lipsită de conotaţii — surse ale impreciziei în exprimare. De aceea, el consideră că sarcina logicii este de a stabili sensul exact

al cuvintelor (*a loghicei este a învăța în ce se cuprinde virtutea cuvintelor,* 7), deci de a preciza relația dintre senmificant și semnificat, pe cînd retorica este chemată să supravegheze utilizarea corectă a cuvintelor, adică să ia în considerare raportul semnificantului cu referentul (*Deci toate regulele ritoricii sînt spre acela sfîrșit așezate, ca numele ce întrebuințăm spre însemnarea unui lucru sau unei fapte naturii lucrului și faptei cît poate mai mult să se cuvină,* 23).

Disponibilitatea cuvîntului de a se adecva atît la concept cît și la realitatea pe care o desemnează poate fi o măsură a oportunității sale în limbă. Controlul acestei disponibilități devine posibil datorită caracterului convențional al semnului, dar este condiționat și exercitat de uz. Dacă utilizarea colectivă este cea care atenuează și, adeseori, anulează arbitrarul din limbă, perpetuînd un sens inițial, coruperea acestui sens este o consecință a aceleiași utilizări. Elaborarea unei limbi literare capabile să susțină progresul social și cultural al națiunii, deci perfecte, trebuie să vegheze la înlăturarea sau, măcar, la reducerea pe cît e cu putință a surselor de exprimare incorectă, echivocă. Așadar, uzul este un regulator al mecanismului lingvistic, fără ca, exercitîndu-și acest rol, să poată evita întotdeauna socializarea erorii.

O atitudine comună iluminiștilor, și tocmai de aceea cu profunde implicații transculturale, social-politice, este refuzul oricărui principiu de *autoritate* (*13*: 87). Arătînd că nu se pot lua decizii singulare cu privire la utilizarea limbii, ci că singurul criteriu valabil rămîne uzul, Joseph PRIESTLEY, de pildă, împinge numaidecît discuția pe un plan mai general și afirmă dreptul poporului la libertate și la adoptarea inovațiilor celor mai potrivite în legătură cu tot ceea ce este supus devenirii (*101* : 188). În același spirit, IORGOVICI recomandă individului să contribuie la binele social, avertizîndu-l însă de periclitarea eforturilor sale prin acceptarea autorității altuia (XV). Urmează oare că învățatul nostru respinge uzul autorității pentru a admite autoritatea uzului ? Spre deosebire de autoritate, uzul este incompatibil cu arbitrarul și, prin aceasta, superior,

nu însă şi perfect, căci aşa cum s-a văzut, el însuşi admite, în anumite circumstanţe, formele aberante. Pentru edificarea unei limbi literare perfecte, *consensul* se dovedeşte a fi o exigenţă necesară, dar nu şi suficientă ; o a doua exigenţă este aceea *a conformităţii cu specificul limbii*, pe care o punea în lumină CESAROTTI (*Saggio sulla fillosofia delle lingue*) în a cărui concepţie limba nu reprezintă un fapt arbitrar, întemeiat *doar* pe uz şi autoritate, ci îşi conţine raţiunea de a fi. Excomunicîndu-l pe legislator, IORGOVICI dă drept de cetate lingvistului, adică omului de cultură capabil să releve tocmai *esenţa limbii, fiinţa* ei (XII), pe fundalul universalităţii limbajului.

Alături de gîndire, *istoria naţiunilor* este un alt factor determinant, prin care se explică nu numai pluralitatea limbilor naturale, ci şi ansamblul de proprietăţi prin care se individualizează, adică specificul fiecăreia. Principiul după care se călăuzeşte IORGOVICI în această privinţă este acela *al paralelismului dintre evoluţia limbii şi istoria poporului care o întrebuinţează* (*136* I : 468—469 ; *12* : 55) : *limba şi naţia cu acelaşi paş păşesc* (81). De aceea nu este deloc intîmplător faptul că tocmai la acest învăţat au fost atestaţi, pentru prima dată alături, termenii din care se va naşte sintagma *limbă naţională* (*157* : 630). Raportul dintre istorie şi limbă fiind, în multe privinţe, unul de la cauză la efect, este limpede că acel care îşi propune să cerceteze limba trebuie să recurgă la istorie ca la o ştiinţă *auxiliară : spre mai mare înţelegere a celora ce se ating de limbă se cere o scurtă conoştiinţă de istoria romanilor sau rumânilor* (10—11). Umanismul, prin cronicari, văzuse în limbă o sursă de argumente ale ideilor istorice fundamentale ; prin IORGOVICI, iluminismul asigură lingvisticii *autonomie* şi, în consecinţă, dreptul de a utiliza rezultatele la care au ajuns alte ştiinţe, între care *şi* istoria. Limba şi istoria naţiunii întreţin o relaţie mediată de cultură (sau, în terminologia autorului, de *ştiinţe*), progresul ori decadenţa căreia explică starea limbii la un moment dat (XIII, 10, 76) şi se explică prin libertatea sau, dimpotrivă, prin dependenţa poporului (Englezii, de exemplu, *sînt naţie nesupusă la alta : e de sine stăpînitoare. La ei înflo-*

Scanned with OKEN Scanner

resc științele, cu acestea florește și limba, 79). Se înțelege, astfel, de ce, pentru el, a acționa pentru îmbunătățirea limbii române reprezenta un act de patriotism.

Deși își exprimă convingerea că limba este perfectibilă (*spiritul unui popor nu va face progrese decît dacă își va perfecționa limba*, *37* I: 25), CONDILLAC nu se poate elibera de sentimentul umanist *al decadenței limbilor* (*143*: 149). Despre decadența limbii române, în raport cu stadiul ei inițial, latina, se vorbește în numeroase pasaje din *Observații*; spre deosebire însă de filozoful francez, IORGOVICI nu vede aici un fenomen istoric inevitabil, ci rezultatul unor împrejurări extralingvistice concrete: *După atîtea schimbări, dintre care numai una ar fi fost prea mare lovitură a perderii împărăției romanești, n-au fost cu putință altmintrelea ca să nu se schimbe și limba în mai rău* (13). Schimbările avute în vedere sînt venirea slavilor și apoi pierderea libertății celor trei provincii românești (12—13), cu grave urmări asupra dezvoltării firești a poporului, a culturii și a limbii sale. În ceea ce privește limba, se constată, pe de o parte, dispariția unui mare număr de cuvinte și îndeosebi a termenilor științifici (*în limba care noi o vorbim, multe cuvinte s-au zăuitat din limba cea veche a romanească, mai vîrtos acele care se cer la științele cele alese, de care limba noastră e lipsită*, 72), însoțită de ștergerea sentimentului etimologic (*așa departe am căzut din floarea științelor și a limbii, cît acuma cuvintele de știinṭe, care s-au întrebuințat în rădăcina limbii care noi o vorbim, se par noao în starea aceasta a fi streine*, XII) și, pe de altă parte, acceptarea unor termeni străini, slavi mai ales, consecință a amestecului etnic (*românii au fost mestecați cu slavenii și și acum sînt cu sîrbii, de la care multe cuvinte au luat*, 13). Pierderea unui mare număr de termeni științifici și adoptarea altora, incompatibili însă cu o astfel de utilizare, au făcut imposibilă perpetuarea românei ca limbă de cultură, fără să ducă însă la anularea latinității ei: *măcar că limba noastră e siracă la cuvinte, mestecată cu cuvinte streine, dar ea tot are așa cuvinte, așa regule, așa propietăți, prin care ea se dă de sine a cunoaște că vine din cea veche romanească* (31). Latinitatea limbii și romanitatea poporului sînt trăsă-

turi esenţiale, incoruptibile, împotriva tuturor aparenţelor confruntate de IORGOVICI cu *experienţa prin care cunoaştem că nici o limbă, nici o naţie nu e nemestecată. La aceasta eu după regulele istoriceşti nu caut, ci mă uit numai la rădăcina naţiii şi a limbii, care neîndoit vine de la cea latinească* (14). Acest fond nealterat de latinitate reprezintă pentru el şansa românei de a redeveni o limbă de cultură, proces prin care înţelegea nu întoarcerea la latină, ci pornirea de la ea : *limba aceasta nicicînd nu se poate aduce la aceea de unde au căzut, ci numai limba cea veche poate sluji spre îndreptarea acestiia* (80). IORGOVICI a fost *un latinist,* nu însă *un latinizant.*

Respingînd, pe urmele lui LOCKE *(Nihil fuerit in intelectu quod non prius fuerit in sensu),* ipoteza carteziană a ideilor înnăscute, CONDILLAC face constatarea că, de vreme ce o însuşire umană cum este de pildă discernămîntul se perfecţionează, înseamnă că începe undeva (*38* : 17), şi anume în senzaţii. *Geneza* şi *devenirea* se presupun reciproc. De aceea, aprecierea latinei drept stadiu iniţial indică nu numai situarea lingvistului român într-o perspectivă genetică, dar şi adoptarea unui punct de vedere evolutiv. DILTHEY apreciază că, pe tărîm istoric, iluminismul are marele merit de a fi propus, alături de conceptul de *solidaritate a genului uman,* pe acela de *progres* (*13* : 97—98). Deşi în domeniul *limbii* române, efortul lui IORGOVICI are ca finalitate evidentă progresul culturii şi, deci, al poporului său : *eu, din ardoarea cătră naţia mea, n-am păstrat osteneala pentru a aduce limba aceasta în stare mai bună* (13). Dacă numărul ideilor este determinat de acela al cuvintelor, cum considera CONDILLAC (*37* I : 22 : *moins de mots, ... moins d'idées*), înseamnă că dezvoltarea culturii presupune *îmbogăţirea lexicală* a limbii în care se exprimă, căci *arta de a vorbi nu este deci decît arta de a gîndi şi arta de a raţiona, care se dezvoltă pe măsură ce limbile se perfecţionează* (*37* I : 22). Pentru filozoful francez, limba este nu doar o expresie a gîndirii, ci şi un mijloc de îmbunătăţire a acesteia, adică *o metodă,* tot astfel cum metoda este o limbă. *Spiritul unui popor nu va face progrese decît dacă el îşi va perfecţiona limba*

(*37* I : 25). Între *împrumut* și *derivare*, cele două principale căi de îmbogățire a limbii române cu termeni necesari activității culturale și științifice, IORGOVICI optează pentru cea din urmă. Condamnînd atitudinea celor care nesocotesc această cerință (*În limba românească, vor zice alții, se pot scria cărți de tot feliul, așadar nu e de lipsă a adaoge în limba noastră cuvinte noi* ...), ca și pe a acelor care vor ca *acelea cuvinte să le închipuim din închuipuirea cugetului nostru au să le luăm de la o nație vie, cu care trăim* (75), el afirmă că, *după județul meu mai bine este a împrumuta așa cuvinte din limba noastră cea de rădăcină decît de aiurea* (76). *Împrumutul* din latină înseamnă, de fapt, nu acceptarea unor cuvinte din această limbă, așa cum s-ar putea eventual înțelege, ci *derivarea*, după model latin, a termenilor în a căror componență urmează să intre teme și afixe românești : *vorbele așa derivate se văd mie a fi tocma ale noastre, pentru că în limba noastră sînt fundate din vorbele noastre, după regulele și propietățiele a însei limbii deduse* (14). Împotriva celor care vor fi socotind că se găsesc, totuși, în fața unor împrumuturi, el precizează că *rădăcinile* ... *nu sînt din limba latinească. Iar particulele cu carele sînt împreunate vorbele acelea sînt răsfirate în însele vorbele noastre* (74).

Preferința acordată *derivării* (*72* : 559 ; *159* : 40) are temeiuri în filozofia iluminismului, care se întîlnește însă cu latinismul lui IORGOVICI într-o unitate în care e dificil să se atribuie prioritate unuia sau celuilalt component. Este vorba despre coordonata raționalistă a gîndirii lui LEIBNIZ, care cerea, referindu-se la divizibilitatea corpurilor compuse, cunoașterea distinctă a tot ceea ce intră într-o noțiune distinctă (*125* I : 27), ca și despre metoda analitică dezvoltată de CONDILLAC (*Analyser c'est décomposer, comparer et saisir des rapports*, *56* : 779) și identificată de el cu limba, care este astfel chemată să servească nu numai la exprimarea, ci și la cunoașterea ideilor (*37* I : 25), căci, *pentru a avea idei asupra cărora să putem reflecta, e necesar să imaginăm semne care să constituie conexiuni între diferitele ansambluri de idei simple* (*37* III : 202). Este limpede că, prin divizibilitate, adică prin transpa-

renţa formei lor interne, derivatele răspund cel mai bine acestui deziderat, îndeosebi atunci cînd aparţin unui limbaj destinat prin excelenţă cunoaşterii, cum este cel ştiinţific. O dovadă a faptului că IORGOVICI a avut în vedere toate acestea o găsim în *Exemplari*, unde sensul temei revine, uneori abuziv, în definirea derivatelor ei: *capere* „prinde" şi *capace* „ce poate cuprinde", ... *captare* „prinde cu mîna ici şi cole", ... *accepere* „prinde la sine", ... *occupare* „prinde cu gîndu de a ţinea pentru a său", ... *începere* „prinde a face ceva" etc. Ne găsim, totodată, şi în faţa argumentului pe care lingvistul îl implică în aparentul său purism: derivatele astfel obţinute sînt preferabile cuvintelor străine, deci împrumuturilor, deoarece acestea *nici o rădăcină n-au în limba noastră; pentru aceea nu se pot întrebuinţa nici în dicţionariu scris după rădăcina cuvintelor noastre, nici într-alte ştiinţe la care se cer cuvinte învăţate* (78). Dar metoda lui CONDILLAC este nu numai *analitică*, ci şi *genetică* (*38*: 7), deoarece, pentru a cunoaşte un fenomen într-un anumit stadiu al evoluţiei sale, este necesar să cunoaştem modul în care s-a format şi invers, începuturile fenomenelor ne devin accesibile prin analiza ipostazei lor actuale; referindu-se la limbă, el arată că, întrucît nu i se poate observa originea şi evoluţia, nu ne rămîne decît *să descompunem un discurs* pentru a afla maniera în care ea *analizează* gîndirea (*37* I: 46). Un asemenea punct de vedere l-a putut, desigur, determina pe IORGOVICI să introducă o dimensiune temporală în concepţia sa despre îmbogăţirea lexicală, astfel încît aceasta să poată fi definită ca *îndreptare a limbii noastre după rădăcina ei* (31). El constată că *vorbele de rădăcină, care şi noi le întrebuinţăm în limba noastră, în limba veche sînt cu toate particulele aceste împreunate, iar în limba noastră numai cu cîtă vruna* (15) şi îşi propune să refacă integritatea paradigmelor lexicale, enunţînd *regula după care toată vorba de rădăcină care e în limba cea veche, de unde noi o tragem, cu toate particulele aceste înmulţită, şi în limba noastră să se înmulţască cu toate particulele care le întrebuinţăm numai într-unele vorbe* (16—17). Potrivit acestei reguli, îmbogăţirea lexicală constă în fructificarea *tuturor*

latențelor semantice ale temei prin derivatele ei posibile (*scutură a tot cuvîntului rădăcina și de acolo trage atîtea cuvinte, pre cît se poate întinge puterea vorbei de rădăcină*, XIII).

Derivatele sînt superioare nu numai față de termenii împrumutați, ci și, datorită conciziunii, față de perifraze. Acest argument în favoarea derivării a fost descoperit de IORGOVICI în scrierile gînditorilor englezi, unul dintre cei care i-a dat o formulare foarte apropiată de aceea din *Observații* (unde este invocată *regula ghenerală a tuturor limbelor, care cu atîta se socotesc mai alese, cu cît mai cu scurte cuvinte mai mare înțelegere se arată*, 74—75) fiind LOCKE: *Cît de multe idei diferite sînt cuprinse în chipul acesta într-un singur sunet scurt ... oricine o va vedea dacă își va da numai osteneala să înșire toate ideile pe care le desemnează cuvîntul „amînare" sau cuvîntul „apel" și în locul unuia din ele să folosească o perifrază pentru a face pe cineva să-i înțeleagă sensul* (*127* I: 270—271). Așadar, lingvistul român socotește că derivarea este un mijloc convenabil pentru realizarea *brevilocvenței, a economiei* de mijloace, în condițiile obținerii aceluiași randament informațional.

Fundamentîndu-și *teoria derivării* pe aceste principii datorite gîndirii iluministe occidentale, Paul IORGOVICI o așază în serviciul limbii naționale, părînd a răspunde direct unor constatări cum sînt cele făcute, în 1785, de Ioan MOLNAR, care deplînge *lipsa și scăderea cuvintelor în limba românească* sau, doi ani mai tîrziu, de Ianache VĂCĂRESCU, îngrijorat de faptul că absentează *din limba noastră toți termenii științii* (*30*: 33). Dar intențiile sale sînt îndreptate explicit către elaborarea unei limbi literare și doar indirect spre progresul limbii romîne în ansamblu. Aceasta întrucît el distinge între *vorbirea îngrijită*, a oamenilor culți, și *vorbirea uzuală*, a celor neinstruiți; *pluralității limbilor* în cadrul limbajului îi corespunde o *pluralitate a stilurilor* în interiorul aceleiași limbi: *cuvintele și modu de a descoperi perceputul minții prin cuvinte nu sînt la toate națiele într-o formă. Nici într-aceeaș nație nu vorbesc toți cu acelaș mod* (4). Pentru a se ajunge la perfecționarea limbii în ansamblu, este necesar să

se asigure progresul prealabil al variantei ei culte : *a me pornire este a aduce limba noastră la aceea stare a cuvintelor, în care să se înceapă odată a scria pentru oamenii cei învăţaţi, ca printr-înşii să se nască dorul ştiinţelor celor înalte ... Dacă odată se vor introduce în limba noastră între cei învăţaţi cuvinte învăţate, de la aceştia vor lua şi cei proşti şi aşa se chiteşte fiecare limbă, ca cei proşti de la cei învăţaţi, iar nu aceştia de la cei proşti să ia învăţătură* (76—77). Cultivare „de sus în jos", desigur, dar şi anticipare a unui adevăr pe care de abia epoca noastră a venit să-l confirme. Iniţiativa lui IORGOVICI este cu atît mai semnificativă, cu cît el situa opoziţia dintre limba literară *(de ştiinţe)* şi cea uzuală *(de obşte)* în *pură virtualitate*, căci din punctul său de vedere *româna literară nu avea trecut, ci doar viitor.*

Derivare însemnînd *creaţie lexicală,* este uşor de înţeles motivul pentru care a preluat teza cu privire la *arbitrarul* semnului lingvistic. Afixele şi rădăcinile au, în virtutea existenţei lor în limbă, un caracter arbitrar, astfel încît şi derivatele obţinute cu ajutorul lor vor avea un astfel de caracter. Dar, aşa cum fiecare dintre cuvintele existente şi-a dobîndit, prin uz, o motivare, tot astfel şi derivatele propuse, deşi *încă* arbitrare, au şansa de a fi reţinute în limbă, cu condiţia ca ele să fi fost create *în conformitate cu specificul limbii*. Asumarea acestei exigenţe (*eu doresc a înmulţi limba noastră cu cuvinte luate din vorbele de rădăcină a limbei noastre şi aşezate după regulele şi proprietăţile din însa limba noastră trase,* 77—78) presupune *identificarea regulilor* în care este depozitat specificul limbii şi care se referă atît la structura fonetică a derivatului (*nominele şi vorbele cele derivate ... după proprietatea limbii şi a pronunţiii noastre,* 34), cît şi la structura sa morfologică (*după aceleaş regule a gramaticei au a se întrebuinţa toate vorbele împreunate, după care se întrebuinţază cele din limba noastră,* 37—38). Întocmai cum legile naturale sînt *urmele din însele fapte* (88), normele lingvistice sînt latente în uz : *regulele acestea mai întîi au fost numai răsfirate prin cuvinte, pînă cînd cineva din naţie au dat sie osteneală de aduce regulele acelea într-o sistemă, adecă precum ele din natura lor una după alta urmează* (5). Afirmarea

explicită a caracterului sistematic al regulilor unei limbi este o dovadă că învăţatul român nu împărtăşea suspiciunile (*13*: 88), ba chiar rezervele (*146*: 74) iluminiştilor apuseni faţă de ideea de *sistem*, în care vedeau o manifestare a principiului de autoritate, dar şi că el păşea, din nou, pe urmele lui CONDILLAC, autor al unui *Tratat al sistemelor* (1749), pentru care sistemul reprezintă o structură globală, aptă să încorporeze părţile unui întreg (*146*: 75) Tendinţa sistematică este sancţionabilă sub rezerva întemeierii ei pe metoda inductivă, deci cu condiţia să însemne o valorificare a experienţei şi, totodată, să se lase verificată prin aceasta.

Fiind obiective, regulile limbii au, întocmai ca şi legile naturii, acţiune generală şi perpetuă, cum perpetuă şi generală este şi obligaţia de a le respecta. Spre deosebire de reguli, identificarea lor are caracter istoric, posibilitatea ei stînd într-un raport direct proporţional cu numărul cuvintelor care materializează regulile. Deoarece *în limba care noi o vorbim, multe cuvinte s-au zăuitat din limba cea veche a romanească* (72), sesizarea regulilor va fi cu atît mai uşoară cu cît ne vom îndepărta de stadiul actual al limbii. Concepţia aceasta o găsise IORGOVICI de asemenea la CONDILLAC, care gîndea că o limbă poate progresa numai devenind conştientă de sine, cunoscîndu-şi regulile (*37* I: 36) şi că, de vreme ce sistemul limbii are un caracter evolutiv, înseamnă că el este mai evident în momentul său iniţial (*Dacă am putea observa o limbă în începuturile şi evoluţia ei, am vedea regulile stabilindu-se puţin cîte puţin, pe măsură ce cuvintele şi observaţiile s-ar multiplica, 37* I: 46). Posibilitatea descoperirii regulilor limbii prin întoarcerea la origini devine, la lingvistul nostru, un argument teoretic al latinismului său: *toate acestea se pot îndrepta dacă ne vom sîrgui şi vom apleca la inimă folosul ce poate urma din îndreptarea limbii noastre după rădăcina ei* (31.) Îndreptarea limbii după rădăcină înseamnă pentru el îmbogăţirea ei cu termeni creaţi în conformitate cu normele originare. Insistenţa aceasta cu privire la necesitatea respectării normelor limbii române în procesul formării de cuvinte noi duce în chip firesc la concluzia

că derivarea este nu numai un mijloc de îmbogățire lexicală, ci și unul de normare: *din tot numele așa tîlcuit sè derivază alte nomine și vorbe, prin care derivație și înmulțire limba noastră se aduce la regulele fixe, luate din însa propietate a limbii noastre* (30). Încorporînd și perpetuînd aceste reguli fixe, uzul apare drept autoritate supremă, astfel încît generalizarea unei forme este semnul sigur al concordanței dintre ea și normă. Se poate afirma că, pentru IORGOVICI, utilul din limbă este intim asociat ideii de stabilitate, că elaborarea românei literare înseamnă *instaurarea unei permanențe prin intermediul normei*. În concepția lingvistului român, constituirea terminologiei științifice pe calea derivării este și un prilej de valorificare superioară a latinității, cu precizarea că latinismul său nu este *represiv*, ci *restrictiv*, el exercitîndu-se nu asupra limbii în ansamblu, văzute ca rezultat deficitar al unor circumstanțe istorice defavorabile, ci pe tărîmul limbii literare, considerate ca aflîndu-se într-un moment inițial. El *nu corectează*, ci *construiește*. Și, aidoma unui constructor, el trăiește euforia edificiului întreg în fiecare moment al ridicării sale, astfel încît activitatea lui este mereu asociată cu o finalitate *estetică*: îmbogățirea și normarea limbii dobîndesc semnificația *înfrumusețării* acesteia (XIV; *103*: 101—104).

Concepția lingvistică, prezentată în paginile anterioare, a lui Paul IORGOVICI se află într-o relație evidentă cu limba *Observațiilor,* care o concretizează nu numai lexical, ci (dar în măsură diferită) și fonetic (grafic), morfologic și sintactic.

Preocupat să creeze *vocabularul limbii române literare*, autorul nu s-a limitat la elaborarea și la *aplicarea lexicografică* a teoriei derivării, ci a pus el însuși în circulație un mare număr de neologisme. Între acestea, împrumuturile propriu-zise (cuvintele-rădăcină) au o pondere neînsemnată (*cult* 5, *egal* 21, *fruct* IX, *grad* 77, *mister* 91, *mod* XV, *normă* 19, *sumă* 46 etc.) în raport cu *derivatele* (fie și în altă limbă, de obicei latina, și care adeseori nici nu sînt analizabile pentru vorbitorul român), proporție ce corespunde însă preferinței arătate (cf. *supra* 24) acestui mijloc de îmbogățire internă a lexi-

cului. Prefixele, dintre care cele mai frecvente sînt **con-** (*consta* 68, *conştienţie* 89), **de-** (*deducere* 37, *descria* VI), **in-** (**im-**) (*insufla* 3, *imperfect* VII), **per-** (*percepe* 2, *persecuţie* 66), **pro-** (*proclamaţie* 18), **re-** (*reduce* 75, *reporta* 63), se caracterizează printr-o productivitate mai mică decît sufixele **-al** (*moral* 23, *natural* 3), **-àţie** (*declaraţie* 18, *derivaţie* 30, *explicaţie* 35, *obligaţie* 88, *operaţie* 7, *recreaţie* 6, *terminaţie* 18), **-(an/en)ţie** (*alianţie* 50, *circumstanţie* 82, *conştienţie* 89, *experienţie* 3, *tendenţie* 2, *toleranţie* X), **-ciune** (*construcciune* 5, *perfecciune* 79), **-́ie** (*invidie* XVI, *naţie* V, *noţie* 55, *patrie* VII, *raţie* 2, *soţie* 85), **-(i)tate** (*autoritate* XV, *paritate* 79, *propietate* 5, *universitate* I), **-oare** (*ardoare* IX, *splendoare* VIII), **-ment** (*document* 12, *instrument* 82) etc. Derivatele obţinute cu ajutorul sufixului **-́ie** sînt mai numeroase decît cele ale lui **-(c)iune** (proporţia în favoarea celor dintîi este mai sporită în *Exempluri*), ceea ce confirmă opiniile lui G. IVĂNESCU şi R. TODORAN despre originea şi întrebuinţarea celor două sufixe în limba română (*230* : 212—213). Curent în *Calendarul* din 1794 (*243* : 286—287), calcul este extrem de rar utilizat în *Observaţii* : *carte de cuvinte* „dicţionar" 32 (după germ. *Wörterbuch*), *facere de bine* „binefacere" VII-VIII (după lat. *benefacere*, fr. *bienfaire*), *împreună pătimire* „compătimire" 85 (după fr. *compassion*), *înainte gătitor* „pregătitor" 7 (după lat. *praeparatorius*, fr. *préparatoire*, germ. *vorbereitet*), *văzător înainte* „prevăzător" 41 (după fr. *prévoyant*, germ. *vorsichtig*); *cădea sub simţiri* 7 (după fr. *tomber sous les sens*) este singurul calc frazeologic pe care l-am întîlnit, după cum, pe plan sintactic, în exemplul *Acesta e împăratu Trăian (Truia) care birui pre craiu Dachiei* ... 12, se poate recunoaşte construcţia franceză *c'est* + subiect + *qui* + predicat. Motivul pentru care procedeul nu se bucură de prea multă atenţie trebuie căutat în convingerea că superioritatea derivării vine din brevilocvenţa rezultatelor ei : *acuma, mai scurt este a zice* duce iar înapoi, *au* reduce ? *Aceasta macăr care va vedea cum e mai bine*, 75 (cf. *şi supra* 26). Aceeaşi convingere explică evitarea calcului lexical şi în domeniul *terminologiei linguistice* (cu excepţia lui *vorbă* „verb" 15), ceea ce îl particularizează pe IORGOVICI printre ceilalţi autori de gramatici ai epocii

(o opinie opusă în *132* : 115). Pe bună dreptate G. ISTRATE îi atribuie lui IORGOVICI meritul de a fi utilizat *prima terminologie gramaticală modernă* din limba română (*114* : 38) : *arbitrar* 21, *articul definit* 30, *cazu nominativ* 30, *declina* 35, *deriva* 14, *dicționar* 9, *ghenul feminin* 30, *glosari* 29, *gramatică* 10, *literă* 9, *nume* 35, *normă* 19, *pronunție* 17, *semn* 4, *silabă* 35, *timpu prezente* 36 etc. Necesitățile comunicării îl obligă pe autor să recurgă la exprimarea unor sensuri prin *perifraze* atunci cînd nu are la dispoziție termenul necesar : *cuvînt ales* 9, *cuvînt învățat* 10 și *cuvînt de știință* XII însemnînd „termen literar" se opun lui *cuvînt de toate zilele* 9 și *vorbă proastă* 9 cu sensul „termen uzual" ; „neologism" se numește *cuvînt nou* 10 ori *cuvînt străin* 27 ; *limba latinească* 14 are drept sinonime pe *limba veche* 14, *limba de rădăcină* 19 și *limba de rădăcină cea latinească* 34 etc. Uneori, termenii sînt investiți cu sensuri deosebite față de cele obișnuite : *împreunat* „compus" 37, *particulă* „prefix" 15, *terminație* „sufix" 18.

Întrucît unele dintre neologismele utilizate sînt considerate a fi necunoscute cititorului, ele sînt introduse în text printr-o explicitare constînd fie într-o definiție (cum sînt cele ale *gramaticii* 5, *logicii* 7, *fizicii* 7), fie într-o echivalare (*îndemnările nepercepute* sau *instincturii naturali* 3, *prin simțiri* adică *prin experienție* 3, *glosari*, adică *carte scurtă de cuvinte* 29 etc.). Echivalarea ia adeseori aspectul glosării neologismului printr-un echivalent uzual : *tendenția (tinderea)* 2, *operație (lucrare)* 7, *se omite (lasă afară)* 18, *imperfect (nesăvîrșit)* 82 etc. ; cîteodată, pentru obținerea unei mai mari precizii, neologismul este glosat prin doi termeni : *autoritate (vrednicie, domnie)* 32 sau de două ori prin termeni *diferiți* : *opul (cartea)* VII și *opul (lucru)* 33 ; în sfîrșit, atunci cînd echivalentul românesc pare a fi insuficient, IORGOVICI îi adaugă cuvinte străine cu același sens : *conștienția (cugetu, Gewissen, совѣсть)* 89. Glosarea termenului uzual printr-un neologism se întîlnește o singură dată : *creșterea (educație)* 84, ceea ce îl deosebește de Radu TEMPEA, la care procedeul este frecvent (*114* : 53).

Caracterul neologizant al lexicului din *Observații* (*6* : 81 ; *202* : 442) se explică prin *frecvența medie ridicată*

a neologismelor: 6, 99 (153 de cuvinte-titlu și 1 069 de cuvinte-text), față de numai 1,41 cît este frecvența medie a termenilor *regionali și populari* (44 de cuvinte-titlu și 62 de cuvinte-text). Printre aceștia se află unii, *specifici subdialectului bănățean și moșteniți : imală* „noroi" 91 (<*im* [<lat. *limus*] + -ală), *nat* „ins, individ" 54 (<lat. *natus*), *vine* „vie" 24 (< lat *vinea*), dar și alții, proveniți din *limbile de contact : bașca* „deosebit" 33 (< tc. *bașka*), *chilin* „diferit" 20 (< magh. *külön*), de unde *dischilinare* 13, *chiti* „potrivi, rîndui" 36 (< scr. *kititi*) etc. Din domeniul *formării cuvintelor,* menționăm două fapte specific bănățene : prezența *prefixelor „aspectuale"*, de origine sîrbocroată (d*oplini* XIV, z*ăuita* XII) și utilizarea *deprefixată* a unor verbe : *flori* „înflori" 10, *frumseța* „înfrumuseța" 6, *plini* „împlini" 90 — dar *împlinitor* 90 —, *pune* „presupune" 24, *semna* „însemna" 5 (*232* I : 300, 302). Unele verbe cu înfățișare populară par a fi mai degrabă *formații personale : alăturișa* „compara" 27 (< *alături* + -**ișa**), *destruca* „descoperi" 58 (după *astruca* „acoperi" < lat. * *astruicare*), *micutela* „micșora" 19 (< *micutel* [< *micuț* + -**el**]).

Îmbogățirea limbii cu *noi termeni* presupune nu numai obținerea de *termeni noi,* ci și subordonarea creației lexicale unor exigențe fonetice și morfologice.

Structura fonetică a neologismelor utilizate (inclusiv a derivatelor propuse) de IORGOVICI este, cu puține excepții, cea actuală ; în schimb, grafia lor este adeseori diferită, ceea ce nu se explică, decît într-o foarte mică măsură, prin deosebirile dintre alfabetul chirilic și cel latin. Cu atît mai puțin se poate justifica ea prin confundarea, generală în epocă (*159* : 131—132), a sunetului cu litera, căci în scrierea de care ne ocupăm se întîlnește *numai* termenul *literă* (16, 18, 20, 34, 35), care indică atît realitatea sonoră, cît și realizarea ei grafică, astfel încît problema nu este una de sinonimie (deci de confuzie), ci de polisemie, cum arată faptul că IORGOVICI pare a distinge între *ortografie* și *ortoepie* (*să poată scria și vorbi bine* XV, *gramatica limbii materne sau cartea care învață regulele de* a scria, a pronunția ... 5), deși e dificil să se stabilească *pînă unde* mergea deosebirea și cît de *consecventă* era ea (de aici și însemnate

dificultăţi în transcrierea interpretativă a textului). Faptul că lingvistul nostru s-a orientat către *aspectul cult* al limbii naţionale explică *preeminenţa scrierii* (chiar topica termenilor din exemplele de mai sus este elocventă), dar nu justifică punerea între paranteze *a pronunţiei*, deci identificarea ei arbitrară cu ipostaza grafică a cuvintelor.

Cercetînd structura fonetică (dar şi grafică) a neologismelor din *Observaţii*, ni s-a impus distincţia între *rădăcini* şi *sufixe* (lexicale ori morfologice), întrucît adaptarea celor dintîi urmează adeseori (*242* : 247—248) *norme neromanice* : **ghen** 30, **loghi***că* 7, *reli***ghie** V, *capaţitet* 48 (dar *capa***citate** 48 !), *conţept* 49 (dar **concept** 49 !), *ţitat* 90 (deşi IORGOVICI notează clar : **ţe** *la noi* **ce** 16, rogaţione, *după pronunţia noastră* rugăciune 36), *inştanţie* 59 etc., în timp ce *sufixele neologice* prezintă întotdeauna *aspect romanic*, fie *românesc* ca în **-itate** (< **-itas**) : *auto***ritate** XV, *propri***etate** 5 ; **-ciune** (< **tionem**) : *con-struc***ciune** 5, *perfec***ciune** 79 (aşa cum arată GHEŢIE, *72* : 559—560 şi cum recomandă IORGOVICI însuşi, 34—36), fie, de exemplu, *italian,* ca în cazul sufixelor neologice *adjectivale* **-ale** (*nat***ale** 54, *parţ***iale** 56), **-are** (*particul***are** 56, *second***are** 65), **-bile** (*nota***bile** 55, *sta***bile** 67), **-ente** (*evid***ente** 40, *prez***ente** 70). Că în exemplele acestea e vorba de împrumutarea *doar a sufixului* şi nu a cuvîntului întreg o dovedeşte prezenţa lui **-u-** în loc de **-o-** în rădăcină : *particulare* (şi nu *particolare*), *secundare* (şi nu *secondare*) etc., deşi în alte împrejurări IORGOVICI acceptă fonetismul italian : *dopă* 3 (şi chiar **dopo** 8), *pasione* 85. Necesitatea de a se face o distincţie între structura fonetică a rădăcinii şi aceea a sufixului este cît se poate de bine argumentată de un exemplu cum este **ghene***rale* 74, unde rădăcina trădează acomodarea la pronunţia neromanică (germană), pe cînd sufixul prezintă fonetism italian. Regula, neformulată, însă evidentă, după care se conduce IORGOVICI este aceea *a concordanţei etimologice* romanice între aceste componente ale derivatelor ; pe temeiul acestei reguli, el recomandă forma *redus, iar nu reduţiruit, aşa vorbesc cei streini care iau de la noi vorba aceasta* 38, recomandare multiplicată în *Exempluri : revidere* (*iar nu revidirui*)

Scanned with OKEN Scanner

41, *reducere . . . ce zicem almintrelea redufirui* 47, *reportare (nu reporterui)* 63 (probabil că, la respingerea sufixului -ui, pe lîngă exigența etimologică, a contribuit și tendința încadrării verbelor la conjugarea I, *240* : 376).

Posibilitatea neconcordanței dintre fonetism și grafie este dată de conceperea *grafemului* drept *semn al sunetului* și, în consecință, de postularea *arbitrarietății* sale, punct de vedere implicat în ortografia utilizată de IORGOVICI și pe care HELIADE îl va pune la contribuție în cadrul unui etimologism ortografic (*21* : 605—606). *Motivarea grafemelor* atrase în asemenea neconcordanțe este rezultatul acțiunii principiilor *etimologic* și *analogic*.

Deteriorarea fonetică a cuvintelor moștenite în raport cu etimoanele lor latinești nu numai că le întunecă adeseori romanitatea, dar duce și la destrămarea paradigmelor lexicale organizate în jurul lor : schimbarea fonetică este considerată *a fi stricătoare limbii noastre, 1. pentru că așa schimbare a literelor e împrotiva normei, a 2., prin așa schimbare limba s-au mai micutelat la cuvinte, spre exemplu, prin schimbarea literei* f *în loc de* v *în vorba* ferire *pentru* verire, se veri de ceva, *s-au îngropat vorbele cele compozite din* verire, 19. Aplicarea principiului *etimologic* reprezintă pentru IORGOVICI posibilitatea de *a suplini grafic un neajuns fonetic,* cum îi apăreau a fi, lui dar și altor contemporani (*150* : 222—223), vocalele *ă* și *î* ; astfel, el scrie *adeverul* XVI, *nascut* 4, *parinte* 93, cu **a** și **e** pentru *ă* și *romanească* 11, *lumenare* 51, *sunt* VI, cu **a**, **e**, **u** în loc de *î* (nazal). Nu trebuie să se creadă însă că evitarea grafemelor *ă* și *î* este întotdeauna motivată etimologic ; dimpotrivă, mai numeroase încă sînt situațiile în care o asemenea motivare lipsește, fie că substituirile au loc în cuvinte de altă origine decît cea latină (*sverșit* XIII, *serbească* 28), fie că substituirea lui *ă* din cuvinte avînd origine latină este inexplicabilă prin etimon (*perinți* 92, *pemănt* 42). Curioasă este și înlocuirea *regulată* a lui *î* medial prin *ă* (*243* : 38), *indiferent* de originea cuvîntului (*rumănească* I, dar *svărșit* 13), rezultat mai degrabă al unei opoziții mai accentuate față de vocala substituită, decît al confuziei care se (mai) făcea între cele două sunete (*81* : 101), căci în

acest caz ar fi trebuit să se înregistreze şi notarea *î* pentru *ă*. Evitarea deliberată a lui *ă* şi *î*, inexistente în sistemul vocalic al latinei, constituie *o aplicare negativă* a principiului etimologic în cele mai multe situaţii, în sensul că se urmărea nu promovarea unor sunete originare, ci reprimarea acelora ce nu se bucurau de această proprietate.

Principiul *analogiei* se justifică prin necesitatea de a se asigura *transparenţa paradigmatică* a cuvintelor şi el este o aplicare mai generală *a metodei analitice* (cf. *supra*, 24—25). O paradigmă comportă un număr de variante egal cu acela al termenilor ei şi un INVARIANT încorporat acestora. Analogia are în vedere conservarea, prin omogenizare grafică, a INVARIANŢILOR, ceea ce este realizabil cu condiţia eliminării tuturor alternanţelor din rădăcină şi din sufix. În cazul paradigmelor *lexicale*, omogenizarea urmează modelul cuvîntului-rădăcină : *capetenia* 11 (după *cap*), *carticica* XI (după *carte* 9), *Domnezeu* 1 (după *domn* V), *partaş* VIII (după *parte* 56) etc. ; într-o paradigmă *morfologică* se ia drept model, de obicei, prima formă flexionară :

pot-ø	79
* *pot*-i	—
pot-e	31
pot-em	26
* *pot*-eţi	—
* *pot*-ø	—

(deşi în paradigma lexicală corespunzătoare domină formele cu -u- : *puterile* 7, *puternic* 24, *putinţa* 4). IORGOVICI notează grupul şt + e, i prin sc (*sciinţele*= 9, *cresce* 85, *strelucesci* V) din raţiuni *etimologice* (77), dar şi *analogice*, sufixul -esc (verbal şi adjectival) şi -eşte (verbal şi adverbial) apărînd drept INVARIANT morfologic :

* *streluc*ESC-ø	
*streluc*ESC-*i*	V
* *streluc*ESC-*e*.	

Uneori însă, grupul şt + e, i este redat prin st, şi anume atunci cînd paradigma comportă alternanţa şt/st :

acesta	VII	*aceasta*	IV
acestia	XV	*acestea*	17

sau

*pr*O*st-ø*	49	**pr*O*stă*	—
*pr*O*st-i*	10	*pr*O*st-e*	9

Tot *analogia* poate oferi o explicaţie suplimentară predilecţiei manifestate de IORGOVICI pentru forme cum sînt *pre* „pe" V. (PRE*ste* 1, *s*PRE XIV, *de*SPRE XIV, PRE*cum* XI, paradigmă faţă de care *pe* ar părea abeerant), sau *mé* „mea", justificat de pluralul *mele* :

mé	IX	—	*me*-le	XIV
ta	VI	—	*ta*-le	VIII
sa	4	—	*sa*-le	9

după cum, în cazul unor feminine în *-e*, se înregistrează *un plural analogic* : *istorie*-le 11, *observaţie*-le 14, *ocupaţie*-le 6, *terminaţie*-le 18, *virtute*-le V etc.

Cel mai adesea, în constituirea *invariantului grafic* acţionează atît principiul *analogic* cît şi cel *etimologic* :

mEu	XIV	—	mEi	VIII
tEu	VIII	—	* tEi	—
sEu	IV	—	sEi	83

Cînd simultaneitatea nu este posibilă, analogia trece înaintea etimologiei ; astfel, deşi forma * *reu* este legitimă prin etimon, paradigma este următoarea :

rĂu	87	—	rĂ	87
* rĂ*i*	—	—	rĂ*le*	88

Luînd în considerare *anumite* elemente din cadrul *lexicului* şi al raportului *ortografie/ortoepie* în *Observaţii*, ne-am propus nu o descriere a limbii utilizate de IORGOVICI, ci doar relevarea *consecvenţei* remarcabile cu care se petrece concretizarea convingerilor sale lingvistice în *toate* compartimentele ; sperăm a sugera, astfel, că influenţa *reală* pe care a exercitat-o asupra celor care i-au urmat a putut fi mult mai diversă decît se admite. Mărginindu-se la un singur exemplu, constatăm că aplicarea tacită a principiului analogic de către savantul bănăţean primeşte expresie la HELIADE : *ortografia noastră trebuie făcută după cum o cere declinaţia şi conjugarea zicerilor* (*99* : 110 ; cf. şi 145—148), tot HELIADE fiind acela care impune (cf. *99* : 105), în spiritul recomandării de mai sus, dezinenţa *-u* la persoana a III-a plural de la imperfect, după ce ea fusese pusă în circulaţie scrisă prin *Calendarul* din 1794 (*83*, *84*) pentru a

Scanned with OKEN Scanner

se înlătura confuzia cu persoana a III-a singular. *Evitarea omonimiei morfologice,* avînd drept consecință asigurarea mărcilor pentru exprimarea *tuturor* categoriilor este complementară *omogenizării analogice,* ambele justificîndu-se prin *raționalism lingvistic* și prin extinderea *metodei analitice* (Cf. *supra,* 24—25) în domeniul limbii, dar deosebindu-se prin aceea că prima se referă la *variabilele* paradigmei, în timp ce a doua la *invariant.*

Multe forme lexicale și gramaticale, dintre cele propuse de IORGOVICI, au rămas în uz pînă azi și este suficient să adăugăm opinia lui Gavril ISTRATE, potrivit căreia *el este primul român din epoca modernă* care folosește în scris, în mod consecvent, variantele literare de tipul lui *acum, acela, acesta, cel, cea, din, ajuta, judecată* etc. (*114* : 38). Altele, și avem în vedere în special pe *cele ortografice,* au avut ecou limitat, deși scrierea cu *sc* pentru *șt* (+ *e, i*) a persistat pînă la începutul acestui secol, iar *sunt* pînă nu de mult. Ideile sale au influențat nu numai pe oamenii de cultură bănățeni, contemporani lui sau din generația imediat următoare (cum și era firesc, de altfel) : ȚICHINDEAL, DIACONOVICI LOGA, VASICI, BOJÎNCĂ etc., dar și practica lingvistică din celelalte provincii românești, rolul de propagator revenindu-i lui HELIADE. Dar importanța lui IORGOVICI stă nu numai în *ceea ce a spus,* ci și, prețul în epocă punîndu-se mai degrabă pe difuzarea ideilor decît pe producerea lor, în faptul că *a spus.* Avînd demnitatea de a demonstra, științific dar și prin întreaga sa existență, implicațiile *naționale* și *politice* ale științei limbii, Paul IORGOVICI se raportează la posteritate ca un model.

DOINA BOGDAN-DASCĂLU și CRIȘU DASCĂLU

Scanned with OKEN Scanner

TABEL CRONOLOGIC

Viaţa şi activitatea lui Paul IORGOVICI sînt astăzi încă, sumar cunoscute şi, mai mult, înseşi datele privitoare la ele aparţin, pînă la o eventuală confirmare documentară, mai curînd legendei decît realităţii.

Tradiţia evocă, drept prim ascendent cunoscut, pe un oarecare Iane, nobil ardelean, refugiat din pricina persecuţiilor religioase în Ţara Românească, unde s-a căsătorit cu o femeie din neamul Brîncovenilor, fapt care ar explica supranumele familiei (*44* I: 64). Mai plauzibilă este însă opinia potrivit căreia tradiţia a inventat un fapt biografic pentru a explica supranumele (*5*: 81); George, bunicul dinspre tată, era originar din satul Brîncoveni (Romanaţi).

1712. Se naşte Marcu, tatăl lui Paul IORGOVICI.

1718, iulie 21. Prin tratatul de la Passarowitz, Banatul şi Oltenia trec în stăpînirea Imperiului habsburgic.

1739, septembrie 18. În urma păcii de la Belgrad, Oltenia este restituită Ţării Româneşti.

1740 (aproximativ). Marcu ajunge preot în comuna Vărădia din Banat unde a emigrat împreună cu alte familii de olteni (*5*: 82; *156*: 147).

1751, februarie 24. Se naşte cronicarul bănăţean Nicolae STOICA DE HAŢEG.

1755. Se naşte, probabil, Dimitrie ŢICHINDEAL.

1757. Dimitrie EUSTATIEVICI redactează *Gramatica rumânească*.

1763. Este atestată documentar existenţa unei trupe de actori la Oraviţa.

1764, aprilie 28 (*219* : 96). Se naşte în Vărădia Paul IORGOVICI, fiul lui Marcu şi al Petrei. Instrucţia sa, împreună cu aceea a fraţilor Petru şi Ioan şi a vărului lor Ioan TOMICI, viitor protopop al Caransebeşului, a fost încredinţată de către Marcu unui învăţător din Ţara Românească (*5* : 82), de la care ei vor fi deprins „religiunea, cetirea, scrierea şi socoata“ (*228* : 202). În continuare, el frecventează, pînă la vîrsta de 12 ani, şcoala trivială orăşenească din Vîrşeţ, unde învaţă nemţeşte şi sîrbeşte (*108* II : 293 ; *5* : 82).

1766, iulie 22. O rezoluţie a Mariei Tereza aprobă înfiinţarea de şcoli româneşti în 100 de comune bănăţene.

1768. Ia fiinţă batalionul românesc de grăniceri din Banat.

1770, noiembrie 1. Se naşte, probabil, Constantin DIACONOVICI LOGA.

1771. Apare la Cluj *Elementa philosophiae recentioris usibus juventutis scholasticae accomodata* de Friedrich Chr. BAUMEISTER (prima ediţie, Leipzig, 1754).

1776—1782. IORGOVICI efectuează şase clase gimnaziale la Seghedin.

CHESARIE, episcopul Rîmnicului, începe publicarea *Mineielor*.

1779. Samuil MICU tipăreşte la Viena *Carte de rogacioni pentru evlavia homului chrestin*.

1780. Apare la Viena *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, redactată de Samuil MICU în colaborare cu Gheorghe ŞINCAI.

1782—1784. Urmează filozofia la Pojon sau Pressburg (Bratislava).

1784—1787. Studiază dreptul *(ius patrium)* la Pesta (*108* II : 293) devenind astfel, la 23 de ani, notar jurat (*5* : 82).

noiembrie 2. Izbucnește marea răscoală țărănească condusă de Horea, Cloșca și Crișan.

1787—1788 (1789 ?). Studiază la Viena dreptul public al imperiului.

Apare, întîi la Rîmnic și apoi la Viena, *Observații sau băgări dă seamă asupra regulelor și orînduelelor gramaticii rumânești*, de Ianache VĂCĂRESCU.

1788 (1789 ?). Pleacă, împreună cu alți trei tineri, la Roma, animat de dorința desăvîrșirii instrucției sale (*255* : 268 ; *108* II : 293 ; *5* : 83).

Apare la Viena *Deutsch-Walachische Sprachlehre* de Ioan MOLNAR PIUARIU.

1789—1794. Ioan MOLNAR PIUARIU încearcă să înființeze un ziar românesc.

1790—1793. Pleacă spre Paris unde asistă la decapitarea lui Ludovic al XVI-lea (*162* : 103 ; *108* II : 294 ; *44* I : 65 ; *5* : 83), traversează apoi Canalul Mînecii și zăbovește, aproape un an, la Londra.

1791, martie. Este redactat cunoscutul *Supplex Libellus Valachorum*.

1793. Revine la Viena, unde ocupă postul de *concepist* (cancelist) și, apoi, pe acela de *Hoffconcepist* (*108* II : 294 ; *245* : 285 ; *5* : 83). Tot aici îndeplinește funcția de corector sau chiar pe aceea de cenzor al tipografiei „ilirice" (*130* : 120 ; *152* : 232 ; *245* : 285 ; *5* : 83) ; el întreprinde și o acțiune de pionierat : editarea unui ziar românesc (probabil în colaborare cu Ioan MOLNAR PIUARIU (*108* II : 294 ; *245* : 285).

aprilie 24. Guvernatorul Bánffi trimite cancelarului un raport în care menționează : „Auzindu-se că proiectatul ziar valah se tipărește de către un anumit Paul Iorgovici la Viena și că s-au trimis cîteva exemplare lui Gherasim Adamovici . . . , guvernatorul a notificat starea lucrurilor cancelariei imperiale, făcînd în același timp propunerea să interzică profesorului Molnar publicarea ziarului, căci nu are nici o încuviințare și anume din motiv

că astăzi cînd starea lucrurilor se înrăutăţeşte din zi în zi, răspîndirea de ziare e mai neadmisibilă decît oricînd, căci periculoasele idei de libertate ale francezilor se propagă cu mare iuţeală, încît orice apare în ziare uşor s-ar putea răstălmăci, iar opiniile pot produce zguduirea liniştii publice" (*130* : 120—121).

1794. Scoate la Viena un *Calendar* pe seama „norodului slavenosîrbesc şi rumânesc" (*245* ; *5* ; *6*).

1795. Întemeiază, împreună cu Ioan MOLNAR PIUARIU, Societatea filosofească a neamului rumânesc în mare Prinţipatul Ardealului, în componenţă căreia intrau şi personalităţi culturale din Principate. Se editează o *Înştiinţare* privind o publicaţie a societăţii (*Vestiri filosofeşti şi moraliceşti*), care va rămîne în stare de proiect (*131* : 22—23 ; *108* II : 332—336 ; *52* ; *152* : 233 ; *183* I : 278—281 ; *221* I : 207).

1796. Răspunzînd invitaţiei episcopului ŞACABENT (*255* : 268 ; *108* II : 294 ; *152* : 234 ; *44* : 66 ; *5* : 83), revine, după o lungă absenţă, în locurile natale, poate nu fără a fi ascultat şi îndemnurile familiei (*108* II : 294 ; *156* : 152 ; *5* : 83). La Vîrşeţ, îndeplineşte funcţia de avocat sau de „fiscal" consistorial (*255* : 268 ; *108* II : 294 ; *156* : 152 ; *221* III : 367) şi tot aici îşi ia răgazul de a redacta (ori de a desăvîrşi) *Observaţiile* şi de a alcătui *Glosarul*.

1797. Apare *Gramatica românească* a lui Radu TEMPEA.

1798. Ioan MOLNAR PIUARIU tipăreşte la Buda *Retorică, adecă învăţătura şi întemeierea frumoasei cuvîntări*.

1799. Apare la Buda *Observaţii de limba rumânească*, sinteză a concepţiilor sale filozofice şi lingvistice, dar şi argument al acuzării într-un proces care i se înscenează ; este întemniţat şi eliberat doar după încheierea favorabilă a procesului (*255* : 268 ; *108* II : 294 ; *5* : 84). În perioada următoare este avocat la Timişoara (*124* : 3 ; *152* : 234 ; *5* : 84), contabil privat, educator al copiilor

unui nobil (*108* II : 294 ; *221* III : 367) şi profesor la şcoala gramaticală din Vîrşeţ (*152* : 234).

Samuil MICU tipăreşte *Loghica, adecă partea cea cuvîntătoare a filosofiei.*

1801. Moare Marcu, în vîrstă de 89 de ani.

1806. Funcţionează ca profesor de limba latină la gimnaziul din Vîrşeţ (*108* II : 295 ; *221* III : 367).

1807. Ioan TOMICI, protopopul Caransebeşului şi ruda sa, îl propune pentru postul de director al şcolilor româneşti de pe teritoriul grăniceresc (*255* : 269 ; *108* II : 295 ; *5* : 84 ; *237* : 74).

1808, martie 21. Moare Paul IORGOVICI, la 44 de ani, sfîrşitul fiindu-i, probabil, grăbit de adversari (*226* : 299 ; *255* : 269 ; *108* II : 295).

Dimitrie ŢICHINDEAL, *Adunare de lucruri moraliceşti, de folos şi spre veselie, prin Dositei Obradovici întocmită.*

1814. Dimitrie ŢICHINDEAL, *Filosoficeşti şi politiceşti prin fabule, moralnice învăţături.*

1818. Constantin DIACONOVICI LOGA, *Ortografia sau dreapta scrisoare.*
ianuarie 19. Moare Dimitrie ŢICHINDEAL.

1822. Constantin DIACONOVICI LOGA, *Gramatica rumânească pentru îndreptarea tinerilor.*

1825. Apare la Buda *Lesicon romanesc-latinesc-unguresc-nemţesc.*

1828. Ion HELIADE RĂDULESCU, *Gramatica românească.*

1838—1840. Opera fundamentală a lui IORGOVICI *(Observaţiile)* este retipărită în „Curierul românesc" şi în „Curierul de ambe sexe", dovadă limpede a preţuirii pe care învăţatul muntean i-o acorda.

1840. Ion HELIADE RĂDULESCU, *Paralelism între limba română şi italiană.*

1850, noiembrie 12. Moare Constantin DIACONOVICI LOGA.

1862. În „Telegraful român“ se publică de către Pavel VASICI și Nicolae TINCU VELEA primele date biografice despre Paul IORGOVICI.

1964. Baza de cercetări științifice din Timișoara a Academiei Republicii Socialiste România organizează sărbătorirea bicentenarului nașterii marelui învățat bănățean. Despre activitatea și opera sa au vorbit C. DAICOVICIU, C. DRĂGULESCU, G. IVĂNESCU, V. ARDELEANU și I. MEDOIA.

Scanned with OKEN Scanner

PRECIZĂRI PRIVIND ALCĂTUIREA EDIȚIEI

Deși a fost tipărită în anul 1799, lucrarea lui Paul IORGOVICI a avut o circulație destul de restrînsă, datorită distrugerii celei mai mari părți din tiraj în timpul procesului ce a fost intentat autorului. Faptul explică și întîrzierea cu care HELIADE a ajuns să o cunoască : în anul 1828 el știa doar că a apărut *la Buda în veacul trecut* (*99* : 63) și că, patru ani mai tîrziu, *scrierea răposatului Iorgovici* a fost *tipărită la Buda în veacul trecut între 1790 și 1800* (*99* : 75), pentru ca abia în anul 1839 să o poată reproduce, cu alfabet chirilic și respectînd întrutotul ortografia lingvistului bănățean (*98*), în „Curierul românesc" (nr. 55, 56, 61, 65, 67 și 72) și în „Curierul de ambe sexe", periodul II (1838—1840), nr. 6, p. 82—118 (ediția a II-a, 1862, p. 79—117). În secolul nostru s-au publicat fragmente din *Observații* în transliterare de către Ion BIANU și Nerva HODOȘ (paginile I—XVI, în *16* : 413—416), Al. ROSETTI, B. CAZACU, Liviu ONU (paginile XII—XIV, în *202* : 472), Florea FUGARIU (paginile I—IV, XI—XVI, 1—11, 39, 75—80, în *221* I : 235—245) și Aurel NICOLESCU (paginile XI—22, 29—38, 72—80, în *159* : 200—216).

Inițiativa ediției de față aparține profesorului Ștefan MUNTEANU, care a gîndit-o în cadrul unei mai ample acțiuni de aducere în actualitate a celor mai importante dintre scrierile lui Constantin DIACONOVICI LOGA (*51*), Simion MANGIUCA și Iosif POPOVICI, scrieri care și-au găsit locul în programele editurii Facla.

Aparatul însoțitor este cel obișnuit în asemenea împrejurări, mai puțin *glosarul*, la care s-a renunțat datorită accesibilității lexicului (foarte puținele excepții s-au explicat fie în studiul introductiv, fie în note). S-a adăugat, în schimb, un număr destul de mare de *opinii* despre activitatea lui IORGOVICI, opinii a căror cronologie poate constitui și o mărturie a interesului constant ce i s-a arătat. În *note* s-au dat mai puțin lămuriri privind textul și, într-o măsură mult mai mare, indicații despre mișcarea ideilor. În sfîrșit, *bibliografia* pune la dispoziția cititorului *aproape* tot ce s-a scris la noi în legătură cu IORGOVICI și cu epoca iluminismului (în citare, prima cifră indică locul ocupat de lucrare în *Bibliografie*, iar cea de a doua, pagina).

În stabilirea textului au fost întîmpinate dificultățile obișnuite pentru oricine își propune să editeze o lucrare românească în alfabet chirilic, dificultăți așadar obiective, cărora li s-au dat răspunsuri subiective, nu însă arbitrare. Deoarece, prin bunăvoința editurii, s-a creat posibilitatea publicării paralele, în facsimile și în alfabet latin, a textului, soluția *transcrierii interpretative* s-a impus de la sine ; în realizarea ei s-a ținut firește seama de cele mai importante recomandări și contribuții în acest domeniu (*8, 10, 76, 123, 169, 186, 198, 214, 215, 217, 241, 246*), ca și de edițiile critice existente (*27, 52, 65, 99, 134, 168, 221* etc.). S-a apelat, totuși, la *transliterare* în situațiile cînd termenii sînt utilizați *autonimic*, pentru a se evita contradicția dintre exemplu și comentariu ; de asemenea, autonimele și exemplificările au fost marcate grafic și acolo unde autorul nu le-a diferențiat de context. În cazul termenilor *sîrbocroați*, menționați ca atare în text s-a păstrat alfabetul chirilic, în acela al cuvintelor *germane*, în locul alfabetului gotic, s-a recurs la cel latin, adoptîndu-se și ortografia actuală, iar în *citate* s-a respectat ortografia surselor. Atunci cînd transliterarea autonimelor determină omografia termenilor românești cu etimoanele lor latine, s-a avut în vedere diferențierea lor tipografică ; întrucît pentru cele din urmă IORGOVICI dă adeseori și pronunția (în alfabet chirilic), s-a renunțat la transcrierea ei în situațiile în care s-ar fi ajuns la o multiplicare a omo-

grafiei, deci la complicarea inutilă a textului. La transcriere s-a ţinut cont de structura actuală a cuvintelor, astfel încît am fost obligaţi, uneori, să despărţim acolo unde IORGOVICI scrie împreună (сълй VI = *să-i*; фиръй X = *fire-ai*; ↑нтрън XV = *într-un*) şi să alăturăm elemente pe care le scrie despărţit (не ωстенит V= *neostenit*; дин тью IX = *dintîi*; де парте XIII = *departe*). Punctuaţia, adeseori improprie, a fost corectată în conformitate cu sensul comunicării; erorile de tipar s-au corectat în text, cu menţionarea în notă a formelor eronate.

Misiunea transcrierii interpretative este de a reface fonetismul pe care, cel puţin în anumite împrejurări, alfabetul chirilic mai degrabă îl ascunde decît îl relevă, dificultate agravată de instabilitatea normelor fonetice vehiculate de cărţile laice de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, care ignoră tot mai evident unitatea pe care o avuseseră, în acest domeniu, tipăriturile religioase cu numai puţine decenii în urmă (*79*), ca şi de schimbările petrecute în sistemele fonetice ale graiurilor, pe fundalul cărora ar trebui să se detaşeze normele variantelor literare, schimbări adeseori imprevizibile datorită mişcărilor de populaţie şi care sporesc improbabilitatea deducerii unui stadiu mai vechi din cel actual (*168*, *169*, dar şi *66*). Cu toate acestea, majoritatea slovelor pe care IORGOVICI le utilizează nu acceptă echivocuri de interpretare, chiar dacă una şi aceeaşi slovă notează sunete diferite, situaţie ce mai caracterizează şi grafiile cu justificare etimologică şi pe cele datorite tradiţiei. O particularitate a *Observaţiilor* este, fără îndoială, prezenţa numeroaselor *alternanţe grafice*: ѧдевер 7/ ѧдевър XV; недежде 45/ надежде 79; теѹ IX/тьѹ V; допъ 8/допе XII/допо 8; кеѕѹт 31/каѕѹт 47/кьдѣ 47 şi chiar департат 2/депьртат 28/деперта 32/депорта 33: în asemenea cazuri s-a unificat doar atunci cînd au existat suficiente argumente pentru a se presupune un invariant fonetic corespunzător variantelor grafice; cînd o asemenea convingere ne-a lipsit, am păstrat grafiile alternante (*10* I : 19, *76* : 391). O altă particularitate de care s-a ţinut cont în interpretarea grafiei chirilice este fenomenul de *fonetică sintactică*, constînd fie

în *apocopă* (*186* I : 581, *232* : 295) : а кас 6 = *acas* ; фер V = *făr* ; ънс XIII = *îns*, fie în asimilarea prepoziției *a* cu vocala inițială (de asemenea *a*) a verbului pe care îl precede : ωстенѣлъ де адѹче 5 = *osteneală de aduce* ; модѹ де аџюнџе 7 = *modu de agiunge* ; пѹтинца де арета 4 = *putința de arăta* sau a articolului genitival *a* cu vocala finală a adjectivului demonstrativ care îl precede : регѹла ачеꙗ філософіей XV = *regula aceea filozofiei.*

În textul *Observațiilor* am întîlnit 39 de slove, dintre care 23 servesc la notarea consoanelor, 12 a vocalelor și 4 a diftongilor. Lăsăm să urmeze interpretarea acestor slove (în succesiunea alfabetului chirilic), împreună cu exemple corespunzătoare și, acolo unde am considerat necesar, cu motivarea soluțiilor noastre.

Ѧ, а = 1. **a** : ажѹторю V = **a***jutoriu* ; націе V = *nație* ; нѹмера V = *număr***a**.

2. **ă** : наскѹт 4 = **n***ăscut* ; рогачюнеле V = *rugăciunele.*

3. **î**, **â** (în poziție nazală) : ремане, 16 = *rămîne* ; романилор 11 = *românilor.*

Б, б = 1. **b** : бѹкѹроасе VI = **b***ucuroasă* ; лимба I = *lim***b***a.*

В, в = 1. **v** : виртѹтеле V = **v***irtutele* ; къндва VII = *cînd***v***a.*

2. **f** (în cuvinte de origine slavă, unde v este etimologic, *81* : 130—131) : свершит XIII = *sfîrșit.*

Г, г = 1. **g** : грижеще IX = **g***rijește* ; драгосте VII = *dra***g***oste* ; фриг 1 = *fri***g**.

2. **gh** (urmat de *e*, *i*, *72* : 560) : генѹлѹй 30 = **gh***enului* ; привегіерѣ VI = *prive***gh***ierea.*

Д, д = 1. **d** : дедикъ IV : **d***edică* ; се кѹпринд XII = *se cuprin***d**.

Є, е = 1. **e** : пентрѹ III = *pentru* ; челе III = *cele* ; **-e** a fost păstrat în sufixele neologice adjectivale **-ale** și **-are** : натѹрале 29 = *naturale* ; партикѹларе 56 = *particulare* și în cele substantivale **-anție** și **-enție** : рестанціе 17 = *restanție* ; експеріенціе 3 = *experienție* (în *120* : 7 se admite o formă intermediară **-anțiă**, **-ențiă**). S-a transcris **e** și nu **ea** în гре, 24 = *gre*, се сте 68 = *să ste*,

вре 25 = *vre* (*81* : 119, 265), e și nu ă în белаꙋрїи 84 = *belaurii*, беꙋтꙋрь 84 = *beutură*, деторн 9 = *detori*, стреин, XII = *strein* (*81* : 476), e și nu i în адекь XI = *adecă*, четиторю XI = *cetitori*, неште XI = *neşte* (*81* : 107).

2. ă : грей 6 = *grăi*, гриже VI = *grijă*, ꙟннескꙋте, 9 = *înnăscute*, ремане 64 = *rămîne*. Interpretarea notării lui ă prin e rămîne fără îndoială chestiunea cea mai dificilă, chiar dacă eliminăm din discuție cîteva serii de fapte necontroversabile : grafiile *latinizante* : (адевер 7 = *adevăr*, нꙋмера V = *număra*, стемпера 2 = *stîmpăra*, cf. 75 : 368, *247* : 487), grafiile *analogizante* (асеменарѣ 20 = *asemănarea*), ori pe cele concretizînd ambele tendințe (меꙋ XIV = *meu*, dar теꙋ VIII = *tău*, сеꙋ IV = *său*), căci într-un număr însemnat de cazuri nu pot fi invocate drept cauze nici etimologia și nici analogia. După GHEȚIE (*75*), e ar reda în aceste situații un fonetism bănățean /ẹ/ $\left|\frac{\text{ă}}{\text{ẹ}}\right|$, deci un sunet intermediar ce apare după labiale, dar și după c, *t*, *d* și *l* îndeosebi, *explicație* plauzibilă, dar care nu rezolvă problema *interpretării* grafiilor cu e pentru *ă* din *Observații*. Soluția pentru care am optat este de a transcrie ă, întrucît, fiind vorba despre notarea unui sunet intermediar $\left(/\frac{\text{ă}}{\text{ẹ}}/\right)$, capacitatea lui ă de a-l reda este identică cu aceea a lui e (adică la fel de aproximativă) și întrucît în text pot fi identificate extrem de multe alternanțe grafice e/ă, dovezi *ale ezitării între două pronunțări* (*76* : 391) sau între două *notări* : даке XIII/дакь XIII = *dacă*, ꙟнке 31/ꙟнкь 6 = *încă*, лынге 83/лынгь 5 = *lîngă*, керцй 74/кьрцй 6 = *cărți*, пемьнт 42/пьмьнт V = *pămînt*, перцй 56/пьрцй 56 = *părți* etc.

3. î : (în poziție nazală) : кꙋренд 1 = *curînd*, лꙋменаре 51 = *luminare*, стемпера 2 = *stîmpăra* (dar și în alte poziții, în cuvinte de origine slavă : сврешит XIII = *sfîrșit*, сергꙋиторе XIII = *sîrguitoare*).

4. ie (la început de cuvînt și de silabă) : ешит 21 = *ieșit*, вое 24 = *voie* (*81* : 81, *217* : 199, *181* : 1 407).

5. ĭ : тємпȣ 36 = *timpu.*

Ж, ж = 1. j . ажȣта 2 = *ajuta,* жȣмєтатє 4 = *jumătate.*

З, з = 1. z : ашєза VII = *aşeza,* зєȣйтат XII = *zăuitat.*

И, и = 1. i : имперфект VIII = *imperfect,* вирҭȣтєлє III = *virtutele,* трєбȣи VII = *trebui.*

2. ii (final) : юбиторı XIV = *iubitorii.*

3. î (în poziţia nazală) : ꙟнтрииші́и 6 = *într-înşii* (dar şi în alte poziţii : о цирь 35 = *o ţîră*).

4. e : лигат 6 = *legat* (şi лєгать 21 = *legată*), лєсни 10 = *lesne,* тєрмин 49 = *termen.*

5. Ø : ꙟмперацїи XI = *împăraţi* (este posibil ca în acest caz să fie vorba despre o greşeală de tipar).

Й a fost redat prin i : инимїй V = *inimii,* нȣмай V = *numai,* însă şi prin ii : архї-єрєй X = *arhiereii.*

Ї, ї = 1. i : кȣвїинцє V = *cuviinţă,* фїаска VII = *fiasca,* цїє V = *ţie.*

2. Ø : потєрїйлє XIII — XIV = *puterile,* чєтєцєнїилор VII = *cetăţenilor.*

К, к = 1. c : кȣвїинцє V = *cuviinţă,* акоперй V = *acoperi,* фак V = *fac.*

2. ch (urmat de *e, i*) : Дакїєй 12 = *Dachiei,* кєсарю XI = *chesariu* (dar şi c : дакє XI = *dacă,* фӱзикєй 8 = *fizicei*).

Grupul кс a fost redat prin x (єксплика 6 = *explică,* фиксє 30 = *fixe*) iar кк prin c (пєккатȣл 2 = *păcatul,* оккȣпацїєлє 6 = *ocupaţiele*).

Л, л = 1. l : лимьїй XI = *limbii,* лȣнєлє XI = *lunele,* адєвєрȣл 7 = *adevărul.*

Tot prin l a fost transcris şi лл : ꙟнцєллєџєрѣ 6 = *înţelegerea* (dar ꙟнцєлєгьторє 9 = *înţelegătoare*).

М, м = 1. m : минтѣ 2 = *mintea,* нȣмєра III = *număra,* ам VI = *am.*

Grupul мм a fost transcris prin m (граммаτика 5 = *gramatica*) sau prin nm (cînd prefixul în- precede o rădăcină cu m iniţial) : ꙟммȣлцить 17 = *înmulţită.*

N, н = 1. n : нȣмєра V = *număra,* рȣмьнѣскь I = *rumânească,* домн III = *domn.*

Grupul нн a fost transcris prin nn cînd este vorba de un derivat cu prefixul în- de la o rădăcină cu n inițial (ꙟнаскȣтъ V = *înnăscută*) și prin n cînd rădăcina nu este analizabilă în română (ꙟннота 1 = *înota*). Tot prin n s-a transcris și *ń* din graiul bănățean (винеа 24 = *vinea*).

O, о = 1. o : облигъ VIII = *obligă*, аколо XIII = *acolo*, челор V = *celor*.

2. u : допъ V = *după*, номелȣй VIII = *numelui* потѣ V = *putea*.

3. ă : допо 8 = *după*, лотȣриле 20 = *lăturile*, Троѧн 11 = *Trăian*.

4. oa : ардореа IX = *ardoarea*, школелор IX = *școalelor*, ноѡ XII = *noao*, воѡ 93 = *voao* (*69*: 137, *176* II : 218).

П, п = 1. p : патрон II = *patron*, допъ III = *după*, трȣп 1 = *trup*.

Tot prin p a fost transcris пп : апплекъчюне V = *aplecăciune*.

Р, р = 1. r : рединчй VI = *rădici*, черечй III = *cerești*, челор X = *celor*.

Grupul рр a fost transcris de asemenea prin r : кȣрре 78 = *cure* (dar și : кȣре 32).

С, с = 1. s : стрелȣчесчй V = *strălucești*, обсервацїй I = *observații*, жос V = *jos*. La fel a fost transcris și сс : иллȣстриссимȣлȣй III = *ilustrisimului*.

2. ș (*ț*) (urmat de ч) : счїинцелѡр XII = *științelor*, черечй V = *cerești*. Grafia сч notează (aproximativ) pronunția bănățeană a grupului consonantic șt + *e*, *i* : *sć* + *e*, *i* (*77*: 223) și ar avea valoare etimologică *numai* în alfabet latin, situație în care lui ч i-ar corespunde c + *e*, *i* (este, de altfel, și argumentul principal al lui HELIADE pentru înlăturarea lui din alfabetul nostru, *99* : 147—148). Transcriind șt, am avut în vedere, pe lîngă argumentele amintite, și existența a numeroase alternanțe (романесчй 12/романеште 12 = *romanești*/*românește*, сърбесчй 12/сърбеште 12 = *sîrbești*/*sîrbește* etc.), precum și faptul că IORGOVICI însuși recomandă o atare interpretare, echivalîndu-l pe счй cu щй (69).

3. ş (urmat de т): ноcтри 79 = *noştri*, проcтй 10 = *proşti* (dar şi проcчй 77); deşi în *8* : 23 se recomandă transcrierea *st*, am considerat că este vorba de o grafie analogizantă (cum am arătat şi în *Studiul introductiv*, 35–36).

4. z (intervocalic sau urmat de consoană sonoră): пресенте 36 = *prezente*, рес: оїе 12 = *războaie*, десвелѹи 25 = *dezvălui* (*8* : 23).

Т, т = 1. t: тѷпографїе I = *tipografie*, фекѹте I = *făcute*, ам фост VI = *am fost*. La fel am transcris şi grupul тт: аттинџе XIII = a*tinge* (dar şi атинг 11).

Ѹ, ѹ = 1. u: ѹмилинцѫ IV = u*milinţă*, домнѹлѹй III = *domnului*, тъѹ V = *tău*. În poziţie finală, u are adeseori funcţia articolului definit, datorită dispariţiei lui -l (fenomen petrecut în Banat la începutul secolului al XIX-lea, *232* I: 297): ексемпларѹ X = *exemplaru*, карактерѹ XVI = *caracteru*.

2. î (în poziţie nazală): сѹнт 18 = *sînt* (dar şi сънт, echivalat cu сѹм 69), cf. *8* : 22, *245* : 290.

3. ø (final): алтѹ домн 25 = *alt domn*, опѹ 33 = *op*.

Ф, ф = 1. f: флорѣ XII = f*loarea*, имперфект VIII = *imperfect*. Grupul фф s-a transcris f: сѹффларе 29 = *suflare*.

Х, х = h: храна 2 = h*rană*, приханей 24= *prihanei*.

Ѡ, ѡ = 1. o: ѡменесчй XIV = o*meneşti*, лѡр 1 = *lor*, аколѡ 4 = *acolo*,

2. ă: лѹѡм 75 = *luăm*.

3. u: пасїѡне 85 = *pasiune* (Cf. CAS III : 3).

4. oa: ѡмині 21 = oa*mini*, ѡра 92 = oa*ra*. Am transcris astfel şi atunci cînd ѡ este neaccentuat, dar poate fi considerat articol definit feminin: ѕїѡ 26 = *zio*a, potrivit interpretării lui IORGOVICI (*Observaţii*, 30—31).

Ц, ц = 1. ţ: цїе V = ţ*ie*, ꙟнвецетѹрилор IX = *învă*ţ*ăturilor*, мѹлц 26 = *mul*ţ (dar şi мѹлцй 32); apariţia în poziţie finală a lui ţ este posibilă datorită rostirii dure a unor consoane, fenomen caracteristic graiurilor bănăţene (*232* I : 295).

Scanned with OKEN Scanner

Ч, ч = 1. **c** (înainte de е, и sau ю): чересчй V = *cerești*, ꙋчидерїй 25 = *uciderii*, слѣбичюнѣ 22 = *slăbiciunea*.

2. **ce** în ачаста IV = *aceasta*.

3. **t** (precedat de c și urmat de е, и): чересчй V = *cerești*.

Ш, ш = 1. **ș**: ши V = *și*, мишей V = *mișei*, парташ VIII = *părtaș*.

Щ, щ = 1. **șt**: обще XI = *obște*, Бꙋкꙋрещй 12 = *București*, крещинеск 90 = *creștinesc*; utilizarea acestei slove se explică prin tradiție grafică (vizibilă de altfel și în semantica termenilor), mult mai frecvent fiind grupul шт: нeштe 23 = *nește*, ромaнеште 12 = *românește*, recomandat de Radu TEMPEA.

Ъ, ъ = 1. **ă**: кътръ IX = *cătră* (*222*: 274, *81*: 176), тъꙋ V = *tău*, апъ 62 = *apă*.

2. **î** (în poziție nazală, *10* III: 272, dar și *81*: 82): сънт 6 = *sînt*, сънџеле 31 = *sîngele*.

3. **â**: ромънй 11 = *români*.

Ѣ, ѣ = 1. **ea**: остенѣлъ VI = *osteneală*, атътѣ VII = *atîtea*.

2. **e** (prin tradiție grafică, deoarece diftongul **ea** se redusese deja la **e** în Banat, cf. *78*): бисѣрикъ 91 = *biserică*, обичѣюл 92 = *obiceiul*.

3. **a**: пꙋцинѣ 34 = *puțina* (posibilă eroare de tipar).

Un caz deosebit se înregistrează în фирѣй X = *fire-ai*, unde componentele diftongului aparțin unor cuvinte morfologic distincte situație rezolvată mai bine în неам департат 2 = *ne-am depărtat*.

Ю, ю = 1. **iu** (inițial și medial): юбирїи X = *iubirii*, раюлꙋй 2 = *raiului*.

2. *iu* (final, unde -u are funcția de articol definit, deductibilă din context): ажꙋторю тъꙋ V = *ajutoriu tău*, ꙟн минею ромaнеск XI = *în mineiu românesc*.

3. **i** (final): ꙋн ꙟнвецеторю 2 = *un învățători*, динтъю IX = *dintîi*, вою кꙋноасче XIV = *voi cunoaște* (dar și ме вой сергꙋи XIV = *mă voi sîrgui*).

Cînd ю este precedat de ї, s-a notat numai **iu**: Їюлїе XI = *Iulie*, фїю XIV = *fiu* (*247*: 480, 482).

Ꙗ, ꙗ, ѧ = 1. **ea**: ꙗ XIII: **ea**, ачеѧ XII = *aceea* (dar și ачеїѧ 5 = *aceea*, ачеїа XII = *aceea*).

Scanned with OKEN Scanner

2. **ia** : ꙗр XVI = **ia**r, крьꙗска I = *cră***ia***sca*, ачелꙋꙗ XIV = *acelu***ia**.

Ѳ, ѳ = 1. **t** : ариѳметикь 46 = *ari***t***metică*.

Ѵ, ѵ = 1. **i** : фѵзика 7 = *f***i***zică*, сѷстемь 5 = *s***i***stemă*.

2. **v** : Єѵропїи 11 = *E***v***ropii*.

Ꙟ, ꙟ = 1. **î** : ꙟмбрекате 1 = **î***mbrăcate*, ꙟтре X = **î***ntre*.

2. **în** : ꙟваце 1 = **în***vaţă*, ꙟса 2 = **în***sa*.

Џ, џ = 1. **g** (înainte de е, и sau ю): ꙟтинџе XIII = *întin***g***e* (dar şi ꙟтинде 6), леџїи 24 = *le***g***ii*, аџюнџе XV = *a***g***iun***g***e* (*81* : 481).

2. **ge, gi** (înainte de altă vocală): леџа 89 = *le***ge***a*, џꙋра VIII = **gi***ura* (dar şi џюра 24).

Prezentînd cît mai exact modul în care am interpretat grafia chirilică din *Observaţii*, am fost animaţi de dorinţa de a evidenţia, chiar dacă nu întotdeauna explicit, motivele pentru care am ales o *anumită* transcriere ori de cîte ori am fost puşi în situaţia de a opta. Ne exprimăm speranţa că aceste motive se vor dovedi suficient de puternice pentru a ne feri, pe de o parte, de modernizarea nejustificată a textului, dar şi, pe de altă parte, de pericolul ca cititorul nespecialist (căruia în primul rînd i se adresează textul transcris) să atribuie realitate fonetică (cel puţin discutabilă) unei imagini grafice realizate după alte criterii.

Îngrijitorii ediţiei exprimă profunda lor recunoştinţă profesorului dr. Ştefan MUNTEANU pentru apropiata îndrumare şi sprijinul permanent.

Conf. dr. Ion MUŢIU şi conf. dr. Dumitru CRAŞOVEANU sînt rugaţi să primească vii mulţumiri pentru preţioasele sugestii făcute cu prilejul citirii manuscrisului. Aceleaşi mulţumiri se îndreaptă către toţi factorii editoriali care au contribuit la realizarea acestei ediţii.

D. B. - D. şi C. D.

Ѡбсервацїй

де

Лимба Рꙋмѫнѣскъ

прин

Паꙋл Їоргович

фѫкꙋте.

Ла Бꙋда

Сꙋб тѵпарꙋл ла Крѫѩска Ѵниверси-
тѫцїй Тѵпографїе.

1799.

Scanned with OKEN Scanner

OBSERVAŢII

de

LIMBA RUMÂNEASCĂ

prin

PAUL IORGOVICI

făcute.

În Buda

S-au tipărit la crăiasca universităţii tipografie.

1799

Tu, in agendo bonos, in loquendo ſequere peritos.

Horatius

Scanned with OKEN Scanner

Tu, in agendo bonos, in loquendo sequere peritos. [1]

Horatius.

[1] Urmează-i, în faptă, pe cei buni, în vorbire, pe cei înţelepţi.

Илꙋстриссимꙋлꙋй

ши

Ѫ̂налт прѣѡсвинцитꙋлꙋй

Д о м н ꙋ л ꙋ й Д о м н:

Ї̂ѡсиф Їоаннович

де

Ш а к а б е н т,

православникꙋлꙋй єп҃коп

а̂л

Вершецꙋлꙋй, Карансебешꙋлꙋй,

Логожꙋлꙋй, О̂ршаво-Мехадїей. ш. а.

ILUSTRISIMULUI

şi

înalt preaosfinţitului

domnului domn

IOSIF IOANOVICI

de

ŞACABENT,

pravoslavnicului episcop [2]

al

Vîrşeţului, Caransebeşului,

Logojului, Orşavo-Mehadiei ş. a.

[2] Între 1785—1805 (*41*: 23).

Scanned with OKEN Scanner

ПРѢМИЛОСТИВꙊЛꙊЙ

А̑РХЇ-Є̑РЄꙊ, ШИ ПАТРОН

А̑ СЄꙊ

ДЄДИКЪ КАРТѢ А̑ЧАСТА

Ꙟ̑Н ЧѢ МАЙ А̑ДЪНКЪ Ꙋ̑МИЛИНЦЄ

А̑ꙊКТОРꙊ

Preamilostivului

ARHIEREU ŞI PATRON

a său

dedică cartea aceasta

ÎN CEA MAI ADÎNCĂ UMILINŢĂ

autoru.

Scanned with OKEN Scanner

ПРѢМИЛОСТИВЕ ДОМНȣЛЕ!

Пентрȣ а̂ потѣ допъ кȣвїинце нȣмера виртȣтеле челе чересчй, кȣ каре Тȣ, Ӥллȣстриссиме, стрелȣчесчй ӥчй жос ꙟн негȣра пъмънтȣлȣй, ȣ̂нде Тȣ динтр ѿ а̂пплекъчюне а̂ ӥнимїй чей мари цїе ꙟннаскȣтъ, пре тот ѿмȣ фер ȣ̂йтарѣ ла Націе, саȣ ла Религїе, каре нȣмай трекȣе а̂жȣторю тъȣ, а̂коперй, рогачюнеле челор мишей а̂скȣлцй, ши не ѿстенит ȣ̂мблїй

PREAMILOSTIVE DOMNULE!

Pentru a putea după cuviinţă număra virtutele cele cereşti cu care tu, ilustrisime, străluceşti ici jos în negura pămîntului, unde tu, dintr-o aplecăciune a inimii cei mari ţie înnăscută, pre tot omu, făr uitarea la naţie sau la relighie,[3] care numai trebuie ajutoriu tău, acoperi, rugăciunele celor mişei asculţi şi neostenit umbli

---

[3] Crezul iluminist al toleranţei naţionale şi religioase.

ка пре ачеїа дин мишелїа лор съй
редничй, де каре єꙋ ꙟнсꙋмй дой
аннй ши жꙋметате бꙋкꙋроасе мар-
тꙋрїе ам фост; пентрꙋ а потѣ
дескрїа аша прекꙋм єꙋ ꙟн мине
съмт, прикегїерѣ та ла бꙋна ста-
ре ачелора че цїе сꙋнт ꙟнкредин-
цацй: портарѣ де гриже, не пре-
рꙋпта ѡстенѣлъ, ши неꙋмера-
теле сꙋпърерй, каре Тꙋ дин не-
спꙋса юбире де ѡм ай сꙋферат,

пен-

ca pre aceia din mişelia lor să-i rădici, de care eu însumi doi ani şi jumătate bucuroasă mărturie am fost [4]; pentru a putea descria aşa precum eu în mine sîmt priveghierea ta la bunastare a celora ce ţie sînt încredinţaţi, purtarea de grijă, neprerupta osteneală şi nenumăratele supărări care tu, din nespusa iubire de om ai suferat,

[4] Conform acestei informaţii, IORGOVICI a sosit la Vîrşeţ în anul 1796.

Scanned with OKEN Scanner

пентрꙋ а̂ а̂шеза ꙟн Є̂пархїа Та
скамн Счїинцелор спре лꙋминарѣ
минцїй а̂ Тинерилор ка кънд̆ва
четеценїилор фолоситорй а̂ Па-
трїй: пентрꙋ а̂ фаче коноскꙋте
а̃тътѣ ши а̂ша виртꙋте; а̂ш
требꙋ̀й кꙋвънтарѣ челор май є̂ло-
квенцй: къчй потерѣ ме є̂ ми-
къ, ши о̂пꙋл (картѣ) а̂честа,
каре є̃ꙋ дин фїаска драгосте ꙟн
семнꙋл мꙋлцемирїй пентрꙋ фаче-

рилe

pentru a aşeza în eparhia ta scamn ştiinţelor,[5] spre luminarea minţii a tinerilor ca cîndva cetăţenilor folositori a patriii; pentru a face cunoscute atîtea şi aşa virtute, aş trebui[6] cuvîntarea celor mai elocvenţi, căci puterea me e mică şi opul (cartea) acesta care eu, din fiasca dragoste, în semnul mulţămirii pentru face-

---

[5] Într-un apel din 1800, episcopul Şacabent mărturiseşte că „această a mea prietenească gîndire şi poftă spre luminarea şi păşirea înainte a neamului şi norodului ţării noastre m-au deşteptat pe mine în Vîrşeţ a rădica şcoală mai de căpetenie decît în tot Bănatul", pe lîngă alte „trei bine rînduite normaliceşti şi două latineşti şcoale" (reprodus în *85* : 1).

[6] Singurul exemplu în care condiţionalul este format potrivit normei literare.

риле тале де бине, де каре ши пре мине прин чей а̂ мей парташ а̂й фекꙋт, номелꙋй Теꙋ а̂м дедикат, є̂ май ѝмперфект, декът че а̂р потѣ респꙋнде сплендорей марелꙋй номелꙋй Теꙋ а̂честꙋа.

Ѫ̂нс спре деторíиле неклетите че є̂ꙋ а̂м а̂тинс ѫ̂н картичика а̂часта, стъ џюра Та, каре ме ѡ̂блигъ а̂ коносче пре тине ка

rile tale de bine de care şi pre mine prin cei a mei părtaş ai făcut,[7] numelui tău am dedicat, e mai imperfect decît ce[8] ar putea răspunde splendoarei marelui numelui tău acestuia.

Îns spre dătoriile neclătite ce eu am atins în cărticica aceasta stă giura ta care mă obligă a cunoaşte pre tine ca

[7] IORGOVICI se referă, probabil, la răsplătirea de către episcop a tatălui său, Marcu şi a fratelui său, Ioan (cu „cîte o colaină de aur, care închipuieşte faţa cea preaînaltă împărătească"), pentru meritele cîştigate în timpul invaziei turceşti din 1788 (Circulara este reprodusă în *162* : 101).

[8] Ceea ce.

пре чел че се грижесче де феричи-
рѣ Націй ши а Школелор, кътре
каре ши еȣ ам кȣтезат а арета
ардореа ме. Дечй примесче карти-
чика ачаста ка фрȣктȣрій чей
май дин тъю а ꙟнвецетȣрилор
меле сȣк акоперемънтȣл Теȣ чел
дȣлче, кȣ каре Тȣ пре тоцй, чей
че се сергȣеск ꙟн Счіінце, акопе-
рй: ка сь фіе міе мила Та спре
аинтатѣ ши ꙟндемнарѣ кътре

челе

pre cel ce se grijeşte de fericirea naţiii şi a şcoalelor, cătră care şi eu am cutezat a arăta ardoarea me. Deci primeşte cărticica aceasta ca fructurii cei mai dintîi a învăţăturilor mele sub acoperămîntul tău cel dulce, cu care tu pre toţi cei ce se sărguiesc în ştiinţe acoperi, ca să fie mie mila ta spre aintatea şi îndemnarea cătră

Scanned with OKEN Scanner

челе че сꙋнт спре фолосꙋл Патрїй ши а̂ Націй. Къ тꙋ є̂счй Є̂ксемпларꙋ Толеранцїей, ши а̂ юбирїй де ѡ̂м, а̂копериторюл челор мишей, ши сприжиниторюл челор а̂сꙋприцй. Ѻ̂ фирѣй Тꙋ спре бꙋна старе а̂ Націй, май бътрън ѧ̂нтре тоцй Ѧ̂рхї-Є̂рей!

Ѧл ѧ̂налт прѣсѡсвинцїи востре

чел май мик

а̂ꙋкторꙋ.

cele ce sînt spre folosul patriii şi a naţiii, că tu eşti exemplaru toleranţiei şi a iubirii de om, acoperitoriul[9] celor mişei şi sprijinitoriul celor asupriţi. O, fire-ai tu spre bunastare a naţiii, mai bătrîn între toţi arhiereii !

AL ÎNALT PREAOSFINŢIEI VOASTRE,

cel mai mic
AUTOR.

[9] Protectorul.

Scanned with OKEN Scanner

Ла

Четиторю.

Ꙟн Картичика ачаста, Четиторюле биневойтор! вей ведѣ кꙋвинтеле лимбїй ностре Романешчй, ка неште ремешице а лимбїй ꙋней Нацїй, каре аꙋ нꙋмерат кꙟндва мꙋлцй пꙋтерничй Ꙟмперацїи: динтре каре пре ЇЮЛЇЮ Кесарю, ши АЎГЎСТ Ꙟмператꙋ, ши акꙋма прин лꙋнеле де пре нꙋмеле лѡр аша нꙋмите ЇЮЛЇЕ, АЎГЎСТ ꙟн тоте Календареле Романешчй, прекꙋм ши ꙟн минею Романеск де тоте лꙋнеле, адеке минею де обще, спре вечника лаꙋде помєним.

Прекꙋм

LA CETITORI.

În càrticica aceasta, cetitoriule binevoitor,[10] vei vedea cuvintele limbii noastre româneşti ca neşte rămăşiţe a limbii unei naţii care au numărat cîndva mulţi puternici împăraţi, dintre care pre IULIU Chesariu şi AVGUST Împăratu şi acuma, prin lunele de pre numele lor aşa numite IULIE, AVGUST în toate calendarele româneşti, precum şi în mineiu românesc de toate lunele,[11] adecă mineiu de obşte, spre vecinică laudă pomenin .

---

[10] Formulă uzuală în epocă (cf. lat. *candide lector*).

[11] Sînt invocate *Mineiele* tipărite la Rîmnic de către Chesarie şi Filaret, importante atît pentru afirmarea, în prefeţe, *a latinităţii* noastre *(14)*, cît şi pentru punerea în circulaţie a unor idei şi principii iluministe sub influenţa directă *a Enciclopediei* franceze *(3)*. IORGOVICI invocă explicaţiile cuprinse în *Mineiul pe iulie* („Acest Minei cuprinde luna lui Iulie, pe care Marcul Antonie în vremea stăpînirii sale au hotărît ... să se chieme Iulie, dîndu-i acest nume pentru cinstea naşterii lui Iulie Chesarul", *apud 16* : 263) şi în *Mineiul pe august* („aceste doao mari şi prea slăvite praznice ce săvîrşaşte biserica întru această lună, ne face a fi la îndoială cum că acest nume August nu l-ar fi cîştigat această lună de la Octavian Împăratul Rîmului, cel ce s-au numit de către toţi August", *apud 16* : 265).

XII

Прекȣм кȣвинтеле каре ворбим, ши нумеле каре портем, не мертȣрисеск пре ной а̂ фи ȣ̂рметорій Націй Романесчй; а̂ша ши старѣ ноастре а̂ рȣмъниилор де а̂кȣма не а̂рате кїар, къ а̂ша де парте а̂м казȣт дин флорѣ Счїйнцелѡр ши а̂ лимбїй, кът а̂кȣма кȣвинтеле де Счїйнце, каре сaȣ ꙟ̂нтребȣинцат ꙟ̂н редечина лимбїй каре ной ѡ̂ ворбим, се пар ноѡ ꙟ̂н старѣ а̂часта а̂ фи стреине.

Іа̂р тȣ Чититорюле биневоитор, даке вей дескиде о̂кїй минци тале, ши вей стребате ла редечина кȣвинтелор а̂ лимбїй ностре, а̂деке де вей жȣдека де лимба ностре нȣ допе парере, чи допе фїинца лимбїй; те вей ꙟ̂нкрединца, къ кȣвїйнтеле челе де липсе ꙟ̂н лимба ностре пентрȣ Счїйнце, се кȣпринд ꙟ̂нвелȣите ꙟ̂н редечина кȣвинтелор а̂ лимбїй ностре, ши пентрȣ а̂чеꙗ сaȣ зеȣйтат дин лимба ностре,

Precum cuvintele care vorbim şi numele care purtăm ne mărturisesc pre noi a fi următorii naţiii romaneşti, [12] aşa şi starea noastră, a rumânilor de acuma, ne arată chiar că aşa departe am căzut din floarea ştiinţelor şi a limbii, cît acuma cuvintele de ştiinţe, care s-au întrebuinţat în rădăcina limbii care noi o vorbim, se par noao în starea aceasta a fi streine. [13]

Iar tu, cititoriule binevoitor, dacă vei deschide ochii minţii tale şi vei străbate la rădăcina [14] cuvintelor a limbii noastre, adecă de vei judeca de limba noastră nu după părere, ci după fiinţa limbii, [15] te vei încredinţa că cuvintele cele de lipsă în limba noastră pentru ştiinţe se cuprind învăluite în rădăcina cuvintelor a limbii noastre şi pentru aceea s-au zăuitat din limba noas-

---

[12] Afirmarea latinităţii se reflectă şi în omonimia grafică intenţionată dintre *romanesc* („roman") şi *romanesc* („român"). Cf. *106, 135, 221* I : 150.

[13] Idee curentă în epocă : „Drept-aceea, tu, carele vei ceti cartea aceasta, nu me judeca pentru cuvintele şi vorbele care doară ţi s-or vedea noao sau streine" (Gheorghe ŞINCAI, în *221* I : 75), „românul neînvăţat încă socotesc că ar zice că-i schimoseşti limba părintească" (Radu TEMPEA, în *221* I : 214—215), „Cuvintele, care se află în limba noastră şi noaă ni se par streine, nu sînt toate streine, ci multe chiar româneşti, însă mai mult sau mai puţin mutate" (Pavel VASICI, în *17* : 210).

[14] Îndemn la viziune istorică asupra limbii.

[15] Exigenţă de care ţine seama şi HELIADE (CAS I : 311), cînd propune o ortografie întemeiată pe *firea limbii* (cf. *21* : 606).

XIII

стре, пентрꙋ къ счїинцеле ка причина а̂ кꙋвинтелор а̂челора, саꙋ весчезит ꙟн лимба ностре ꙋ̂на кꙋ старѣ Націй.

Дечй даке те а̂ттинџе кътва лаꙋда номелꙋй Романеск, стъ кꙋ дединсꙋл де кꙋлтꙋра лимбїй Романесчй, скꙋтꙋре а̂ тот кꙋвънтꙋлꙋй редечина, ши де а̂коло траџе а̂тътѣ кꙋвинте, пре кът се поте ꙟнтинџе потерѣ ворбей де редечинъ. Ѡпре а̂ша свершит дакъ ва потѣ цїе слꙋжи е̂кземплꙋриле де мине ꙟн картѣ а̂часта а̂лкътꙋите, ме вой сокоти ѡ̂мꙋл чел май ферічит ꙟн лꙋмѣ а̂часта.

Калѣ кътръ лꙋкрꙋ, ла каре е̂ꙋ те ꙟндемн, е̂ не ꙋ̂мблатъ ши е̂ плине де спинй ши де рꙋџй ꙟмпликацй. ꙟнс ѡ̂ дꙋче ла ѿ кѫмпїе латъ ꙟнфрꙋмсецатъ кꙋ мꙋлте фелюрй де флорй, дин каре а̂лбинеле сергꙋиторе сꙋг сꙋкꙋ ши фак дин трънсꙋ а̂ша гътитꙋре, каре тречє престе потерїй-

ле

tră, pentru că ştiinţele, ca pricină a cuvintelor acelora, s-au veştezit în limba noastră una cu starea naţiii.

Deci, dacă te atinge cîtva lauda numelui românesc, stă cu dedinsul de cultura limbii româneşti, scutură a tot cuvîntului rădăcina şi de acolo trage atîtea cuvinte pre cît se poate întinge puterea vorbei de rădăcină. Spre aşa sfîrşit dacă va putea ţie sluji exemplurile de mine în cartea aceasta alcătuite, mă voi socoti omul cel mai fericit în lumea aceasta.

Calea cătră lucru la care eu te îndemn e neumblată şi e plină de spini şi de rugi implicaţi, îns ea duce la o cîmpie lată, înfrumseţată cu multe feliuri de flori, din care albinele sîrguitoare sug sucu şi fac dintr-însu aşa gătitură care trece preste puteri-

XIV

де минцій ѡменещй. Ачестора Сергꙋинце ши тꙋ ꙋрмѣзе, ши дин кꙋвинтеле лимбій Романещй чеій де редечинъ сꙋџе кꙋ акꙋ минцій тале ка албина дин флорй кꙋвинте спре ꙟфрꙋмсецарѣ лимбій ностре.

Ла ачаста еꙋ ка ꙋн фію а Націй пре тоцій юбитори де Націе ꙟнбит, ши коммꙋникънд кꙋ тоцй кꙋџетеле меле де спре ꙟфрꙋмсецарѣ лимбій, рог пре тоцй ка че нꙋ сау потꙋт доплини дин неаџꙋнџерѣ минцій меле спре капетарѣ порнирій, съ факъ бине а адаоџе дин чеѧ лор, ши липселе че ле вор дескопери ꙟн ѡпꙋл (картѣ) меꙋ съ нꙋ ле респандѣске спре ꙟмпедекарѣ фолосꙋлꙋй Націи, каре есте порнирѣ ме, чи съ ми ле коммꙋниче кꙋ мине: еꙋ нꙋ нꙋмай ме вой сергꙋй а ле ꙟндрепта аша липсе, даке ле вою коноще адевѣрате, чи ꙟнкъ вою мꙋлцеми ачелꙋѧ каре мау ꙟндрептат.

Тот

le minţii omeneşti. Acestora sîrguinţe şi tu urmează şi din cuvintele limbii romaneşti ceii de rădăcină suge cu acu minţii tale, ca albina din flori, cuvinte spre înfrumseţarea limbii noastre.[16]

La aceasta eu, ca un fiu a naţiii, pre toţi iubitorii de naţie învit şi, comunicînd cu toţi cugetele mele despre înfrumseţarea limbii, rog pre toţi ca ce nu s-au putut doplini din neagiungerea minţii mele spre căpătarea pornirii să facă bine a adaoge din ceea lor şi lipsele ce le vor descoperi în opul (cartea) meu să nu le răspîndească spre împedecarea folosului naţiii, care este pornirea me, ci să mi le comunice cu mine; eu nu numai mă voi sîrgui a le îndrepta aşa lipse, dacă le voi cunoşte adevărate, ci încă voi mulţămi aceluia care m-au îndreptat.

---

[16] Implicaţii estetice are ideea de perfecţiune a limbii şi la HELIADE: „Dar limba cea scrisă pretutindeni a fost un dialect deosebit al literaţilor, adică o alegere şi culegere a tot ce este mai frumos şi mai clasic în deosebitele dialecte ale unei naţii" (CAS II : 59).

XV

Тот ꙟнсꙋл сѫ а̂дꙋке кът поате ла фолосꙋ̆ коммꙋне: ꙟнс пентрꙋ а̂ а̂џюнџе ла а̂ша свъ̆ршит, се кꙋвине а̂ леса ла ѡ̂ парте тоате ꙟмпедекериле: Кѫчй сꙋнт ꙋ̂нїй ѡ̂менй каре фїинд ꙟнвецацй а̂ скрїѧ, а̂ ворби ꙟнтрꙋн фелю, нꙋ вреꙋ сѫ крѣде, кѫ ꙟнтрачеѧш лимбе ши а̂лтминтрелѣ сѫ поате скрїѧ ши ворби бине: сꙋнт ꙋ̂нїй ши де а̂чела нѣм, каре тоатѫ Щїинца са ѡ̂ ꙟнтереск кꙋ А̂ꙋкторитатѣ а̂лтꙋѧ де ла каре є̂й а̂ꙋ ꙟнвецат: ши нꙋ вреꙋ сѫ крѣде кѫ а̂лтꙋ ꙟнтралт мод а̂чеѧш ꙟнвецѫнд, ши а̂челаш поте ꙟнвеца чева а̂деверат; чи май неклетицй ꙟнтрачела кꙋџет фер темею стаꙋ, кѫ че а̂лтꙋ а̂деверат, саꙋ бине рѣꙋ спꙋне, а̂чеѧ кꙋ дединсꙋл рѣꙋ требꙋй сѫ пꙋрчѣде дин гꙋра, саꙋ скриптꙋра ꙟнвецѣторюлꙋй лор. Ла а̂честїа кред а̂ фи дестꙋл а̂ спꙋне дин регꙋла а̂чеѧ філософїей: ꙟн жꙋдекарѣ ѡ̂рй де фїе че а̂девъ̆р,

а̂ нꙋ

Tot însul să aducă cît poate la folosu comune; îns pentru a agiunge la așa sfîrșit se cuvine a lăsa la o parte toate împedecările, căci sînt unii oameni care, fiind învățați a scria, a vorbi într-un feli, nu vreau să creadă că într-aceeași limbă și altmintrelea să poate scria și vorbi bine. Sînt unii și de acela neam, care toată știința sa o întăresc cu autoritatea [17] altuia, de la care ei au învățat, și nu vreau să creadă că altu, într-alt mod aceeaș învățînd, și acelaș poate învăța ceva adevărat, ci mai neclătiți într-acela cuget făr temei stau că ce altu adevărat sau bine reau spune, [18] aceea cu dedinsul reau trebui să purceadă din gura sau scriptura învățătoriului lor. La aceștia cred a fi destul a spune din regula aceea filozofiei: în judecarea ori de fie ce adevăr. [19]

---

[17] „Cititorul să nu fie însă convins că tot ce spun marii autori este absolut perfect" (QUINTILIAN, *195* III: 146); LOCKE (*127* II: 328) critică tendința de a se da asentimentul unor opinii îndeobște acceptate; „Se întîmplă destul de des ca un filozof să se declare partizanul unui adevăr fără a-l cunoaște; uneori, el se lasă dus de curent și se supune părerii celor mulți" (CONDILLAC, *37*: 8).

[18] Condiționalul cu auxiliarul *a vrea* este specific subdialectului bănățean (cf. și *81*: 173).

[19] O particularitate bănățeană arhaică este și construcția genitivală cu *de* (*90*: 48).

XVI

а̂ нȣ се ȣ̂йта, нȣмай ла карактерȣ а̂че-
лȣй че скрїе а̂деверȣл а̂чела, чи ла причи-
н[illegible] каре скрїеторю ȣ̂рлѣзе ꙟн дескопе-
рирѣ а̂челȣꙗш а̂девър. Ꙗ̂р май въртос ꙟн
материа а̂часта, ла каре є̂ȣ ꙟнвит, съ се
пȣне ꙟнаинтѣ о̂килор порнирѣ каре є̂ȣ
а̂м, а̂деке фолосȣл тȣтȣрор, де ла каре съ
нȣ кȣмва а̂батъ пре чинева вро дешер-
течȣне сау вро ѝнвидїе.

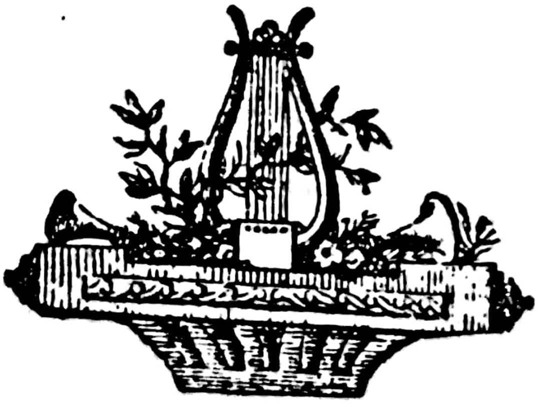

СЕК-

a nu se uita numai la caracteru acelui ce scrie adevărul acela, ci la pricinele care scrietoriu urmează în descoperirea aceluiaş adevăr,[20] iar mai vîrtos în materia aceasta, la care eu învit, să se pună înaintea ochilor pornirea care eu am, adecă folosul tuturor, de la care să nu cumva abată pre cineva vro deşertăciune sau vro invidie.[21]

[20] „Dacă am putea doar să vedem motivele tainice care au influenţat oamenii învăţaţi şi cu renume în lume . . . , am constata că de multe ori nu de dragul adevărului pur şi simplu au adoptat ei doctrinele pe care le mărturisesc şi le apără" (LOCKE, *127* II : 329).

[21] „. . . cine este rumân adevărat şi doreşte unirea rumânilor întru aceeaşi limbă sau dialect scris, curăţit şi curat, la unul ca acesta nu încape egoism" (HELIADE, CAS II : 62).

СЕКЦІѦ І.

ОБСЕРВАЦЇЙ

ДЕ

ЛИМБА РȢМѪНѢСКЪ.

Домнезеȣ Пъринтеле а̀ тоате фептȣрелѡр, прин нимика а̂лта наȣ май а̂лес пре ѡ̂м де кътръ челе лалте добитоаче, май вѫртос де кѫт прин минте ши потинца де а̂ кȣвѫнта. Бъчй ведем прекȣм челе мȣте сѫнт ши май таре ла трȣп, май мȣлте рабдъ, ши май таре фȣг; Ѫпой ничй наȣ а̂тъта липсе де а̂жȣторю чел дин а̂фаръ. Ѥле май кȣренд ѫ̂чеп а̂ ȣ̂мба, а̂ пасче, а̂ ѫ̂ннота престе а̂пе фър ничй ȣ̂н ѫ̂нвецторю, ѫ̂нса Натȣра ле ѫ̂ваце. Май тоате де кътръ фриг сȣнт ѫ̂мбрекате кȣ весминте дин сингȣр трȣпȣл лѡр, ши а̂ȣ

Secția I.

OBSERVAȚII

de

limba rumânească

Dumnezeu, părintele a toate făpturelor, prin nimica alta n-au mai ales pre om de cătră celelalte dobitoace mai vîrtos decît prin minte și putința de a cuvînta. Căci vedem precum cele mute sînt și mai tare la trup, mai multe rabdă și mai tare fug, apoi nici n-au atîta lipsă de ajutoriu cel dinafară. Ele mai curînd încep a umbla,[22] a paște, a înota preste ape făr nici un învățători, însa natura le învață. Mai toate de cătră frig sînt îmbrăcate cu vesminte din singur trupul lor și au

---

[22] În original, ȣмкъ (greșeală de tipar).

нєштє а̂рмє лорꙋш ѧ̂ннєскꙋтє; дар храна капєт май фїє дєꙋндє, пєнтрꙋ карє тоатє ѿмꙋлꙋй мꙋлтє грижє є̃стє. А̂ша дар нѡѡ нєаꙋ дат Рацїє: а̂дєкє минтє прєчєпѫтоарє, прин карє а̂ꙋ врꙋт сѫ фим пєрташй чєлѡр чєрєсчй. Чи май ѧ̂са Рацїє ничй нꙋ нє рѣꙋ а̂жꙋта а̂тѫта, ничй нꙋ сє рѣꙋ пꙋтѣ а̂ша а̂рєта ѧ̂н ной; дє чє пєрчєпєм кꙋ минтѣ, нꙋ рѣм пꙋтѣ дєскопєри прин кꙋвинтє. *Quintilianus.*

Мѫкар кѫ прин пєккатꙋл Стрємошєск фирѣ ѿмєнѣскѫ саꙋ скимбат, пєнтрꙋ кѫ дє тоатє дꙋлчєцилє Раюлꙋй нєам дєпартат: дар тот а̂ꙋ май рємас чєва сєминцє ѧ̂н фирѣ ностръ чѣ мꙋтатѫ дин фирѣ чѣ дин тѫю; ѧ̂нтрє карє дорꙋл чєл чє кꙋ ничй ꙋ̂н фєл дє бꙋнєтатє а̂ лꙋмїй а̂чєстїѧ сє поатє стємпєра, ши тєндєнцїѧ (тиндєрѣ) кѫтрѫ старѣ бꙋкꙋрїєй чєй дє пꙋрꙋрѣ, ши кѫтрѫ Рѫндꙋл; Прин симцирѣ чѣ дин лєꙋнтрꙋ коносчєм.

Кѫ дє вом ѧ̂нтра кꙋ минтѣ ла чєлє чє сє фак ѧ̂нтрꙋ ной, вом пєрчєпє кѫ нє

ѧ̂н-

neşte arme loruş înnăscute, dar hrană capăt mai fie de unde, pentru care toate omului multă grijă este. Aşadar, noao ne-au dat r a ţ i e, adecă minte precepătoare, prin care au vrut să fim părtaşi celor cereşti. Ci mai însa raţie nici nu reau ajuta atîta, nici nu se reau putea aşa arăta în noi, de ce percepem cu mintea nu ream putea descoperi prin cuvinte. *Quintilianus.*[23]

Măcar că prin păcatul strămoşesc firea omenească s-au schimbat, pentru că de toate dulceţile raiului ne-am depărtat, dar tot au mai rămas ceva săminţe în firea noastră cea mutată din firea cea dintîi, între care dorul cel ce cu nici un fel de bunătate a lumii acestiia se poate stîmpăra şi tendenţia (tinderea) cătră starea bucuriei cei de pururea şi cătră rîndul,[24] prin simţirea cea dinlăuntru cunoaştem.

Că de vom întra cu mintea la cele ce se fac întru noi, vom percepe că ne

---

[23] „Şi, pe Hercule, acel zeu, cel dintîi, părinte al lucrurilor şi făuritor al lumii, prin nimic nu a deosebit pe om de celelalte fiinţe muritoare, decît prin darul graiului. Căci vedem necuvîntătoare cu corpuri care ne întrec prin mărime, forţă, robusteţe, rezistenţă ori iuţeală ; vedem că au mai puţină nevoie de ajutor venit din afară ; că ele ştiu, din instinct, fără învăţător, să umble mai repede, să se hrănească şi să treacă înot apele. Cele mai multe se apără de frig prin însuşi învelişul propriu'ui lor corp ; unele sînt prevăzute de la naştere cu arme şi găsesc aproape de-a gata hrana ; mare e însă truda oamenilor pentru toate acestea : deci pe noi ne-a dăruit în chip deosebit cu raţiune şi a vrut ca prin ea să ne facă asemenea zeilor nemuritori. Dar raţiunea însăşi nu ar fi atît de utilă şi nu ar fi atît de evidentă în noi, dacă nu am putea reda prin cuvinte cele concepute cu mintea" (*195* I : 195—196).

[24] Omul terestru nu mai este perfect, dar este *perfectibil* prin năzuinţa spre redobîndirea stării adamice („instinctul divin ... este poate tot ceea ce ne rămîne din starea originară a omului, şi care ne-a fost lăsat pentru a ne putea întoarce la ea" considera Béat de Muralt, în *97* :404). Argumentul perfecţiunii originare este utilizat de IORGOVICI în vederea desăvîrşirii limbii române (literare) în conformitate cu modelul latin.

ꙟндемнем кꙋ ѡ̂ потере не ѻ̂прїтъ а̂ фа-
че ѡ̂ ре, де че нꙋ счим причина, фапте-
ле а̂челѣ, ла каре не дꙋк ꙟндемнериле не
перчепꙋте, саꙋ Інстинктꙋрїй Натꙋра-
лїй, ле коносчем прин симцирй, а̂деке
прин є̂ксперїенцїе а̂ꙋ къ сꙋнт ноѡ бꙋне а̂ꙋ
ба. Дар фїече бине капетем, кꙋ каре се по-
ате ꙟндꙋлчи трꙋпꙋ, дар тот сꙋфлетꙋл, ка-
ре прин бинеле трꙋпеск ꙟн а̂тъта се ꙟнде-
стꙋлѣзе, ꙟн кът потериле лꙋй ꙟнкисе ꙟн
трꙋп пот лꙋкра фер маре ꙟмпедекаре ꙟн
ѻ̂рганеле трꙋпꙋлꙋй сънътос; ꙟн челе лалте
дорꙋл ла ꙟн бине май маре ка ла Ізворꙋ
Домнезеєск, де ꙟнде саꙋ ши ꙟнсꙋфлат ꙟн
трꙋп, нꙋ поате стинџе. Деꙋнде се наск ꙟн-
трꙋ ной мꙋлте фелюрй де липсе, ла каре фїе
чине ѡ̂м допъ рѫндꙋꙗла лꙋй Домнезеꙋ, а̂ре
требꙋинце де а̂жꙋторюл а̂лтора. Дар пен-
трꙋ а̂ фаче коноскꙋте ла а̂лцїй а̂ша требꙋ-
инце, є̂сте датъ ла фїе че ѡ̂м потинца де
а̂ кꙋвънта. Кꙋ каре ши чей мꙋцй се наск, чи
ꙟнтриншїй є̂ нꙋмай ꙟмпедекатъ прин ѻ̂р-
ганеле челе ймперфекте (несъвършите) а̂

îndemnăm cu o putere neoprită a face o re,[25] de ce nu știm pricina. Faptele acelea, la care ne duc îndemnările nepercepute sau **instincturii naturali**, le cunoaștem prin simțiri,[26] adecă prin experienție au că sînt noao bune au ba. Dar fiece bine căpătăm, cu care se poate îndulci trupu, dar tot sufletul, care prin binele trupesc în atîta se îndestulează încît puterile lui închise în trup pot lucra făr mare împedecare în organele trupului sănătos, în celelalte dorul la un bine mai mare, ca la izvoru dumezeiesc de unde s-au și însuflat în trup, nu poate stinge. De unde se nasc întru noi multe feliuri de lipse,[27] la care fiecine om, după rînduiala lui Dumnezeu, are trebuință de ajutoriul altora. Dar, pentru a face cunoscute la alții așa trebuințe, este dată la fiece om putința de a cuvînta,[28] cu care și cei muți se nasc,[29] ci într-înșii e numai împedecată prin organele cele imperfecte (nesăvîrșite) a

---

[25] Un lucru.

[26] „... toate cunoștințele și toate facultățile noastre au la bază simțurile sau, pentru a ne exprima mai precis, senzațiile" (*38* : 7).

[27] „Dar după cum fără experiență n-ar exista cunoștințe, n-ar exista nici experiență fără nevoi, nici nevoi fără alternativa între plăceri și neplăceri" (*38* : 169).

[28] Pavel VASICI contestă originea divină a limbajului, convingerea sa fiind aceea că omul a avut doar „firea cu care să poată găsi toate acelea ce lui de lipsă și spre folos sînt ; așa dară și limba însuși omul a găsit-o" (în *17* : 55).

[29] Exemplul *mutului convențional*, propus de DIDEROT (*146* : 83) și utilizat și de CONDILIAC (*31* I : 206–207), a fost precedat de acela al copilului crescut în afara mediului social („Iată de ce copiii crescuți de doici mute, în singurătate, din porunca unor regi, puteau pronunța, se spune, cîteva cuvinte, dar erau lipsiți de facultatea de a vorbi", *195* III : 142).

трꙋпꙋлꙋй. Прекꙋм ведем ꙟн копїй сꙋгꙑто-рй, каре не ѫвꙑнд ꙟнкъ Ѻрганеле трꙋпꙋлꙋй кꙋпринзеторе де кꙋвинте, пꙋтинца де ꙫрета лиипса са, ѿ фаче коноскꙋтъ прин ѫлте семне, ши ѫꙋзинд десе ѿрй ѫчелѣш кꙋвинте, ле ꙟнчепе ѫ спꙋне де жꙋметате.

Фїинд къ Натꙋра ѿмꙋлꙋй се кꙋпринде ꙟн сꙋфлет ши ꙟн трꙋп, ѿр липселе ѫчесте зисе ѫшиждерѣ де ѫколѡ пꙋрчед, ши пентрꙋ ѫчеѧ требꙋинцеле Натꙋрале се кїама, пентрꙋ къ дин Натꙋра ѹнꙋѧ фїеште кърꙋѧ ѿм наскꙋт се траг; ѫша дар ла тот ѿмꙋл, фер дискриминаре, каре є прин ꙟнса Наскере сꙋппꙋс ла липселе ѫчесте, єсте датъ ши Пꙋтинца де ѫле дескопери прин кꙋвинте: ꙟнс кꙋвинтеле ши модꙋ де ѫ дескопери перчепꙋтꙋл минцїй прин кꙋвинте, нꙋ сꙋнт ла тоате Нацїеле ꙟтр ѿ форма. Ничй ꙟтр ѫчелаш Нацїе нꙋ ворбеск тоцй кꙋ ѫчелаш мод. Кꙑчй ꙟнкъ де ла ꙟнчепꙋт ѫꙋ фост ѹнїй ѿменй май ѫлеш ла минте, дечй ꙟнтринїй ши кꙋвинтеле ка семнеле ѫ перчепꙋтꙋлꙋй минцїй ѫꙋ фост май ѫлесе. Деꙋнде сау

ѫфлат

trupului. Precum vedem în copiii sugători care, neavînd încă organele trupului cuprinzătoare de cuvinte, putinţa de arăta lipsa sa o face cunoscută prin alte semne şi, auzind deseori aceleaş cuvinte, le începe a spune de jumătate.

Fiindcă natura omului se cuprinde în suflet şi în trup, iar lipsele aceste zise aşijderea de acolo purced şi pentru aceea trebuinţele naturale se cheamă, pentru că din natura unuia fieştecăruia om născut se trag, aşadar la tot omul, făr discriminare, care e prin însa naştere supus la lipsele aceste, este dată şi putinţa de a le descoperi prin cuvinte. Îns cuvintele şi modu de a descoperi perceputul minţii prin cuvinte nu sînt la toate naţiele într-o formă. [30] Nici într-aceeaş naţie nu vorbesc toţi cu acelaşi mod, [31] căci încă de la început au fost unii oameni mai aleş la minte, deci într-înşii şi cuvintele, ca semnele a perceputului minţii, au fost mai alese. De unde s-au

---

[30] Disponibilitatea universală a limbajului se realizează naţional, deci multiplu, nu numai în ce priveşte *lexicul*, ci şi *alfabetul*, cum va arăta HELIADE care considera literele „nişte semne prin învoire", astfel încît „nu se potrivesc la toate neamurile să aibă tot o formă, deşi au tot un glas sau un sunet" (CAS I : 298—299).

[31] „De aceea, la toate neamurile, unii oameni sînt socotiţi mai elocvenţi decît alţii" (QUINTILIAN, *195* III : 398).

а̂флат а̂лцїй каре а̂ꙋ семнат модꙋ де кꙋ-
кънтаре а̂ ѿменилор а̂ челѡр а̂леш: Май а̂л-
цїй дин модꙋ а̂чел семнат а̂ꙋ фекꙋт регꙋ-
леле, допъ каре кꙋвинтеле а̂ лимбїй а̂чеїа
се а̂шазе а̂нтрꙋ а̂нцелеџерѣ лор, се а̂лке-
тꙋеск, ши се греескꙋ. Регꙋлеле а̂честеа май
а̂тъю а̂ꙋ фост нꙋмай ресфирате прин кꙋ-
винте, пънъ кънд чинева дин Націе а̂ꙋ
дат сїе ѿстенѣлъ де а̂дꙋче регꙋлеле а̂челѣ
а̂нтр ѿ̂ Сѵстемъ, а̂деке прекꙋм є̂ле дин На-
тꙋра лѡр ѹ̂на допъ а̂лта ѹ̂рмѣзе. Де а̂нчий
саꙋ нескꙋт ла тоатъ Націа модꙋ а̂лес де а̂
кꙋвънта а̂нтре ѿменїй чей а̂нвецацй.

Пентрꙋ а̂часта Тинерїй а̂ Націелѡр че-
лѡр кꙋлте (а̂лесе) пер лънгъ а̂лтере Сӵїин-
це, а̂нваце а̂н Школеле челе бине ръндꙋите
Грамматика Лимбїй Матерне, саꙋ картѣ,
каре а̂нваце регꙋлеле де а̂ скрїа, а̂ пронꙋн-
цїа, а̂ лига май мꙋлте кꙋвинте, саꙋ а̂ фаче
Констрꙋкчюний допъ пропрїетатѣ, ши
ѿжебирѣ лимбїй, а̂ша ка тот че кꙋпринд
кꙋ минтѣ съ поате дескопери прин кꙋвин-
те кꙋвинчоасе, ла а̂часта се чере ѿ̂ мꙋлциме

а̂ кꙋ-

aflat alții care au semnat modu de cuvîntare a oamenilor acelor aleș; mai alții din modu acel semnat au făcut regulele după care cuvintele a limbii aceia se așază întru înțelegerea lor, se alcătuiesc și se grăiesc. Regulele acestea mai întîi au fost numai răsfirate prin cuvinte, pînă cînd cineva din nație au dat sie osteneală de aduce regulele acelea într-o sistemă,[32] adecă precum ele din natura lor una după alta urmează. De aici s-au născut la toată nația modu ales de a cuvînta între oamenii cei învățați.

Pentru aceasta tinerii a națielor celor culte (alese), per lîngă altere științe, învață în școalele cele bine rînduite gramatica limbii materne sau cartea care învață regulele de a scria, a pronunția, a lega mai multe cuvinte sau a face construcciuni după propietatea și osebirea limbii, așa ca tot ce cuprind cu mintea să poată descoperi prin cuvinte cuvincioase. La aceasta se cere o mulțime

---

[32] „... sistemul limbilor s-a desăvîrșit odată cu posibilitatea de a le remarca regulile" (CONDILLAC, 37 I : 36).

а̂ кꙋвинтелѡр, каре тинерїй ѡ̂ а̂гонисеск дин кърциле ѡ̂менилѡр челѡр ꙟвецаций ꙟтр а̂ша мод: а̂деке, Професорїй ши ꙟвецѣторїй а̂ша фелю де кърций четинд прꙋнчилѡр ꙟн Школъ, ꙟнцеллецерѣ, ꙋ̑нїѧ фїеште кърїѧ ворбе, кꙋ каре А̂ꙋкторꙋ а̂ꙋ лигат кꙋцетꙋл сеꙋ, ѡ̂ е̂кспликъ допъ тоатъ кꙋприндерѣ е̂й, каре ворбе тинерїй дин рѫндꙋѧла Професорꙋлꙋй ле ꙟтребꙋинцазе ꙟн О̂ккꙋпацїеле каре сънт ꙟнделетничїиле скрисе а̂ кас, кънд е̂ рекреацїе. Дин а̂ша рѫндꙋѧла а̂ Школелѡр тинерїй нꙋ нꙋмай се фолосеск кꙋ а̂гонисирѣ ворбелѡр де мꙋлте фелюрй, чи ꙟнкъ прин регꙋлеле лимбїй, че ѡ̂ счїе дин сꙋцере, се десвелꙋе ꙟнтриншїй пꙋтинца де а̂ грей, ши се ꙟнтинде ла а̂цюнцерѣ ꙟнцеллецерїй а̂ ѡ̂менїилѡр челѡр а̂леш ла минте, прин каре ши минтѣ лор се фрꙋмсецазе.

Даке а̂ттинг тинерїй ла а̂ннїй чей де перчепере а̂дънке, е̂й ꙟнтре а̂тꙋнчй ꙟн Школеле челе май ꙟн а̂лте: ꙋ̑нде ꙟнвацѣ деторїиле кътръ Домнезеꙋ, сине, ши а̂пропеле, ꙟтр а̂ша мод, ка е̂й ꙟсꙋшй кꙋ минтѣ лѡр

съ

a cuvintelor care tinerii o agonisesc din cărţile oamenilor celor învăţaţi într-aşa mod: adecă, profesorii şi învăţătorii aşa feli de cărţi cetind pruncilor în şcoală, înţelegerea uniia fieştecăriia vorbe, cu care autoru au legat cugetul său, o explică după toată cuprinderea ei, care vorbe tinerii din rînduiala profesorului le întrebuinţază în ocupaţiele care sînt îndeletniciile scrise acas, cînd e recreaţie. Din aşa rînduială a şcoalelor tinerii nu numai se folosesc cu agonisirea vorbelor de multe feluri, ci încă prin regulele limbii ce o ştie din sugere, se dezvăluie într-înşii putinţa de a grăi şi se întinde la agiungerea înţelegerii a oamenilor celor aleş la minte, prin care şi mintea lor se frumseţază.

Dacă ating tinerii la anii cei de percepere adîncă, ei intră atunci în şcoalele cele mai înalte, unde învaţă detoriile cătră Dumnezeu, sine şi aproapele într-aşa mod ca ei însuşi, cu mintea lor,

Scanned with OKEN Scanner

съ перчѣпъ ȃдеверꙋл деторїилѡр ȃчестора
Спре ȃчаста се трад тинерилор ȃнвецетꙋрй
ȃнаинте гътиторе: прекꙋм є̂ Логика, саꙋ
модꙋ де ȃџюнџе прин кꙋџетаре ла ȃчеѧ лꙋ-
минъ ȃ минцїй, кꙋ каре съ потем коносче
че є̂ ȃдевърат ȃ жꙋдека, ши ȃ ȃнкеѧ де-
тоате челе че кад сꙋб симцириле ностре, Ка-
ре Ѻперацїе (лꙋкраре) ȃ минцїй ѿ ȃретем
прин кꙋвинте; деꙋнде ȃ Логикей є̂сте ȃ
ȃнвеца ȃн че се кꙋпринде виртꙋтѣ кꙋвин-
телѡр, каре спре ȃчела свършит се ȃнтре-
бꙋинцазе ка неште семне ȃ перчепꙋтꙋлꙋй
минцїй, ка тот ȃнсꙋл ȃꙋзинд кꙋвънтꙋл,
съ ȃнцелѣгъ ши перчепꙋтꙋл минцїй че є̂
лигат кꙋ кꙋвънтꙋл ȃчела,

Дин Логика пъшеск ла Фѷзика, саꙋ
ла ȃчеѧ парте ȃ Фїлософїей ȃн каре ȃнва-
цъ ȃ коносче пꙋтериле, пропрїетециле (ѿсе-
бириле) ѹ̂нꙋѧ фїеште кърꙋѧ трꙋп че каде
сꙋб симциреле ностре. Прин ȃчестѣ конос-
чем че се фаче ȃн лꙋме, ши коносчїинца
ȃчаста фїе каре ѡ̂м ѿ поате ȃве; ȃнс при-
чина де че ѿ фапте се ȃнтъмплъ ȃша, ши

нꙋ

să perceapă adevărul detoriilor acestora. Spre aceasta se trad tinerilor învăţături înainte gătitoare, precum e loghica sau modu de agiunge prin cugetare la aceea lumină a minţii, cu care să putem cunoaşte ce e adevărat a judeca şi a încheia de toate cele ce cad sub simţirile noastre, care operaţie (lucrare) a minţii o arătăm prin cuvinte. De unde, a loghicei este a învăţa în ce se cuprinde virtutea cuvintelor care spre acela sfîrşit se întrebuinţază ca neşte semne a perceputului minţii, ca tot însul, auzind cuvîntul, să înţeleagă şi perceputul minţii ce e legat cu cuvîntul acela.

Din loghică păşesc la fizică sau la aceea parte a filozofiei în care învaţă a cunoaşte puterile, propietăţile (osebirile)[33] unuia fieştecăruia trup ce cade sub simţirile noastre. Prin acestea cunoaştem ce se face în lume şi cunoştinţa aceasta fiecare om o poate ave, îns pricina de ce o faptă se întîmplă aşa şi

[33] IORGOVICI glosează aici pe *propietate* prin *osebire*, după ce, la p. 5, termenii respectivi sînt utilizaţi cu sensuri diferite („după propietatea şi osebirea limbii").

Scanned with OKEN Scanner

нꙋ̂ ȃминтреле, ȃчаста ѐ фꙋндатъ ȃн потериле ꙋ̂нꙋѧ фїеште кърꙋѧ трꙋп дела Домнезеꙋ ȃнсеменате. Ла ȃчаста коносчїинце се чере дела ѿм ѿстенелъ ши кресчере ѿменескъ ка съ ѿ поатъ ȃгониси, прин ȃнвецетꙋра Фѷзїкей. Спре ѐксемплꙋ: тот ѿмꙋ кꙋ̂носче кънд плоїе, фꙋлгꙋръ ш. ȃ. ȃне причина ȃчеїа нꙋ счїе тот ѿмꙋл. Ȃшиждере ши рѫндꙋл чеа де мираре ши неклетит ȃн кꙋрџере Стелелор, дистанцїа лѡр ꙋ̂на де кътръ ȃлта: прекꙋм ши кꙋрсꙋ лꙋнїй ȃн ѿколꙋ пъмѫнтꙋлꙋй. Скимбаре Ȃерꙋлꙋй прима вара. Вара, Томна, ши Іȃрна, каре не скимбат ȃнтрачеѧш време се фаче ꙋ̂на спре ȃжꙋторю ȃлтїѧ; ȃчесте тоате ла тоцй сѫнт коноскꙋте. Нꙋмай Фїлософїй дин коносчїйнца фептꙋрелѡр ȃчестора, пъшеск ла коносчїйнца потерилор челе че сꙋ̂нт ȃнаскꙋте ȃнтрачесте, каре тоате допо ȃндрептаре пꙋтерилор ȃчелора се фак. Ши ȃша дин потериле челе ȃннаскꙋте ȃн ѿм лопъ каре ѐл лꙋкръ, ши ȃнтрꙋ каре Натꙋра лꙋй се кꙋ̂принде, траг ши деторїиле лꙋй,

спре

nu amintrelea, aceasta e fundată în puterile unuia fieștecăruia trup, de la Dumnezeu însămănate. La această cunoştinţă, se cere de la om osteneală și creștere omenească ca să o poată agonisi prin învățătura fizicei. Spre exemplu, tot omu cunoaște cînd ploaie, fulgură ș.a., îns pricina aceia nu știe tot omul. Așijderea și rîndul cel de mirare și neclătit în curgerea stelelor, distanția lor una de către alta precum și cursu lunii în ocolu pămîntului, schimbarea aerului primăvara, vara, toamna și iarna, care neschimbat într-aceeaş vreme se face una spre ajutoriu altia, aceste toate la toți sînt cunoscute. Numai filozofii, din cunoştinţa făpturelor acestora, pășesc la cunoştinţa puterilor cele ce sînt înnăscute într-acestea, care toate după îndreptarea puterilor acelora se fac. Și așa, din puterile cele înnăscute în om, după care el lucră și întru care natura lui se cuprinde, trag și detoriile lui,

(9)

спре а̂чела принчипию ꙟ езате; прекꙋм тоате фептꙋриле прин пꙋтериле лор ꙟнескꙋте ла а̂челаш свършит спре бинеле тꙋтꙋрор а̂лѣргъ, а̂ша ши ѡ̂мꙋ фептꙋра ꙟцелегъторе є̀ детори фаптеле сале допъ воѧ лꙋй Домнезеꙋ ла бинеле тꙋтꙋрор а̂ ꙟдрепта. Деꙋнде ꙋ̂рмѣзе деторі́а кътръ Домнезеꙋ кътръ сине, ши а̂пропеле. Каре деторі́й дин ꙟселе фептꙋрй, прин каре Домнезеꙋ воѧ са ѡ̂ а̂рата, ши прин ꙟса минте ѡ̂менѣскъ коноскꙋте, се кі́аме деторі́иле натꙋрале, пентрꙋ къ ѡ̂мꙋлꙋй сꙋнт ꙟнаскꙋте, де ла каре ничй ѡ̂ ꙟтъмпларе поате пре ѡ̂м деслига.

Ла фі́еште каре дин Счі́инцеле а̂честе се чер кꙋвинте а̂лесе, каре а̂лтминтрелѣ нꙋ се ꙟтребꙋинцазе ꙟн кꙋвинтеле челе де тоате зилеле; пентрꙋ а̂ нꙋ ле зеꙋйта, ѡ̂мені́й чей а̂леши ле а̂ꙋ а̂шезат ꙟн кърцй тѷперите, кꙋ а̂девърата а̂ лор ꙟцелецере пꙋсе ꙟтре ворбеле челе простє допъ ръндꙋл литерелор прин каре ꙟчеп. Кърциле де а̂ша фелю се нꙋмеск Дикці́онаре, ꙗ̂р картѣ че кꙋпринде ꙟн сине регꙋлеле ꙟвецеторе

кꙋм

spre acela principiu aşezate. Precum toate făpturile prin puterile lor înnăscute la acelaş sfîrşit spre binele tuturor aleargă, aşa şi omu, făptură înţelegătoare, e detori faptele sale după voia lui Dumnezeu la binele tuturor a îndrepta, de unde urmează detoria către Dumnezeu, către sine şi aproapele, care detorii din însele făpturi, prin care Dumnezeu voia sa o arată şi prin însa minte omenească cunoscute, se cheamă detoriile naturale, pentru că omului sînt înnăscute, de la care nici o întîmplare poate pre om deslega.

La fieştecare din ştiinţele aceste se cer cuvinte alese, care altmintrelea nu se întrebuinţază în cuvintele cele de toate zilele. Pentru a nu le zăuita, oamenii cei aleşi le-au aşezat în cărţi tipărite, cu adevărata a lor înţelegere pusă între vorbele cele proaste, după rîndul literelor prin care încep. Cărţile de aşa feli se numesc *dicţionare*, iar cartea ce cuprinde în sine regulele învăţătoare

кȣм требȣе сѫ се ꙟтребȣинцезе ӑша кȣвинте допѫ проприетатѣ лимбїй, се нȣмеще Граммaтика. Даке ꙟтр ѡ̂ Націе се ӑфлȣ май мȣлцй ѡ̂мений ꙟвецаций, кȣвинтеле ачеле ꙟвецате май десе ѡ̂рй се ӑȣд, ѧрѫ дин зи ꙟн зи ле ꙟчеп ӑ ворби май тоцй ши чей простй, ши ӑша ӗсте лимба ꙟмȣлцитѫ кȣ мȣлте фелюрй де ворбе. Спре ӗксемплȣ чей че четеск ӑкȣма Новеллеле, саȣ новинеле кѫте кȣвинте ной динтрѫнселе ꙟтребȣинцазе ꙟн кȣвѫнтарѣ кȣ ӑчеѧ ла каре спȣне чева ноȣ.

Ӑчаста даке вом ӑппека ла старѣ Націй ностре ȣ̂нде ничй Счїинцеле нȣ флореск, прин каре лимба ши Націа ꙟпреȣне се ꙟфромсецазе; ничй Дикцїонаре, ничй Граммaтика пѫн де кȣрѫнд наȣ фост, вом перчепе лесни причина пентрȣ че дин лимба нострѫ ӑтѫтѣ кȣвинте саȣ зеȣйтат; ши ӑчеста ӗ пȣнктȣл спре каре ӗȣ ꙟтинд Ѡ̂бсервацїеле меле. Ши фїинд кѫ старѣ лимбїй ши ӑ Націй ꙟтрачелаш паш ȣ̂мблȣ, дечй спре май маре ꙟнцеллеџере ӑчело-

ра

cum trebuie să se întrebuinţeze aşa cuvinte după propietatea limbii se numeşte *gramatică*. Dacă într-o naţie se aflu mai mulţi oameni învăţaţi, cuvintele acele învăţate mai deseori se aud, pîn din zi în zi le încep a vorbi mai toţi, şi cei proşti, şi aşa iese limba înmulţită cu multe feliuri de vorbe. Spre exemplu, cei ce cetesc acuma novelele [34] sau novinele [35] cîte cuvinte noi dintrînsele întrebuinţază în cuvîntarea cu aceia la care spune ceva nou?

Aceasta dacă vom apleca la starea naţiii noastre, unde nici ştiinţele nu floresc, prin care limba şi naţia împreună se înfrumseţază, nici dicţionare, nici gramatică pîn de curînd [36] n-au fost, vom percepe lesne pricina pentru ce din limba noastră atîtea cuvinte s-au zăuitat, şi acesta e punctul spre care eu întind observaţiele mele. Şi, fiindcă starea limbii şi a naţiii într-acelaş paş umblu, deci spre mai mare înţelegere acelo-

---

[34] < it. *novella*.
[35] < scr. *nŏvina* (*245* : 287 ; *138* : 368).
[36] IORGOVICI are, desigur, în vedere *Gramatica rumânească* a lui Radu TEMPEA, apărută în 1797.

Scanned with OKEN Scanner

ра че се ꙟтинг де лимба, се чере ѡ скꙋртъ коносчінице де Історіа Романилор, сау Рꙋмънилор. Деꙋнде се траџе Номеле ачеста Ромъній? Ѹнде аꙋ фост капетеніа ꙟмперецій Рꙋмъніилор? Сꙋб каре ꙟмперат Романеск саꙋ ашезат Романій ꙟн Дакіа? Деꙋнде се траг Рꙋмъній чей де акꙋма?

Романій прекꙋм есте кꙋноскꙋт дин тоате Историеле, се номеск аша де ла четатѣ каре ѡ аꙋ редикат ѡ Ромꙋлꙋ-е ши допъ номеле сеꙋ аꙋ нꙋмит ѡ Рома. Ачаста четате е пꙋсъ ꙟн Італіа ꙟн локꙋл че се кіама Лаціюл. *Latium*, ѹнде аꙋ фост капетеніѧ ꙟмперецій чеій мꙋлт степънитоаре Романесчй. Каре четате пентрꙋ Мърирѣ ꙟмперецій, а къріѧ капетеніе ѩ ера, ѡ нꙋмиръ Романій Кꙋртѣ тоатей Еѵропій. Де пре нꙋмеле четецій лъкꙋиторій се нꙋмире Романій; ѩр дела локꙋл ꙟн каре ѩ фꙋ редикатъ адеке де ла Латію, ачеѧш Романй се нꙋмире Латіни. Сꙋб Троѧн ꙟмператꙋл Романилор: Цара Романѣскъ, Молдавіѧ, Ардѣлꙋ, Банатꙋ се кіама кꙋ ѹн номе Дакіа.

Аче-

Scanned with OKEN Scanner

ra ce se ating de limbă se cere o scurtă cunoştinţă de istoria romanilor sau rumânilor.[37] De unde se trage numele acesta *românii* ? Unde au fost căpetenia împărăţiii rumânilor ? Sub care împărat romanesc s-au aşezat romanii în Dachia ? De unde se trag rumânii cei de acuma ?

Romanii, precum este cunoscut din toate istoriele, se numesc aşa de la cetatea care o au rădicat-o R o m u l u s şi după numele său au numit-o R o m a. Aceasta cetate e pusă în Italia, în locul ce se cheamă *Laţiul (Latium)*, unde au fost căpetenia împărăţiii cei mult stăpînitoare romaneşti, care cetate, pentru mărirea împărăţiii a căriia căpetenie ea era, o numiră romanii curtea toatei Evropii. De pre numele cetăţii, lăcuitorii se numiră *romani*, iar de la locul în care ea fu rădicată, adecă de la Laţiu, aceiaş romani se numiră *latini*. Sub Trăian, împăratul romanilor, Ţara Românească, Moldavia, Ardealu, Banatu se cheamă [38] cu un nume Dachia.

[37] Cf. p. XII, nota 2.

[38] Sensul propoziţiei îndreptăţeşte şi interpretearea grafiei KÏAMA drept o formă de imperfect. Ne-am găsi, în acest caz, în faţa unui *hapax legomenon* în *Observaţii*, contrazis, însă, de formele cu *-u* din *Calendar* (245, 83, 84).

А̂честа є̂ ꙟмпъратꙋ Троѧн (Трꙋѧ) каре бирꙋи пре Краю Дакїей, ши а̂шезе а̂чи Колонїй Романесчй. каре мꙋлтъ време степънире сꙋб а̂копервъмънтꙋл ꙟмперецїй лор. Дупъ а̂чеѧ венире нороде а̂рмате дела мїезꙋ нопцїй, ши стрикаре ꙟмперецїѧ Романїилор ла а̂пꙋс. Їар че̂ дела Ресерит а̂ къріѧ скаунꙋ фꙋ Цари градꙋ а̂ꙋ май треит, пънъ кънд о̂ стрикаре Тꙋрчїй. Престе Колонїеле Романесчй ꙟн Дакїа венире Слави, каре се ꙟмпреꙋнаре кꙋ Романїй ꙟнтрꙋ ꙟмперецїе, а̂ къріѧ ꙟмперецїй ꙟмпреꙋнате се а̂флъ спре Докꙋмент о̂ скрисоре ꙟн Бꙋкꙋрещй, скрисе Романеште ши Сърбеште. Де а̂коло вине къ ꙟн Цара Романѣскъ май тоате кꙋвинтеле Домнїилор сꙋнт Сърбесчй, прекꙋм: Вода, Исправникꙋ, Сꙋдꙋ, ш. а. Славїй а̂честїа нꙋмире пре Романи май ꙟнтъю Ѵлах, каре дупъ лимба лор семна Талїан, деꙋнде а̂ꙋ ремас номеле ла Романи Валах, а̂ша и̂ кїама а̂лте Нацїй. нꙋмай Рꙋмънїй цин номеле лор. Престе Славй венире Ѵнгꙋрїй, кꙋ каре Романїй мꙋлте ресбоїе

а̂ꙋ

Acesta e împăratu Trăian (Truia) care birui pre craiu Dachiei și așeză aci colonii romanești care multă vreme stăpîniră sub acoperămîntul împărăției lor. După aceea veniră noroade armate de la miezu nopții și stricară împărăția romanilor la apus, iar cea de la răsărit, a căria scamnu fu Țarigradu, au mai trăit pînă cînd o stricară turcii. Preste coloniele romanești în Dachia veniră slavii, care se împreunară cu românii întru împărăție, a căria împărății împreunate se află spre document o scrisoare [39] în București, scrisă românește și sîrbește. [40] De acolo vine că în Țara Românească mai toate cuvintele domniilor sînt sîrbești, precum *vodă, ispravnic, sud* ș.a. Slavii aceștia numiră pre români mai întîi *ulah,* care după limba lor semna *talian,* [41] de unde au rămas numele la români *valah,* așa-i cheamă alte nații, numai rumânii țin numele lor. Preste slavi veniră ungurii, cu care românii multe războaie

---

[39] Printre sensurile vechi ale termenului se numără și „document" ori „însemnare" *(224).*

[40] Posibil reflex al teoriei contractualiste asupra interpretării unui fapt istoric (imperiul româno-bulgar).

[41] „Apoi, din stăpînirea pe care, între celelalte popoare ce s-au perindat aci, au avut-o asupra romanilor din Dacia, anumite popoare slave, a rămas acea urmă, care se mai păstrează încă pînă astăzi, că numirea de *vlahi* sau *valahi,* care, la popoarele slave ... denumea pe oricine e *roman, italian* sau *latin,* s-a atribuit mai tîrziu romanilor care locuiau în Dacia" *(Supplex libellus valachorum ...,* în *221* I : 129)

Scanned with OKEN Scanner

а̂ȣ а̂вȣт, май преȣрме ѡ̂ парте а̂ Націй се дедȣ Тȣрчилор, ꙗ̂р а̂лта Ѵ̂нгȣрилор. Че саȣ ꙟ̂тъмплат май де парте, а̂чеѧ се кȣвине ла Історіе; а̂часта а̂м пȣс а̂ичй нȣ пентрȣ а̂ а̂рета а̂деврȣл Історій а̂честіа, чи ка ȣ̂н а̂деврь кȣноскȣт ла мȣлцй а̂м премис саȣ пȣс ꙟ̂наинте спре ꙟ̂целеџерѣ челор ȣ̂рметоаре.

Допъ а̂тътѣ скимберй, динтре каре нȣмай ȣ̂на а̂р фи фост прѣ маре ловитȣръ а̂ пердерій ꙟ̂мперецій Романесчй, наȣ фост кȣ потинцъ а̂лтминтрелѣ ка съ нȣ се скимбе ши лимба ꙟ̂н май рьȣ. Дечй є̂ȣ дин а̂рдорѣ кътръ Націа меа нам пестрат ѡ̂стенѣла пентрȣ а̂ а̂дȣче лимба а̂часта ꙟ̂н старе май бȣнъ. Мȣлцй мȣлте фелюрй де мижлочирй спȣн а̂ фи кȣвинчоасе спре а̂ша свършит, динтре каре а̂чеа нȣ мисе веде а̂ фи фолоситоаре, прин каре не рѣм депърта де ла редечина ꙟ̂н Історіа и̂чй май сȣс а̂дȣсе. Мъкар къ Романій а̂ȣ фост местекацй кȣ Славеній, ши ши а̂кȣм сѫнт кȣ Сърбій, дела каре мȣлте кȣвинте а̂ȣ лȣат: дар тот

а̂ша

au avut, mai pre urmă o parte a naţiii se dădu turcilor, iar alta ungurilor. Ce s-au întîmplat mai departe, aceea se cuvine la istorie ; aceasta am pus aici nu pentru a arăta adevărul istoriii acestia, ci, ca un adevăr cunoscut la mulţi, am premis sau pus înainte spre înţelegerea celor următoare.

După atîtea schimbări, dintre care numai una ar fi fost prea mare lovitură a perderii împărăţiii romaneşti, n-au fost cu putinţă altmintrelea ca să nu se schimbe şi limba în mai rău. Deci eu, din ardoarea cătră naţia mea, n-am păstrat osteneală pentru a aduce limba aceasta în stare mai bună. [42] Mulţi multe feliuri de mijlociri spun a fi cuvincioase spre aşa sfîrşit, dintre care aceea nu mi se vede a fi folositoare, prin care ne ream depărta de la rădăcina în istoria ici mai sus adusă. Măcar că românii au fost mestecaţi cu slavenii şi şi acum sînt cu sîrbii, de la care multe cuvinte au luat, dar tot

[42] „Aşadar, zic, cine voieşte a arăta românilor calea fericirei, trebuie să lucreze spre a li se forma şi a li se desăvîrşi limba. În treapta cît le este cultivată limba, în aceeaşi treaptă se află şi fiinţa lor naţională şi dreptatea între dînşii" (CAS II : 244).

Scanned with OKEN Scanner

а̂ша местекȣш нȣ се веде міє а̂ фи причина
дин дестȣла̂ зиче, къ Романії чей де а̂кȣма
сȣнт жȣметате де Сърбй. А̂часта репȣгнъ
є̂кспереіенціей, прин каре коносчем къ ничй
ѡ̂ лимба ничй ѡ̂ Націє нȣ є̂ не местекатъ.
Ла а̂часта є̂ȣ допъ регȣлеле Історичесчй нȣ
каȣт, чи ме ȣ̂йт нȣмай ла редечина Націй,
ши а̂ лимбій, каре не ꙟ̂доит вине дела
чѣ Латінѣскъ, ши дин ворбеле де редечи-
нъ а̂ лимбій де а̂кȣма, каре се траг ши
токма а̂челѣ сȣнт ꙟ̂н лимба чѣ веке, а̂м
а̂флат къ се поате дерива май мȣлте кȣвин-
те допъ регȣлеле дин ꙟ̂нса лимба чѣ де
а̂кȣма трасе, допъ модȣ кȣ кареле а̂кȣма
нȣмай ȣ̂неле кътева а̂ша деривате ꙟ̂нтре-
бȣинцем. Ворбеле а̂ша деривате се вед міє
а̂ фи токма а̂ле ностре, пентрȣ къ ꙟ̂н
лимба ностръ сȣнт фȣндате дин ворбеле
ностре допъ регȣлеле ши пропріетеціеле а̂
ꙟ̂нсей лимбій дедȣсе, прекȣм се ва а̂рета
дин О̂бсерваціеле ȣ̂рметоре.

1.) А̂м О̂бсерват ꙟ̂н лимба ностръ
мȣлте ворбе, а̂кърора редечина є̂ ꙟ̂м-

прєȣна-

aşa mestecuş nu se vede mie a fi pricină din destul a zice că românii cei de acuma sînt jumătate de sîrbi. Aceasta repugnă experienţiei, prin care cunoaştem că nici o limbă, nici o naţie nu e nemestecată. La aceasta eu după regulele istoriceşti nu caut, ci mă uit numai la rădăcina naţiii şi a limbii, care neîndoit vine de la cea latinească şi, din vorbele de rădăcină a limbii de acuma care se trag şi tocma acelea sînt în limba cea veche, am aflat că se poate deriva mai multe cuvinte după regulele din însa limba cea de acuma trase, după modu cu carele acuma numai unele cîteva aşa derivate întrebuinţăm. Vorbele aşa derivate se văd mie a fi tocma ale noastre, pentru că în limba noastră sînt fundate din vorbele noastre, după regulele şi propietăţiele a însei limbii deduse, precum se va arăta din observaţiele următoare.

1) Am observat în limba noastră multe vorbe a cărora rădăcină e îm-

Scanned with OKEN Scanner

преꙋнатъ кꙋ ꙋ̑нееле дин партикꙋлеле а̂честе: а. ад. дь, дес, дис, є̂кс, саꙋ, є̂ш, кон, саꙋ кꙋ, ѻ̂б. ꙋ̂, пер. пре. про. а̂кꙋма. пꙋр. ре. сꙋб. три. транс. ꙟн. ꙟ̂нтер. Кꙋ а̂честе партикꙋле сꙋнт ꙟ̂мпреꙋнате кꙋвинтеле ши ꙟ̂н лимба веке; ꙟ̂нс кꙋ а̂части дескилинаре, 1. Ворбеле де редечинъ каре ши ной ле ꙟ̂нтребꙋинцем ꙟ̂н лимба ностръ, ꙟ̂н лимба веке сꙋнт кꙋ тоате партикꙋлеле а̂честе ꙟ̂мпреꙋнате, ѩ̂р ꙟ̂н лимба ностръ нꙋмай кꙋ кътъ врꙋна. 2. Ворбеле ꙟ̂мпреꙋнате кꙋ вреꙋна дин партикꙋлеле а̂честе, ле ꙟ̂нтребꙋинцем ной ꙟ̂н локꙋл ворбелор де редечинъ, прин каре ꙟ̂нтребꙋинцаре редечина ворбей, каре є̂ ꙟ̂мпреꙋнатъ ꙟ̂н лимба веке кꙋ май мꙋлте партикꙋле, саꙋ зеꙋйтат дин лимба ностръ; спре є̂ксемплꙋ ворбелор челор сꙋб дискилинарѣ 1. пот слꙋжи ворбеле а̂честе: прекꙋм дин ворба де редечине: дꙋчере ꙟ̂мпреꙋнате нꙋмай кꙋ партикꙋла а̂д - зичем а̂д - дꙋчере, ꙟ̂н лимба де редечине ворба а̂части є̂ ꙟ̂мпреꙋнатъ кꙋ тоате партикꙋлеле: а̂шиждерѣ дин

ворба

preunată cu unele din particulele acestea: **a-**, **ad-**, **de-**, **des-**, **dis-**, **ex-** sau **eş-**, **con-** sau **cu-**, **ob-**, **u-**, **per-**, **pre-**, **pro-** (acuma **pur-**), **re-**, **sub-**, **tri-**, **trans-**, **în-**, **înter-**. Cu aceste particule sînt împreunate cuvintele şi în limba veche, îns cu această deschilinare: 1. vorbele de rădăcină, care şi noi le întrebuinţăm în limba noastră, în limba veche sînt cu toate particulele aceste împreunate, iar în limba noastră numai cu cîtă vruna, 2. vorbele împreunate cu vreuna din particulele aceste le întrebuinţăm noi în locul vorbelor de rădăcină, prin care întrebuinţare rădăcina vorbei, care e împreunată în limba veche cu mai multe particule, s-au zăuitat din limba noastră. Spre exemplu vorbelor celor sub dischilinarea 1 pot sluji vorbele aceste: precum din vorba de rădăcină *ducere,* împreunată numai cu particula **ad-**, zicem *ad-ducere,* în limba de rădăcină vorba aceasta e împreunată cu toate particulele; aşijderea din

Scanned with OKEN Scanner

ворбà кидере че вине дела *claudere* клаѹ-
дере ла Таліени *chiudere* кїюдере, зичем
дес-кидере, дин їре. *ire*, ши е́кс, саѹ е̑ш,
зичем е̑шире *exire*, дин ворба леџере *le-
gere*, ши дин коn, ѹ̑нде н. се мѹтъ а̑н
литера прин каре се а̑нчепе ворба ла каре се
а̑даѡџе, зичем кѹллеџере, а̑леџере, а̑нцел-
леџере: дин чедере, *cedere*, ши про, саѹ
пѹр, зичем пѹр-чедере: дин чидере *cæde-
re*, ши о̑б, ѹ̑нде литера б. *b*. скимбате
а̑н литера прин каре а̑нчепе чидере а̑деке
а̑н с. ла ной ч. Зичем ѹ̑чидере *occidere*.
Дин ворба капере *capere*, ши партикѹла
пер, литера а а̑н е, ши к: саѹ с. а̑н це ла
ной че, зичем пер-чепере причепере. Дин
манере, *manere*, ши ре-зичем ре-манере.
Дин ворба пѹнере *ponere* ши сѹб, зичем
сѹп-пѹнере. Дин ворба митере, ши транс,
саѹ три, зичем три-митере. Дин капере,
саѹ чепере, зичем а̑н-чепере. Дин а̑часта
пропрїетате а̑ лимбїй а̑м трас а̑часта регѹ-
ла, допъ каре тоатъ ворба де редечина
каре е̑ а̑н лимба чѣ веке деѹнде ной ѿ тра-
џем,

vorba *chidere* (ce vine de la *claudere*, la talieni *chiudere*), zicem *des-chidere;* din *ire* şi **ex-** sau **eş-**, zicem *eşire (exire);* din vorba *legere* şi din **con-**, unde *n* se mută în litera prin care se începe vorba la care se adaoge, zicem *cullegere, alegere, înţellegere;* din *cedere* şi **pro-** sau **pur-**, zicem *pur-cedere;* din *cidere (caedere)* şi **ob-**, unde litera *b* schimbată în litera prin care începe *cidere,* adecă în *c* (la noi *ci*), zicem *ucidere (occidere);* din vorba *capere* şi particula **per-**, litera *a* în *e* şi *c* în *ţe* (la noi *ce*), zicem *per-cepere, pricepere;* din *manere* şi **re-**, zicem *re-manere;* din vorba *punere (ponere)* şi **sub-**, zicem *sup-punere;* din vorba *mitere* şi **trans-** sau **tri-**, zicem *tri-mitere;* din *capere* sau *cepere,* zicem *în-cepere.* Din aceasta propietate a limbii, am tras aceasta regulă după care toată vorba de rădăcină care e în limba cea veche, de unde noi o tra-

Scanned with OKEN Scanner

ѱем, кꙋ тоате партикꙋлеле ȃчесте ȃммꙋлцитъ, ши ȃн лимба ностръ съ се ȃммꙋлцаске кꙋ тоате партикꙋлеле, каре ле ȃнтребꙋинцем нꙋмай ȃнтрꙋнеле ворбе. Пꙋтере партикꙋлелѡр ȃчестора се кꙋпринде ȃн Грамматїкъ.

2.) Ȃн лимба ностръ дин ворбе фачем номине (нꙋме) де мꙋлте фелюри де пронꙋнціе, дин номине, ворбе ши ȃша май де парте мерѱем. Ȃчеста мод лам трас ȋар дин лимба вѣче, прекꙋм, дин ворба носчере, *noscere*, деꙋнде зичем кꙋносчере ȃвем номеле. Нꙋме, Номе, *nomen*. Дин лꙋчире *lucere*, лꙋме, *lumen*, дин насчере, *nasci*. Зичем Націе, *Natio*. Дин мовире *movere*, ȃвем молле *mollis*. Дин ȃвере, ȃвꙋт, зичем ȃвꙋціе, дин рогаре *rogare*, зичем рогачюне, *rogatione*. Дин бꙋн, зичем бꙋнътате; дин бꙋкꙋріе зичем бꙋкꙋрос; дин воире, воинце, воленціе, *volentia*, дин рестаре, рестанціе. Ȃчеста ȇ модꙋ де ȃ дерива трас дин лимба вѣче,

gem, cu toate particulele aceste înmulţită, şi în limba noastră să se înmulţască cu toate particulele care le întrebuinţăm numai într-unele vorbe. Puterea particulelor acestora se cuprinde în gramatică.

2) În limba noastră din vorbe facem nomine (nume) de multe feliuri de pronunţie, din nomine vorbe şi aşa mai departe mergem. Acesta mod l-am tras iar din limba cea veche, precum din vorba *noscere,* de unde zicem *cunoscere,* avem numele *(nume, nome, nomen);* din *lucire (lucere), lume (lumen);* din *nascere (nasci),* zicem *naţie (natio);* din *movire (movere),* avem *molle (mollis);* din *avere, avut,* zicem *avuţie;* din *rogare,* zicem *rogaciune (rogatione);* din *bun,* zicem *bunătate;* din *bucurie,* zicem *bucuros;* din *voire, voinţe, volenţie (volentia);* din *restare, restanţie.* Acesta e modu de a deriva tras din limba cea veche,

ўнде престе терминаціїле ӑчесте, ши ӑлтеле се ӑфлѫ, прекѫм се ва ведѣ ла локѫл сеѫ.

3) Пронѫнціа де ӑкѫма чере, ка дин трѫнеле ворбе каре ле ӑвем дин лимба чѣ веке, литера л. кѫнд ўрмѣзе допѫ л литера вокале, сѫ се ласе ӑфарѫ, ка ши ӑн лимба Таліенѣскѫ, каре ӑшиждерѣ дела чѣ Латінѣскѫ пѫрчеде, ӑн каре л. дин тоате кѫвинтеле се ӧмите (ласѫ ӑфарѫ) ӑн чеа ностръ нѫмай дин трѫнеле, прекѫм дин ворба кламаре *clamare*, зичем кіамаре, дин клар *clarus*, кіар. Дар Таліенії нѫ зик флоре дела *flos-ris-re*, чи *fiore* фіоре Допѫ ӑчаста пронѫнціе се рѣѫ кѫвина ӑ зиче прокіамаціе, декіараціе: ӑнсе фіинд кѫ ӑчесте кѫвинте сѫнт ӑн лимбеле стреине ӑнтребѫинцате кѫ л. ӑша дар ши еѫ ӑм жѫдекат ӑ ме деперта ӑн кѫвинтеле ӑчесте деривате де ла пронѫнціа де редечинѫ, ши ӑ зиче прокламаціе, деклараціе, ш. а.

4.) Ӑм дескоперит кѫ ӑнтрѫнеле ворбе ӑнвелѫите кѫ гроса негѫрѫ ӑ не

кѫно-

unde preste terminațiile aceste și altele se aflu, precum se va vedea la locul său.

3) Pronunția de acuma cere ca dintr-unele vorbe care le avem din limba cea veche litera *l*, cînd urmează după *l* litera vocale, să se lase afară, ca și în limba talienească, care așijderea de la cea latinească purcede, în care *l* din toate cuvintele se omite (lasă afară), în ceea noastră numai dintr-unele, precum din vorba *clamare*, zicem *chiamare*, din *clar* (*clarus*), *chiar*. Dar talienii nu zic *flore* de la *flos, -ris, -re*, ci *fiore*. După aceasta pronunție, se reau cuvina a zice *prochiamație, dechiarație*, îns fiindcă aceste cuvinte sînt în limbile streine întrebuințate cu *l*, așadar și eu am judecat a mă depărta în cuvintele aceste derivate de la pronunția de rădăcină și a zice *proclamație, declarație* ș.a.

4) Am descoperit că într-unele vorbe învăluite cu groasa negură a ne-

кꙋносчїинцей регꙋлелор Грамматичесчй, саꙋ скимбат ꙋ̂неле литере май мой ꙟн май а̂спре, прекꙋм ꙟн лок де соле, *sol-is-le.* Зичем соре, пентрꙋ сале, саре, пентрꙋ салире, сърире. Каре скимбаре ѿ жꙋдек а̂ фи стрикътоаре лимбїй ностре, 1. пентрꙋ къ а̂ша скимбаре а̂ литерелор є̂ ꙟн протива Нормей. а̂ 2. прин а̂ша скимбаре лимба саꙋ май микꙋтелат ла кꙋвинте, спре є̂ксемплꙋ, прин скимбарѣ литерей ф. ꙟн лок де в. ꙟн ворба ферире пентрꙋ верире, се вери де чева, саꙋ ꙟнгропат ворбеле челе композите дин верире, прекꙋм се ва ведѣ ла локꙋл сеꙋ. Не лецꙋирѣ скимберїй а̂честїа ши дин ꙟнса лимба ностръ се а̂ратъ ꙟн ворбеле челе композите де ла салире зичем салтаре ѡ̂р нꙋ сартаре, деꙋнде ꙟнса пронꙋнцїа ностръ нꙋ рабдъ скимбарѣ сърире дин салире.

5.) Нꙋ нꙋмай кꙋвинте кꙋ кътъ ѿ литеръ, чи кꙋ ꙟнтрѣгъ ꙟнцеллецере скимбатъ де ла лимба де редечинъ ле ꙟнтребꙋинцем. Ла каре нам а̂флат а̂лтъ при-

 чинъ,

cunoştinţei regulelor gramaticeşti s-au schimbat unele litere mai moi în mai aspre, precum în loc de *sole (sol, -is, -le)*, zicem *sore*[43]; pentru *sale, sare*; pentru *salire, sărire,* care schimbare o judec a fi stricătoare limbii noastre, 1. pentru că aşa schimbare a literelor e împrotiva normei, a 2. prin aşa schimbare limba s-au mai micutelat la cuvinte; spre exemplu, prin schimbarea literei *f* în loc de *v* în vorba *ferire* pentru *verire, se veri de ceva,* s-au îngropat vorbele cele compozite din *verire,* precum se va vedea la locul său. Nelegiuirea schimbării acestia şi din însa limba noastră se arată : în vorbele cele compozite de la *salire,* zicem *saltare,* iar nu *sartare,* de unde însa pronunţia noastră nu rabdă schimbarea *sărire* din *salire.*

5) Nu numai cuvinte cu cîtă o literă, ci cu întreagă înţelegere schimbată de la limba de rădăcină le întrebuinţăm, la care n-am aflat altă pri-

---

[43] Grafie latinizantă, justificată astfel de Radu TEMPEA : „Nici să te miri, iubite cetitoriule, căci am schimbat sau scurtat unele cuvinte care pînă acum într-un alt chip s-au răspuns, căci în orighinalul limbii noastre, mai întîi aşa s-au răspuns, trăgîndu-se de la latini ; în l. d. pild. *sore* (latin. *sol*), în loc de *soare*" (*221* I : 216).

чинѫ. чи нꙋмай ачаста кѫ прин ȃсемѫна-
рѣ литерелѡр (словелор) кꙋ каре май мꙋл-
те кꙋвинте ꙟчеп. Дин май мꙋлте ȃша
кꙋвинте пꙋцинел скимбате, сау фекꙋт нꙋ-
май ȣна, спре ѥксемплꙋ Пентрꙋ ꙟцелле-
џерѣ номелꙋй ȃлтерꙋ, зичем номе кꙋ ȃсе-
мине литере алтꙋ. ȃ кѫрꙋѧ номе ꙟцел-
леџерѣ чѣ дрѣптѫ ѿ ꙟтребꙋинцем ꙟтра-
честѣш литере. чи нꙋмаи ꙟпреꙋнате кꙋ
партикꙋла ꙟн алтꙋ. Іар нꙋмеле ȃлтерꙋ кꙋ
тоате челе дела ѥл деривате, ȃꙋ трекꙋт
прин ȃсеменарѣ словелор ꙟн номеле ȃсеми-
нѣ ла литере, чи килин ла ꙟцеллеџере,
ȃдеке ꙟн ȃлтꙋ ȃшиждерѣ пентрꙋ ȃс-си-
миле зичем ȃсемине, пентрꙋ леваре зичем
лꙋаре, іар лаваре, лꙋере сау лꙋире ȃꙋ тре-
кꙋт ꙟн лꙋаре, ши дин челе деривате дин
фіе че ворбѫ дин трачесте, нꙋмай ȣнеле
ȃвем, прекꙋм дин лꙋере зичем лꙋта *lutum*,
перлꙋире, дин лаваре лаꙋт, лотꙋриле. Пен-
трꙋ лꙋкꙋбраре зичем лꙋкраре, пентрꙋ ȃфлꙋ-
ере, зичем ȃфларе, ш. а. Чине нꙋ веде кѫт
сау скꙋртат лимба ноастрѫ, фіинд кѫ ꙟн
тоатѫ

cină, ci numai aceasta că prin asemănarea literelor (slovelor) cu care mai multe cuvinte încep, din mai multe așa cuvinte puținel schimbate s-au făcut numai una. Spre exemplu, pentru înțelegerea numelui *alteru*, zicem nume cu asemine litere *altu*, a căruia nume înțelegerea cea dreaptă o întrebuințăm într-acesteași litere, ci numai împreunate cu particula *în-altu*, iar numele *alteru*, cu toate cele de la el derivate, au trecut prin asemănarea slovelor în numele, aseminea la litere, ci chilin la înțelegere, adecă în *altu*. Așijderea pentru *as-simile*, zicem *asemine*; pentru *levare*, zicem *luare*, iar *lavare*, *luere* sau *luire* au trecut în *luare* și, din cele derivate din fiece vorbă dintr-aceste, numai unele avem, precum din *luere* zicem *luta (lutum)*, *perluire*; din *lavare*, *luat*, *loturile*[44]; pentru *lucubrare* zicem *lucrare*, pentru *afluere* zicem *aflare* ș.a. Cine nu vede cît s-au scurtat limba noastră, fiindcă în

---

[44] Lătúrile.

тоатъ лимба ꙟн кът є́сте міе кȣноскȣтъ авем кȣвѫнт каре рѣȣ кȣпринде ꙟнцеллеџерѣ нȣмелȣй є́кале *aequalis*, gleich. Чи ꙟн локȣл а̀честȣѧ ꙟнтребȣинцем нȣмеле чел де ла ꙟнцеллеџерѣ нȣмелȣй а̀с-симиле. Ши зичем а̀семинѣ ши пентрȣ gleich, ши пентрȣ ähnlich. Прин аша скимбаре тоате ворбеле дин симиле *simile*: саȣ зеȣйтат, прекȣм се ва а̀рета ла локȣл сеȣ.

Дин Логика се щіе къ ворбеле сȣнт семнеле перчепȣтȣлȣй минцій. деȣнде ꙋрмѣзе къ кȣ тот кȣвѫнтȣл є̂сте легатъ перчепере а минцій ностре. А̂пой ведем къ килине Націй килине а̂ȣ кȣвинте, макар къ а̂челаш перчепȣт а̂ȣ, а̂ша дар кȣвинтеле сȣнт семнеле а̂рбитраріе: а̂деке ꙟн воѧ ѡ̂менилор стъ а̂ нȣми ѡ̂ре чева ꙟнтраша саȣ а̂лтминтрелѣ кип. Нȣмай даке ѡ̂датъ саȣ ꙟнсемнат ѡ̂ре че кȣ ꙋ̂н кȣвѫнт, ши саȣ ꙟнтерит ꙟнтрачеѧ семнаре прин ꙟнтребȣинцаре а̂ май мȣлтора, а̂ȣ є̂шит нȣмеле а̂чела а̂ша кȣноскȣт, ка де кѫте ѡ̂рй саȣ спȣс нȣмеле а̂чела, саȣ ꙟнцеллес ши лȣ-

крȣл

Scanned with OKEN Scanner

toată limba, încît este mie cunoscută, n-avem cuvînt care reau cuprinde înțelegerea numelui *ecale (aequalis, gleich)*, ci în locul acestuia întrebuințăm numele cel de la înțelegerea numelui *as-simile* și zicem *asemine* și pentru *gleich* și pentru *ähnlich*. Prin așa schimbare, toate vorbele din *simile* s-au zăuitat,[45] precum se va arăta la locul său.

Din loghică se știe că vorbele sînt semnele perceputului minții,[46] de unde urmează că cu tot cuvîntul este legată percepere a minții noastre. Apoi vedem că chiline nații chiline au cuvinte,[47] macar că acelaș perceput au, așadar cuvintele sînt semnele arbitrarie,[48] adecă în voia oamenilor stă a numi oareceva într-așa sau altmintrelea chip. Numai dacă odată s-au însemnat oarece cu un cuvînt și s-au întărit într-aceea semnare prin întrebuințare a mai multora, au ieșit numele acela așa cunoscut că, de cîte ori s-au spus numele acela, s-au înțeles și lu-

---

[45] Remediul fiind procedeul, propus, *al derivării*, căruia și HELIADE îi va acorda o mare atenție în *Paralelism*: „În limba noastră numai din vorbele arătate în vocabularul acesta putem face peste 17 mii vorbe de origină latină, a cărora sau rădăcină se află în limba românească, sau mai multe ramuri fără rădăcină, care, nefiind întrebuințate din pricina lipsei ideilor, acum își pot lua locul în dixionarul românesc" (*99*: 231).

[46] LOCKE (*127* II: 10): „Folosul pe care-l aduc cuvintele este deci să fie semne sensibile ale ideilor"; CONDILLAC (*37* I: 23): „Într-adevăr, învățăm să vorbim întrucît învățăm să exprimăm prin semne ideile pe care le avem".

[47] HELIADE (CAS II: 36): „Toată lumea știe că limba, în simțul ce se tractează acum, este mijlocul prin care un norod își arată prin sunete sau glasuri ideile și cugetele sale. Deosebirea limbilor stă în deosebirea numirilor cu care se arăt ideile".

[48] LOCKE (*127* II: 83): „Sunetele nu au nici o legătură naturală cu ideile noastre, ci semnificațiile lor sînt impuse de oameni în chip arbitrar"; CONDILLAC (*37* II 6): „O limbă nu este, deci, decît o colecție de cuvinte, arbitrar alese pentru a fi semnele ideilor noastre".

Scanned with OKEN Scanner

крȣл кȣ каре є̑ легат нȣмеле ӑчела. Ӑчестѣ
кȣвинте се нȣмеск ворбе ȣ̑зитате прин ꙟн-
требȣинцаре ꙟнтърите. Ꙟнс ла ꙟнсемна-
рѣ ȣ̑нȣѧ фїеште кърȣѧ номе, ꙟнчепъторїй
лимбїй Романесчй ӑчаста май вжртос ӑȣ
грижат, ка нȣмеле кȣ каре се ꙟнсемнѣзе
ȣ̑н лȣкрȣ, съ се кȣвине кȣ натȣ̑ра лȣкрȣлȣй
ӑчелȣѧ; Ӑшиждерѣ ши ворбелор ӑша ꙟн-
целлеџере ӑȣ дат, каре съ поатъ ӑрета де
плин пȣтерѣ фаптей ла каре се ꙟнтребȣин-
цазе ворба ӑчеѧ. Деȣнде се веде къ ӑша кȣ-
винте нȣмай ӑчела ӑȣ потȣт дескопери, чеа
че ӑȣ ӑвȣт кȣносчїинце ӑлѣсе ӑ пȣтерилор
минцїй ши слебичюней ѻрганелор трȣпȣлȣй
прин каре минтѣ лȣкръ. Дин слебичюнѣ
трȣпȣлȣй ничй ꙟнтр ѿ лимбъ нȣ се ӑȣ кȣ-
винте дин дестȣл пентрȣ ӑ ӑрета де плин
перчепȣтȣл минцїй, ӑчаста є̑ кȣноскȣт
прин єкспєрїєнцїе. Дечй сȣнтем силȣици ӑ
да ȣ̑нȣй номе май мȣлте ꙟнцеллеџерй, де-
ȣнде се насче дисклинарѣ кȣвинтелор про-
прїй, ӑдекъ каре се ꙟнтребȣинцазе ꙟн ꙟн-
целлеџерѣ дрѣптъ: ши ймпропрїй, ӑдекъ

че

crul cu care e legat numele acela. Acestea cuvinte se numesc *vorbe uzitate*, prin întrebuințare întărite. [49] Îns la însemnarea unuia fieștecăruia nume începătorii limbii românești aceasta mai vîrtos au grijat, ca numele cu care se însemnează un lucru să se cuvină cu natura lucrului aceluia. Așijderea și vorbelor așa înțelegere au dat, care să poată arăta deplin puterea faptei la care se întrebuințază vorba aceea. [50] De unde se vede că așa cuvinte numai acela au putut descoperi, cel ce au avut cunoștințe alese a puterilor minții și slăbiciunei organelor trupului prin care mintea lucră. Din slăbiciunea trupului, nici într-o limbă nu se au cuvinte din destul pentru a arăta deplin perceputul minții, [51] aceasta e cunoscut prin experienție. Deci sîntem siluiți a da unui nume mai multe înțelegeri, de unde se naște dischilinarea cuvintelor *proprii,* adecă care se întrebuințază în înțelegerea dreaptă, [52] și *improprii,* adecă

---

[49] QUINTILIAN (*195* I : 71) : „Limbajul este bazat pe principiu, pe vechime, pe autoritate și pe uz" ; LOCKE (*127* II : 13— 14) : „Este adevărat că uzul comun, printr-un consimțămînt tacit, leagă anumite sunete de anumite idei în toate limbile, ceea ce îngrădește semnificația acelui sunet, astfel încît un om nu vorbește corect dacă nu aplică sunetului acel înțeles".

[50] QUINTILIAN (*195* II : 300) : „Claritatea cuvîntului constă îndeosebi în proprietate. Termenul de proprietate are, el însuși, mai multe sensuri. Într-un prim sens, înseamnă a da fiecărei idei denumirea adecvată" ; LOCKE (*127* II : 127) : „Căci denumirile despre substanțe nefiind puse numai în locul ideilor, ci fiind folosite pînă la urmă pentru a reprezenta obiecte, și astfel fiind puse la locul lor, semnificația lor trebuie să se acorde cu adevărul lucrurilor tot așa de bine ca și cu ideile oamenilor".

[51] LOCKE (*127* I : 9) : „Eu știu că în nici o limbă nu există destule cuvinte pentru a corespunde în întregime diversității de idei care intră în convorbirile oamenilor și în disputele lor".

[52] QUINTILIAN (*195* I : 70) : „Cuvintele se numesc *proprii* cînd exprimă sensul pentru care au fost create dintru început" ; CONDILLAC (*37* II : 46) vorbește, în acest caz, de *sensuri primitive*, opuse celor *împrumutate*, opoziție ce corespunde aceleia dintre *cuvintele proprii* și *tropi*.

че се ѡ̂ꙋ дела ꙟнцелеџерѣ лор чѣ дрѣптъ ши се ꙟтребꙋинцазе спре ꙟнцелеџерѣ ꙋ̄нꙋй лꙋкрꙋ, саꙋ фаптей, каре кꙋ ꙟнцелеџерѣ чѣ дрѣптъ а̂ номелꙋй а̂ре ѡ̂ а̂пропїере; спре є̄ксемплꙋ, нꙋмеле скꙋрт семнѣзе дрепт ꙟтиндерѣ ꙋ̂нꙋй трꙋп, ѩ̂р пентрꙋ а̂семенарѣ ꙟнцелеџерїй зичем вїацъ скꙋртъ, бꙋкꙋрїе скꙋртъ ш. а. Дечй тоате регꙋлеле Риторикїй сꙋнт спре а̂чела свършит а̂шезате, ка нꙋмеле че ꙟтребꙋинцем спре ꙟсемнарѣ ꙋ̂нꙋй лꙋкрꙋ, саꙋ ꙋ̂ней фапте, натꙋри лꙋкрꙋлꙋй ши фаптей кът поате май мꙋлт съ се кꙋвине, пентрꙋ а̂ а̂рета кът є̂ кꙋ пꙋтинце спре ꙟнцелесе перчепꙋтꙋл минцїй ностре.

Кътръ а̂часта кꙋноскꙋте сꙋнт ꙟн фаптеле натꙋрале нѣште трепте допъ каре тоате чѣле че вин дин натꙋра се фак; прекꙋм ведем кїар ꙟн семинца че се а̂рꙋнкъ ꙟн пемънт, престе къте трепте трече пънъ кънд а̂џюнџе ла трѣпта де а̂ да родꙋ. А̂ша трепте се а̂ꙋ ши ꙟн фаптеле ѡ̂менешй. Че се а̂ттинџе де фаптеле морале, а̂деке чѣле

ce se iau de la înțelegerea lor cea dreaptă și se întrebuințază spre înțelegerea unui lucru sau faptei care cu înțelegerea cea dreaptă a numelui are o apropiere. Spre exemplu, numele *scurt* semnează drept „întinderea unui trup", iar pentru asemănarea înțelegerii zicem *viață scurtă, bucurie scurtă* ș.a. Deci toate regulele ritoricii sînt spre acela sfîrșit așezate, ca numele ce întrebuințăm spre însemnarea unui lucru sau unei fapte naturii lucrului și faptei cît poate mai mult să se cuvină, pentru a arăta cît e cu putință spre înțeles perceputul minții noastre.

Către aceasta, cunoscute sînt în faptele naturale nește trepte după care toate cele ce vin din natură se fac, precum vedem chiar în sămința ce se aruncă în pămînt, preste cîte trepte trece pîn cînd agiunge la treapta de a da rod. Așa trepte se au și în faptele omenești, ce se atinge de faptele morale, adecă cele

че пѹрчед дин слобода вое а̂ ностръ, а̂мпрѹнатъ кѹ а̂нцеллепчюнѣ. Трептеле а̂честе а̂ виртѹтей, ши а̂ приханей а̂н џюра натѹрале де маре сѹнт сокотинце, пентрѹ къ допъ трѣпта виртѹтей се месѹра ши прецѹл є̂й май маре, саѹ май мик; а̂шиждерѣ ши допъ трептеле ферде леџїй се а̂мпѹтъ педѣпса май гре, саѹ май ѹ̂шоръ: спре є̂ксемплѹ; ѹ̂н кълъторю флъмънд фер де бѹкате фїинд, веде а̂проапе де дрѹм поме копте, се багъ ши кѹлеџе кътева съ стъмпере фомѣ, съ нѹл вадъ ниме. А̂лтѹ ѹ̂мблънд а̂н винеа лѹй принтр ѡ̂ връстъ а̂ лѹй ши а̂лта а̂ вечинѹлѹй, дела каре се а̂нтинде де ѡ̂ стрѹгѹрй. Ши а̂честа фѹръ ка ши чела лалт, нѹмай фѹртишагѹ лор нѹ є̂ а̂нтр а̂чеѧ трѣптъ. Ничй фачериле де бине нѹ сѹнт а̂нтр а̂чеѧ трѣптъ: Съ пѹнем къ ѹ̂н Домн пѹтерник ѡ̂ ла сине ѹ̂н копил мик де бѹне талентѹрй, а̂л креще а̂л а̂нваце а̂н мѹлте фелюрй де щїинце. А̂ша а̂нвецат крескѹт а̂л цине ла сине съй слѹжаскъ, фер каре слѹжбъ прѹн-

кѹл

ce purced din sloboda voie a noastră, împreunată cu înţelepciunea. Treptele aceste a virtutei şi a prihanei în giura naturale de mare sînt socotinţă, pentru că după treapta virtutei se măsură şi preţul ei mai mare sau mai mic, aşijderea şi după treptele fărdelegii se împută pedeapsă mai gre sau mai uşoară. Spre exemplu, un călători flămînd, făr de bucate fiind, vede aproape de drum poame coapte, se bagă şi culege cîteva să stîmpere foamea, să nu-l vadă nime. Altu, umblînd în vinea lui printr-o vrîstă a lui şi alta a vecinului, de la care se întinde de ia struguri. Şi acesta fură, ca şi celălalt, numai furtişagu lor nu e într-aceea treaptă. Nici facerile de bine nu sînt într-aceea treaptă. Să punem că un domn puternic ia la sine un copil mic de bune talenturi, îl creşte, îl învaţă în multe feliuri de ştiinţe. Aşa învăţat crescut, îl ţine la sine, să-i slujască, făr care slujbă prun-

кꙋл ꙟчела ꙟр фи ꙟвꙋт май бꙋнъ норочире. Ꙟлт Домн кресче ꙟлт копил ꙟр ꙟнтрачела мод, чи допъ че лаꙋ ꙟнвецат, нꙋл цине ла сине съй слꙋжаскъ, нꙋмай вре съ ꙟйбе ꙟчѣ бꙋкꙋріе Домнезеѧскъ де каре нꙋмай ꙟнимеле челе ꙟналте сꙋнт кꙋпринзетоаре, ꙟй ꙟгонисесче прин ꙟкопереміънтꙋл сеꙋ ꙟша слꙋжбъ ла каре талентꙋриле прꙋнкꙋлꙋй лаꙋ редикат престе чеѧ че нꙋ сꙋнт ꙟша кре-скꙋцй, ꙟн каре талентꙋриле нꙋ саꙋ потꙋт десвелꙋи прин счіинце, чи стаꙋ ꙟнгропате: Ши ꙋнꙋ ши ꙟлтꙋ Домн ꙟре виртꙋте; чи нꙋ ꙟнтр ꙟчеѧш трѣптъ.

Ꙟша дар тот нꙋмеле ꙟнсемнѣзе ꙋн лꙋкрꙋ спре ꙟкърꙋѧ ꙟнцелеџере номеле ꙟче-ла ꙟ дат дела ꙟмени, ши ꙟнтерит прин ꙟнтребꙋинцаре. Дечй прекꙋм дин натꙋра лꙋкрꙋрилор, ши ꙟ фаптелор се чер килине трепте; ꙟша ши кꙋвинтеле челе ꙟшезате де ꙟменй де ꙟчеѧ натꙋръ требꙋе съ фіе, ка съ поатъ ꙟрета трептеле лꙋкрꙋрилор ши ꙟ фаптелор; спре ꙟксемплꙋ: нꙋ ꙟратъ трѣпта ꙋчидерій де ꙟм, кънд пре ꙋчи-

гашꙋ

cul acela ar fi avut mai bună norocire. Alt domn crește alt copil iar într-acela mod, ci după ce l-au învățat, nu-l ține la sine să-i slujască, numai vre să aibă acea bucurie dumnezeiască de care numai inimele cele înalte sînt cuprinzătoare, îi agonisește prin acoperămîntul său așa slujbă, la care talenturile pruncului l-au rădicat preste ceia ce nu sînt așa crescuți, în care talenturile nu s-au putut dezvălui prin științe, ci stau îngropate. Și unu și alt domn are virtute, ci nu într-aceeaș treaptă.

Așadar, tot numele însemnează un lucru spre a căruia înțelegere numele acela e dat de la oameni [53] și întărit prin întrebuințare. Deci, precum din natura lucrurilor și a faptelor se cer chiline trepte, așa și cuvintele cele așezate de oameni de aceea natură trebuie să fie, ca să poată arăta treptele lucrurilor și a faptelor. Spre exemplu, nu arată treapta uciderii de om, cînd pre uci-

[53] Teorie contractualistă care poate fi regăsită și la Gheorghe Constantin ROJA (*221* II: 67): „Ci, ca cuvintele anumite cugete să însemneze, aceasta s-au făcut cu tocmeala a mai mulți întru o soțietate".

Scanned with OKEN Scanner

(26)

гашꙋ вом нꙋми блестемат; ничй нꙋ ꙟратъ пꙋтерѣ фаптей а̂ ѡ̂мꙋлꙋй, каре зїѡ ши ноптѣ лꙋкрѫнд скоате чева дин капꙋ сеꙋ, кѫнд-пре а̂ша ѡ̂м ꙟл вом нꙋми лꙋкрѫторю; кѫчї мꙋлц лꙋкрѫ ши пꙋцинй фак чева че нау фост. Мꙋлте е̂ксемплаꙋрй серѣꙋ потѣ а̂дꙋче спре а̂ретарѣ а̂ша фелю а̂ трептелор ꙟн тоате лꙋкрꙋриле, щи фаптеле; чи нꙋ е̂ а̂ичи локꙋ спре а̂чеѧ. Дин челе зисе потем нꙋмай кꙋноꙋсче кѫ мꙋлте фелюрй де лꙋкрꙋрй сꙋнт, каре а̂ꙋ ꙟнтре сине ѡ̂ а̂пропїере, чи май тот ꙋ̂на дела а̂лта се а̂леџе прин трѣпта май сꙋс, саꙋ май жос; дечй

6.) А̂м о̂бсерват кѫ ꙟн лимба нострѫ дин несокотинца ла а̂ша трепте а̂ лꙋкрꙋрилор ши а̂ фаптелор ꙟнтребꙋинцем кꙋвинте, каре де де парте а̂ꙋ ѡ̂ а̂пропїере кꙋ лꙋкрꙋл саꙋ фапта ла каре ле ꙟнтребꙋинцем. А̂честїѧ ꙟнтребꙋинцерй е̂ксемплаꙋрй дестꙋле се а̂ꙋ ꙟн картѣ де Школѫ че се нꙋмесче Дꙋчерѣ де мѫнѫ. Ꙋнде ꙟнтре челе алате, номеле крединца

се

gaş vom numi *blestemat*, nici nu arată puterea faptei a omului care, zioa şi noaptea lucrînd, scoate ceva din capu său, cînd pre aşa om îl vom numi *lucrători*, căci mulţ lucră şi puţini fac ceva ce n-au fost. Multe exempluri se reau putea aduce spre arătarea aşa feli a treptelor în toate lucrurile şi faptele, ci nu e aici locu spre aceea. Din cele zise putem numai cunoaşte că multe feliuri de lucruri sînt care au între sine o apropiere, ci mai tot una de la alta se alege prin treapta mai sus sau mai jos, deci

6) am observat că în limba noastră, din nesocotinţa la aşa trepte a lucrurilor şi a faptelor, întrebuinţăm cuvinte care de departe au o apropiere cu lucrul sau fapta la care le întrebuinţăm. Acestiia întrebuinţări exempluri destule se au în cartea de şcoală ce se numeşte *Ducerea de mînă,* unde, între celelalte, numele *credinţa*

се ѡ̂ пентрȣ че ꙟцелег Немцїй прин но-
меле Redlichkeit. Май мȣлте а̂честора
а̂семине се а̂флȣ а̂коло, де каре лас бȣне-
воїнцей а̂ четиторȣлȣй а̂ жȣдека ши а̂ ле
а̂леторниша кȣ челе Немцесчй. Ши ничй.
а̂ша нȣ се рѣȣ фи потȣт прескоте пре Ро-
манїе, фер ꙟтребȣинцарѣ де кътева кȣ-
винте Славенесчй, прекȣм є̂ ю̂бирѣ де
трȣдъ, Трȣдолюбїе, ю̂бирѣ де Славъ.
Славолюбїе. ш. а. Ничй нȣ є̂ де мира-
ре. Фїинд къ динтре Романй нострїй ꙟн
Банат ниме нȣ саȣ дат спре а̂ша ꙟвеце-
тȣрй, ка съ фїе вредник а̂ ꙟндрепта Шко-
леле Романесчй, а̂ диреџе кърцииле Школе-
лор де кȣбинтеле стреине, ꙟн а̂кърора лок
а̂вем ной кȣвинтеле ностре, каре а̂кȣма
а̂ȣ ꙟчепȣт а̂ се ꙟтребȣинца ꙟн Ардѣл
дин непрерȣпта сергȣинце а̂ Д. Директор
престе Школеле Романесчй де леџа ностръ:
Прекȣм Слова гласникъ, негласни-
къ, а̂честѣ сȣнт кȣвинте Славенесчй.

7.)

se ia pentru ce înţeleg nemţii prin numele *Redlichkeit*.[54] Mai multe acestora asemine se aflu acolo, de care las bunăvoinţei a cetitorului a judeca şi a le alăturişa cu cele nemţeşti şi nici aşa nu se reau fi putut prescoate pre românie făr întrebuinţarea de cîteva cuvinte slaveneşti, precum e *iubirea de trudă* (трȣдолю:їє), *iubirea de slavă* (славолюбїє) ş.a. Nici nu e de mirare, fiindcă dintre românii noştri în Banat nime nu s-au dat spre aşa învăţături ca să fie vrednic a îndrepta şcoalele româneşti, a direge cărţile şcoalelor de cuvintele streine, în a cărora loc avem noi cuvintele noastre, care acuma au început a se întrebuinţa în Ardeal din neprerupta sîrguinţă a d. director preste şcoalele româneşti de legea noastră[55]: precum слова гласникь, негласникь, acestea sînt cuvinte slaveneşti.

---

[54] 1. „onestitate, cinste"; 2. „bună-credinţă". Paul IORGOVICI se referă la întrebuinţarea termenului românesc cu cel de-al doilea sens.

[55] Este vorba despre Radu TEMPEA, care a deţinut această funcţie între 1798 şi 1808 şi care a publicat, în 1797, o *Gramatică rumânească*.

7.) Дин челе пѫн ӣчӣ зисе ши ӑчаста се траџе кѫ кꙋвинтеле требꙋе сѫ се кꙋвине натꙋрей лꙋкрꙋлꙋй саꙋ фаптей ла каре се ӑнтребꙋинцазе. Дела ӑчаста регꙋлѫ ӑнцеллепчюнїй кѫт не ӑм депѫртат, се веде дин челе ꙋ̑рметоре: прекꙋм номеле вредник вине дела Славеній вредный *noxius*, каре нꙋме допѫ редечина лꙋй семнѣзе стрикѫторй. Ӑша дар кѫнд ной зичем вредник де чинсте се перчепе че семнѣзе ӑн сине, ши че врем ной сѫ семнем. Ӑꙋ кꙋвинесе нꙋмеле ӑчеста натꙋрей лꙋкрꙋлꙋй че врем сѫ ӑнсемнем, ӑчаста лас ла жꙋдецꙋ ӑлтора. Ӑшиждерѣ ворба зидире, семнѣзе ӑн лимба Сербѣскѫ, зидати ӑдеке фаче дин пїатре саꙋ ӑлтѫ материїе парїете. Дечй кѫнд зичем Домнезеꙋ ӑꙋ зидит пре ѿм: ворба зидит ӑꙋ ӑре ӑ допѫ редечина ѐй путере че се кꙋвине натꙋрей фаптей лꙋй Домнезеꙋ чел че дин нимика тоате ле фаче, ӑчаста жꙋдече макар каре. Сѫ ведем май

де

7) Din cele pîn ici zise şi aceasta se trage, că cuvintele trebuie să se cuvină naturei lucrului sau faptei la care se întrebuinţază. De la aceasta regulă cît ne-am depărtat, se vede din cele următoare: precum numele *vrednic* vine de la slaveni (вредный, *noxius*), care nume după rădăcina lui sămnează „stricători". Aşadar, cînd noi zicem *vrednic de cinste*, se percepe ce semnează în sine şi ce vrem noi să semnăm. Au cuvine-se numele acesta naturei lucrului ce vrem să însemnăm, aceasta las la judeţu altora.[56] Aşijderea vorba *zidire* semnează în limba sîrbească зидати, adecă „face din piatră sau altă materie păriete". Deci, cînd zicem *Dumnezeu au zidit pre om*, vorba *zidit* au are ea după rădăcina ei puterea ce se cuvine naturei faptei lui Dumnezeu cel ce din nimica toate le face, aceasta judece macar care. Să vedem mai

[56] Deşi IORGOVICI însuşi îl utilizează la p. 27; !

де парте: сꙋфлетꙋ вине дела ворба ꙟм-
преꙋнатъ дин фларе, *flare*, ши сꙋффла-
ре, *sufflare*, ȃдеке сꙋфла сꙋб ... мне съ се
ȃпринде, саꙋ мъна ȃерꙋ прин бꙋзе сꙋб че-
ва. Ȃша дар міе ничй де кꙋм нꙋ се веде
къ нꙋмеле ȃчеста кꙋпринде ꙟн сине натꙋ-
ра ѵ̂ней фїинце каре ꙟнвїазе трꙋпꙋл ѡ̂мꙋ-
лꙋй. Да каре се чере сꙋфларѣ, ши ресꙋфла-
рѣ, прекꙋм се ȃратъ дин Фѵзїка. Ꙟнс
сꙋфлатꙋ ȃерꙋлꙋй ȇсте нꙋмай ȏперацїа (лꙋ-
крарѣ) натꙋрале че се чере кътръ вїаца
ѡ̂мꙋлꙋй. Ши ȇсте сънгꙋр семнꙋл ȃ вїецїй,
ѣр ной прин ȃпропїере ꙟнтреꙋинцем се-
мнꙋл пентрꙋ фїинца каре дъ вїаце. Дечй
ȇꙋ ȃфлꙋ ȃ фи спре фолосꙋл лимбїй ностре,
ȃ ꙟнтродꙋче ꙟн лимба ностръ ꙟ локꙋл
кꙋвинтелор ȃчестора ȃша кꙋвинте, каре
сꙋнт ꙟн лимба чѣ веке ȃшезате де ѡ̂ме-
нїй чей ȁлешй. Каре кꙋвинте ȇꙋ лѣм пꙋс
ꙟн Дикцїонарю меꙋ чел вою да ꙟн тѷпа-
рй кꙋ ȃжꙋторюл Патронилор мей. Ꙟн
Дикцїонарю ȃчела каре ва фи ꙟнскрис
Глосарю ȃдеке карте скꙋртъ де кꙋвинте,

departe: *suflet* vine de la vorba împreunată din *flare* şi *sufflare,* adecă „sufla sub lemne să se aprindă" sau „mîna aeru prin buze sub ceva"; aşadar mie nicidecum nu se vede că numele acesta cuprinde în sine natura unei fiinţe care înviază trupul omului, la care se cere suflarea şi răsuflarea, precum se arată din fizică. Îns suflatu aerului este numai operaţia (lucrarea) naturale ce se cere către viaţa omului şi este sîngur semnul a vieţei, iar noi prin apropiere întrebuinţăm semnul pentru fiinţa care dă viaţă. [57] Deci eu aflu a fi spre folosul limbii noastre a întroduce în limba noastră în locul cuvintelor acestora aşa cuvinte care sînt în limba cea veche aşezate de oamenii cei aleşi, care cuvinte eu le-am pus în dicţionariu meu ce-l voi da în tipari cu ajutoriul patronilor mei. [58] În dicţionariu acela care va fi înscris *Glosari,* adecă carte scurtă de cuvinte,

---

[57] Raportul dintre *suflet* („anima") şi *suflare* este comentat şi de către LOCKE (*127* II : 8), dar pentru a demonstra că sensurile abstracte îşi au originea în „idei vădit sensibile".

[58] *Cf. infra,* p. 94.

Scanned with OKEN Scanner

ꙟн каре се тълкȣеск номинеле ши ворбеле челе де а̂кȣма допъ потерѣ редечиней дин лимба чѣ веке, деȣнде ворбеле сȣнт лȣате. Дин тот нȣмеле а̂ша тълкȣит се деривазе а̂лте номине, ши ворбе, прин каре деривацїе ши ꙟммȣлцире лимба ноастръ се а̂дȣче. Ла регȣлеле фиксе, лȣате дин ꙟнса пропрїетате а̂ лимбїй ностре, ши ꙟн локȣл мȣлтора ворбе стреине се наск де челе а̂ ностре. Каре се вор пърѣ ла мȣлцй къ сȣнт ной, дар ꙟн фаптъ а̂ле ностре сȣнт, чи май сау зеȣйтат дин лимба ностръ 'дин мȣлте причиний, ꙗ̑р май вѫртос дин неаверѣ Дикцїонарюлȣй, ши а̂ Грамматикей. Деȣ:нде а̂ȣ ȣ̂рмат къ ши регȣлеле Грамматі:кей сау а̂коперит кȣ негȣра не кȣносчинцей. Спре е̂кsемплȣ ꙟн кȣвѫнтȣл а̂честа: ѿречева нам кȣноскȣт пѫн а̂кȣмà къ допъ регȣлеле Грамматикїй ностре литера ѡ. е̂ а̂ртикȣлȣ а̂ генȣлȣй феминин, ши ꙟн казȣ номинативȣ а̂ртикȣлȣй дефинитȣ се пȣне ла свѫршитȣ кȣвѫнтȣлȣй: прекȣм ѿ зи, ꙟн

номин:

în care se tîlcuiesc nominele şi vorbele cele de acuma după puterea rădăcinei din limba cea veche, de unde vorbele sînt luate. Din tot numele aşa tîlcuit se derivază alte nomine şi vorbe [59], prin care derivaţie şi înmulţire limba noastră se aduce la regulele fixe, luate din însa propietate a limbii noastre şi în locul multora vorbe streine se nasc de cele a noastre, care se vor părea la mulţi că sînt noi, dar în faptă ale noastre sînt, [60] ci mai s-au zăuitat din limba noastră din multe pricini, iar mai vîrtos din neaverea dicţionariului şi a gramaticei, de unde au urmat că regulele gramaticei s-au acoperit cu negura necunoştinţei. Spre exemplu, în cuvîntul acesta *oreceva,* [61] n-am cunoscut pîn acuma că după regulele gramaticii noastre litera *o* e articul a ghenului feminin şi în cazu nominativ articulul [62] definit se pune la sfîrşitu cuvîntului, precum *o zi,* în

[59] Această cale de îmbogăţire lexicală a fost semnalată la mulţi lingvişti din primele decenii ale secolului trecut : Ştefan CRIŞAN (*159* : 66), Constantin DIACONOVICI LOGA (*52* : 17 ; *159* : 40–41), HELIADE (*21* : 607) etc.

[60] Cf. *supra,* p. XII, n. 13.

[61] Urmează o etimologie greşită, dar al cărei scop este acela de a demonstra identitatea articolului feminin proclitic cu cel enclitic, exagerare pusă în serviciul ideii de sistem lingvistic (critica în *159* : 122).

[62] În original : артикѕлѫй (greşeală de tipar).

номин: зїѡ, ѿ сте, стеѡ. Аша дар допъ регꙋлеле ачестѣ де ле рѣм фи кꙋноскꙋт рѣм зиче, — реѡ, прекꙋм зичем ѡ ре. Чи ꙟн локꙋл нумелꙋй ачестꙋѧ реѡ ꙟнтребꙋинцем нумеле лꙋкрꙋл, ши релеле, ꙟн лок де реꙋтецiле.

Тоте ачестѣ се пот ꙟндрепта даке не вом сꙋргꙋй ши вом аплека ла ꙟнимъ фолосꙋ че поте ꙋрма дин ꙟндрептарѣ лимбїй ностре допъ редечина ей. Понъндꙋне пꙋрурѣ ꙟнаинтѣ окїилор минцїй ꙟнелцимѣ, ши мърирѣ а лимбїй ши а Нацїй, деꙋнде ам кезꙋт. Даке вом симци ꙟнке ꙟн вънеле ностре сънџеле чел Романеск, ши де марй фекъторю. Съ лесем дар ла ѿ парте че зик ꙋнїй ши алцїй. Къцй ѡменй атътѣ гъндꙋрй, ной съ каꙋтем че нꙋме портем, ши че лимба ворбим. Мъкар къ лимба ностръ е сирака ла кꙋвинте, местекатъ кꙋ кꙋвинте стреине; Дар ꙟ тот аре аша кꙋвинте, аша регꙋле, аша пропрїетецй, прин каре ꙟ се дъ де сине а кꙋносче, къ вине дин чѣ веке Романѣскъ.

ши

nomin. *zio, o sle- sleo.* Așadar, după regulele acestea, de le ream fi cunoscut, ream zice *reo,* precum zicem *o re;* ci, în locul numelui acestuia, *reo,* întrebuințăm numele *lucrul* și *relele* în loc de *reutețile.*

Toate acestea se pot îndrepta dacă ne vom sîrgui și vom apleca la inimă folosul ce poate urma din îndreptarea limbii noastre după rădăcina ei, [63] punîndu-ne pururea înaintea ochilor minții înălțimea și mărirea a limbii și a nației, de unde au căzut, dacă vom simți încă în vînele noastre sîngele cel romanesc și de mari făcători. Să lăsăm, dar, la o parte ce zic unii și alții; cîți oameni, atîtea gînduri; noi să căutăm ce nume purtăm și ce limbă vorbim. Măcar că limba noastră e siracă la cuvinte, mestecată cu cuvinte streine, dar ea tot are așa cuvinte, așa regule, așa propietăți, prin care ea se dă de sine a cunoaște că vine din cea veche romanească [64]

---

[63] VASICI, punînd chestiunea neologismului, arată că e firesc să recurgem la limba latină „ca la rădăcina limbii noastre", fără a dori însă „să schimbăm cuvintele pînă acum întrebuințate cu cele latinești" (în *26*: 55).

[64]) Ideea că prezența în română a unor elemente alogene nu-i întunecă latinitatea apare deja în *Elementa* (*221* I: 70): „Cine ar îndrăzni să conteste că foarte mult stricată, apăsată de o asemenea servitute, limba strămoșilor noștri nu a fost latină ?".

ши є҆ ка ѡ҆ а҆пе каре є҆ кȣратъ, де ѡ҆ вом
лȣа дин ӥзворȣл сеȣ, деȣнде кȣре ѧ҆ до-
пъ натȣра са.

Фивор мȣлцй, щїю, ши динтре Ро-
манїй ностріи, каре а҆ȣ прин нещїинце,
а҆ȣ прин а҆лте причинй вор май вои а҆ се
депърта а҆н кȣвинте де ла редечина лим-
бїй ностре. Тот а҆нсȣл є҆ слобод а҆ гънди
де фїе че лȣкрȣ допъ кȣм се перчепе. Че
се а҆ттинџе де мине, є҆ȣ ка ȣ҆н фїю а҆ На-
цїй а҆честїѧ, дин а҆рдорѣ кътръ нѣмȣ меȣ
а҆м пȣс ѡ҆стенѣла а҆ а҆ндрепта лимба ме
допъ кȣм ѧ҆ кȣпринде а҆н сине регȣле ши
пропрїетецй, ши а҆м а҆лкътȣит спре а҆ша
свършит ѡ҆ карте де кȣвинте лȣате ȣ҆на
динтралта кȣ а҆нтрѣга тълкȣирѣ лор.
Ла а҆ша лȣкраре нам ȣ҆рмат пре ниме, ни-
чй нȣмам лесат а҆ дȣче ничй прин а҆ȣкто-
ритатѣ, (вредничїѧ Домнїѧ) а҆ мȣлтора
каре а҆лтминтрелѣ гъндеск, чи мам ȣ҆й-
тат нȣмай ла регȣлеле, ши пропрїетеци-
ле че а҆м дескоперит а҆н а҆нса лимба но-
стръ, ши допъ а҆честѣ, ка допъ причинй

дин

şi e ca o apă care e curată de o vom lua-o din izvorul său, de unde cure ea după natura sa.

Fi-vor mulţi, ştiu, şi dintre românii noştri care, au prin neştiinţă, au prin alte pricini, vor mai voi a se depărta în cuvinte de la rădăcina limbii noastre. Tot însul e slobod a gîndi de fiece lucru după cum se percepe. Ce se atinge de mine, eu ca un fiu a naţiii acestiia, din ardoarea cătră neamu meu, am pus osteneala a îndrepta limba me după cum ea cuprinde în sine regule şi propietăţi şi am alcătuit spre așa sfîrşit o carte de cuvinte luate una dintr-alta cu întreaga tîlcuirea lor.[65] La așa lucrare n-am urmat pre nime, nici nu m-am lăsat a duce nici prin autoritatea (vrednicia, domnia) a multora care altmintrelea gîndesc, ci m-am uitat numai la regulele şi proprietăţile ce am descoperit în însa limba noastră[66] și după acestea, ca după pricini

[65] HELIADE consideră (*99*: 194) că româna şi italiana „au mai aceleaşi prepoziţii şi terminaţii, cum şi mai acelaşi chip de a deduce o vorbă din alta", de unde posibilitatea „înmulţirii terminilor făcînd din fiecare rădăcină o familie de vorbe".

[66] VASICI recomandă ca derivarea cuvintelor româneşti din termeni latini să urmeze reguli „drepte", cuprinse într-un lexicon după principiile lui IORGOVICI şi ale lui DIACONOVICI LOGA (Cf. *25*: 56).

дин дестꙋле мам ꙟндрептат ꙟн лꙋкрарѣ ме. Деспре каре ȃм ȃфлат а фи де прец ȃ ȃдꙋче кѫтева ȇксемпларий, ка чей че вор врѣ сѫ жꙋдече де ȏпꙋл (лꙋкрꙋ) меꙋ сѫ нꙋсе ȗите ла Домнiꙗ че нꙋ ѡ̑ ȃм, чи сѫ пꙋне ꙟн компѫна сокотинцей ȇксемпларииле, ка причиниле прин каре еꙋ мам ȃдꙋс ла ȃша ȏпꙋ де ла каре нꙋме вою де порта пѫн кѫнд нꙋ вою ведѣ причиний ꙟнвингѫторе де ȃлтминтрелѣ.

---

dindestule, m-am îndreptat în lucrarea me, despre care am aflat a fi de preț a aduce cîteva exempluri, ca cei ce vor vrea să judece de opul (lucru) meu să nu se uite la domnia ce nu o am [67], ci să pună în cumpăna socotinței exemplurile, ca pricinile prin care eu m-am adus la așa op, de la care nu mă voi depărta, pîn cînd nu voi vedea pricini învingătoare de altmintrelea.

---

[67] Atitudinea se regăsește la HELIADE (CAS I : 279) : „părerile mele, mă rog să nu fie luate drept patronism".

СЕКЦІА II.

ЄКСЄМПЛꙊРИЛЄ.

Номинелор ши ворбелор Романесчй, а̂ късрора редечина є̑ а̂н лимба чѣ Латінѣскъ, деꙋнде ной Рꙋмъній а̂кꙋм ле а̂нтребꙋинцем сꙋб ѡ̂цирѣ мꙋтатъ пронꙋнціе: а̂шиждерѣ ши номинелор ши ворбелор челор деривате дин а̂челаш номине, ши дин а̂челаш ворбе, допъ модꙋ лимбій де редечинъ чеи Латінесчй; чи дин редечина ворбелор ностре допъ пропріетатѣ лимби, ши а̂ пронꙋнцій ностре; прин пꙋцинѣ скимбаре а̂ литерелор, каре а̂н ворба де редечине, допъ регꙋлеле Грамматикей ностре ши а̂ша се скимбъ. Да каре се кꙋвине а̂ счи.

I. Тоте номинеле Романесчй челе че вин дин лимба веке Романѣскъ, ши сꙋнт а̂. 3лѣ Деклинаціе, се пронꙋнціе а̂н лимба ностръ а̂н казꙋ номинативꙋ, ка

а̂н

Scanned with OKEN Scanner

Secția II.

EXEMPLURILE

Nominelor și vorbelor românești a cărora rădăcină e în limba cea latinească, de unde noi rumânii acum le întrebuințăm sub o țîră mutată pronunție, așijderea și nominelor și vorbelor celor derivate din aceleaș nomine și din aceleaș vorbe după modu limbii de rădăcină cei latinești, ci din rădăcina vorbelor noastre, după proprietatea limbii și a pronunțiii noastre, prin puțina schimbare a literelor care în vorba de rădăcină, după regulele gramaticei noastre, și așa se schimbă. La care se cuvine a ști:

I. Toate nominele românești cele ce vin din limba veche romanească și sînt a 3-lea declinație se pronunție în limba noastră în cazu nominativ ca

ꙟн лимба чѣ веке кꙋм се пронꙋнціе ꙟн казꙋ ȃблативꙋ: спре ѐксемплꙋ, бꙋнетате дела *bonitas-tis-te*, бонитас; санитате де ла *ſanitas*, ш. ѧ. Причина ȃчестїѧ ѐсте къ ꙟн лимба Латїнѣскъ ши ȃртикꙋлꙋ, ши номеле се деклине; ѩр ꙟн лимба ностръ ка ши ꙟн чѣ Францꙋзаске ши Талїенѣске ȃртикꙋлꙋ нꙋмай се деклине, прин каре не депортам ѿ циръ де лимба Латїнѣскъ, ка де ѿ лимбъ мортъ.

* Чей че нꙋ щїю Грамматїка нꙋ вор ꙟнцеллеџе, че ѐ казꙋ номинативꙋ, ши ȃблативꙋ; ꙟнсе ȃнча нꙋ ѐ лок спре ѐкспликацїѧ ȃчеѧ.

Н. Номинеле челе че се фак дин ворбе, ѐс ꙟн лимба Латїнѣскъ де ла сꙋпинꙋм, ꙋнде ла литера *t*, т. се ȃдаѡџе сѵллаба, ȃдеке ѿ литеръ сау май мꙋлте ꙟмпреꙋне лꙋате, прекꙋм *io*, ши се зиче *tio*, цїо: спре ѐксемплꙋ: де ла рогаре *rogare*, *rogatum*, ꙟн лок де *um*, се ȃдаѡџе *io*, се фаче *rogatio*, рогацїо, ꙟн казꙋ

în limba cea veche cum se pronunţie în cazu ablativ. Spre exemplu, *bunetate* de la *bonitas, -tis, -te,*[68] *sanitate* de la *sanitas* ş.a. Pricina acestiia este că în limba latinească şi articulu şi numele se declină, iar în limba noastră, ca şi în cea franţuzască şi talienească, articulu numai se declină,[69] prin care ne depărtăm o ţîră de limba latinească, ca de o limbă moartă.

Cei ce nu ştiu gramatică nu vor înţelege ce e cazu nominativ şi ablativ, îns aicea nu e loc spre explicaţia aceea.

II. Nominele cele ce se fac din vorbe ies în limba latinească de la suppinum, unde la litera *t* se adaoge silaba, adecă o literă sau mai multe împreună luate, precum *-io,* şi se zice *-tio, -ţio*. Spre exemplu, de la *rogare, rogatum,* în loc de *-um* se adaoge *-io,* se face *rogatio, rogaţio,* în cazu

---

[68] HELIADE (*99*: 187) susţine acelaşi lucru, cu aceleaşi exemple: „Substantivii iar cei rumâneşti că fac în numinativ ca în ablativul latin, aceasta nu este o prefacere a vremii, că zicem noi: *Joe, Vineri, bonitate*, în loc de *Jupiter, Venus, bonitas* ...".

[69] Ideea, eronată, apare şi la Radu TEMPEA (în *221* I: 217): „căci în limba romănească, precum şi în cea talienească şi în cea frîncească, numai articulul arată căderea".

а̂блативȣ *rogatione*, рогаціоне, дупъ пронȣнціа ностръ рогачюне; ши а̂лтеле а̂честора а̂семине.

III. Челе че ꙟн лимба Латінѣскъ се терминъ ꙟн *entia*, є̂нціе ла ной се зиче їинце, прекȣм бинебоїинце *benevolentia*, бȣна ковїинце, *bona convenientia*, ш. а.

IV. Ꙟн локȣл пронȣнцій *bilis*, *bile*, биле, зичем біе, біѧ прекȣм ꙟн номеле де а̂біе, каре вине де ла а̂вере а̂биле, ной зичем а̂біѧ, де а̂биле *quasi dehabilis*, де а̂біѧ.

V. Ꙟн лимба Латінѣскъ се фак ȣ̂неле номе а̂діективе каре дин ворбе, нȣ дела сȣпинȣ є̂с ꙟн *ax*, а̂кс. А̂ша номине а̂м фекȣт ши є̂ȣ дин а̂челѧш ворбе каре ши ной ле ꙟнтребȣинцем, дин темпȣ пресенте ꙟн лок де є̂ре а̂м пȣс а̂че: спре є̂ксемплȣ, капере, кепаре, а̂м фекȣт капаче, тенере цинере, теначе ш. а. Сȣнт ши а̂лте терминацій, ꙟн ме, прекȣм: лȣчире, лȣме; ꙟн ментȣл а̂коперементȣл: ꙟн о̂с, бȣкȣрос, ш. а. каре де сине се ꙟнцелег,

VI.

ablativ *rogatione*, *rogaţione*, după pronunţia noastră *rogaciune* şi altele acestora asemine.

III. Cele ce în limba latinească se termină în **-entia**, **-enţie**, la noi se zice **-iinţe**, precum *binevoinţe*, *benevolentia*, *buna cuviinţe*, *bona convenientia* ş. a.

IV. În locul pronunţiii **-bilis**, **bile**, zicem **-bie**, **-bia**, precum în numele *de abie*, care vine de la *avere abile*, noi zicem *abia*, *de abile*, *quasi dehabilis*, *de abia*.[70]

V. În limba latinească se fac unele nume adiective care din vorbe, nu de la supin ies în **-ax**. Aşa nomine am făcut şi eu din aceleaş vorbe care şi noi le întrebuinţăm, din timpu prezente în loc de **-ere** am pus **-ace**. Spre exemplu, *capere*, *chepare*, am făcut *capace*; *tenere*, *ţinere*, *tenace* ş. a. Sînt şi alte terminaţii, în **-me**, precum: *lucire*, *lume*; în **-mentul**, *acoperementul*; în **-os**, *bucuros* ş. a. care de sine se înţeleg.

---

70 Etimologii greşite.

VI. Допъ ѫчесте терминацїй, дин ѫнселе кȣвинтеле ностре трасе, ѫм формат ѩр дин ворбеле ши номинеле ноастре, май мȣлте номине, де каре пън ѫкȣм нам ѫвȣт.

VII. Ворбеле де редечине, каре ѫн лимба Латїнѣскъ кȣ тоате партикȣлеле а, аб, ад, дес, кон, ш. ч. л. сȣнт ѫмпреȣнате, ѩр ла ной ѫчелѫш ворбе нȣмай кȣ къть ȣна саȣ доѡ дин ѫчелѫш партикȣле сȣнт ѫмпреȣнате; ѫшиждерѣ кȣ тоате партикȣлеле лѣм ѫмпреȣнат ѫн лимба ностръ. Ши де че нȣ? фїинд къ ши партикȣлеле сȣнт дин ворбеле ностре трасе, ши ѫнселе ворбеле де редечине ѫле ностре сȣнт, прекȣм: дȣчере, ѫдȣчере, дедȣчере, ѥдȣчере, ш. а. Капере, ѫнчепере, май ѫнтъю кȣ ѫкчепере, дечепере, ѥксчепере, кончепере, ѫнчепере, перчепере, ш. а. Ла каре се кȣвине ѫ счи къ допъ ѫчелѫш регȣле ѫ Граммматикей ѫȣ ѫ се ѫнтребȣинца тоате ворбеле ѫмпреȣнате, допъ каре се ѫнтребȣинцазе челе

ле

VI. După aceste terminaţii, din însele cuvintele noastre trase, am format iar din vorbele şi nominele noastre mai multe nomine de care pîn acum n-am avut.

VII. Vorbele de rădăcină, care în limba latinească cu toate particulele **a-, ab-, ad-, des-, con-** ş. c. l. sînt împreunate, iar la noi aceleaş vorbe numai cu cîtă una sau doao din aceleaş particule sînt împreunate, aşijderea cu toate particulele le-am împreunat în limba noastră. Şi de ce nu? Fiindcă şi particulele sînt din vorbele noastre trase şi însele vorbele de rădăcină ale noastre sînt, precum *ducere, aducere, deducere, educere* ş. a.; *capere, începere,* mai întîi cu *accepere, decepere, ecscepere, concepere, începere, percepere* ş. a. La care se cuvine a şti că după aceleaş regule a gramaticei au a se întrebuinţa toate vorbele împreunate, după care se întrebuinţază ce-

(38)

ле дин лимба ностръ: спре ѐксемплꙋ, де ла дꙋчере зичем ѫ̂н темпꙋ претеритꙋ, а̂м дꙋс, а̂ша де ла редꙋчере, редꙋс, ꙗ̂р нꙋ редꙋцирꙋит, а̂ша ворбеск чей стре-иний, каре ꙗ̂ꙋ дела ной ворба а̂част а. Ѫ̂шиждерѣ де ла репортаре, се кꙋвине а̂ зиче репортат; ꙗ̂р нꙋ репортирꙋит, де ла а̂кчепере а̂кчепꙋт, ка ши де ла ѫ̂н-чепере, ѫ̂нчепꙋт, а̂ша ши кꙋ челе лалте ѫ̂мпреꙋнате.

le din limba noastră. Spre exemplu, de la *ducere*, zicem în timpu preterit *am dus*, aşa de la *reducere* — *redus*, iar nu *reduţiruit*, aşa vorbesc cei streini, care iau de la noi vorba aceasta. Aşijderea de la *reportare* se cuvine a zice *reportat*, iar nu *reportiruit*; de la *accepere* — *acceput*, ca şi de la *începere* — *început*, aşa şi cu celelalte împreunate.

А.

Ӑинте, де ла ante. Vor, ȃнте, деѹнде зичем ȃн-ȃинте: де ȃичй вине

Ӑинцаре, proficere, vorrücken, че зичем ȃванцирѹй, де ла Франц8зй avancer, ȃванцер, де ла avant, ȃвант че вине де ла ante, ȃинте; фаче паш ȃнаинте.

Ӑинтаре, profectus, Fortgang, Vortheil, мерџере ȃнаинте.

Ӑинцементѹл, promotio, Beförderung, че зичем ȃванцемѫнт, паш ла ѿ старе май маре.

Ӑнн8, де ла annus, das Jahr. Дечй

Ӑнналїи, annales, Jahrbücher, кѫрцй ȃн каре се скрїю фаптеле че се ȃнтѫмплѫ ȃнтрѹн ȃнн.

Перенне, perenne, immerwährend, де п8р8рѣ.

Перенналe, perennale, иар ȃчеа: перенналитате, perennalitas, Dauerhaftigkeit, траю ȃн п8р8рѣ.

Б.

Бланд, де ла blandus, liebkosend, ȃлтминтрелѣ блѫнд; чел че се ȃратѫ к8 дѹлчѣце кѫтрѫ чинева, немцеште sanft.

Блан-

A.[71]

AINTE, de la *ante*, *vor*, de unde zicem *înainte*. De aici vine

A i n ţ a r e, *proficere*, *vorrücken*, ce zicem *avanţirui*, de la franţuzi *avancer (avanţer)*, de la *avant*, ce vine de la *ante*, *ainte*; face paş înainte.

A i n t a t e, *profectus*, *Fortgang*, *Vorteil*, mergerea înainte.

A i n ţ e m e n t u l, *promotio*, *Beförderung*, ce zicem *avanţemănt*, paş la o stare mai mare.

ANNU, de la *annus*, *das Jahr*. Deci

A n n a l i i, *annales*, *Jahrbücher*, cărţi în care se scriu faptele ce se întîmplă într-un an.

P e r e n n e, *perenne*, *immerwährend*, de pururea.

P e r e n n a l e, *perennale*, iar aceea. P e r e n n a l i t a t e, *perennalitas*, *Dauerhaftigkeit*, trai în pururea.

B.

BLAND, de la *blandus*, *liebkosend*, altmintrelea *blînd*, cel ce se arată cu dulceaţă cătră cineva, nemţeşte *sanft*.

---

[71] Ordinea este aceea a alfabetului chirilic.

Scanned with OKEN Scanner

Бландецеле, blanditiae, Sanftmuth, ӣнимъ ꙟнфрънтъ.

Батере, де ла Францꙋ̆зй battre, батр, schlagen, локи, verberare.

Батаїа, Streit, чертаре.

Баталїа, Schlacht, pugna, батаїа кꙋ армеле.

Баталїон, bataillon, eine Bataillon, чинч, шасе, пън ла ѻ̂пт сꙋте де Солдацй.

В.

Ведере, де ла videre, sehen.

Висꙋл, visum, eine Erscheinung im Traume, ведере ꙟн сомн.

Висаре, somniare, träumen.

Везꙋ, visus, das Sehen, ведерѣ дин челе чинчй симцирй.

Везацїе, das Gesicht, фаца, vultus.

Визїе, visio, eine Vorstellung in der Seele, понерѣ, ꙟнкипꙋирѣ ꙟн минте.

Визитаре, visitare, besuchen, черчета, веде че фаче чинева.

Визита, visitatio, Besuch, черчетаре.

Ѐвиденте, evidens, augenscheinlich, кїар, кꙋм се поте ведѣ ши кꙋ ѻ̂кїй.

Ѐвиденцїе, evidentia, Augenscheinlichkeit, кънд чева е кїар, де се веде кꙋ ѻ̂кїй минцїй.

Ин-

B l a n d e ţ e l e, *blanditiae, Sanftmut,* inimă înfrîntă.

BATERE, de la franţuzi *battre (batr), schlagen, lovi, verberare.*

B a t a i a, *Streit,* certare.

B a t a l i a, *Schlacht, pugna,* bătaia cu armele.

B a t a l i o n, *bataillon, eine Batallion,* cinci, şase pîn la opt sute de soldaţi.

V.

VEDERE, de la *videre, sehen.*

V i s u l, *visum, eine Erscheinung im Traume,* vedere în somn.

V i s a r e, *somniare, träumen.*

V e z u, *visus, das Sehen,* vederea din cele cinci simţiri.

V e z a ţ i e, *das Gesicht, faţa, vultus.*

V i z i e, *visio, eine Vorstellung in der Seele,* punerea, închipuirea în minte.

V i z i t a r e, *visitare, besuchen,* cerceta, vedea ce face cineva.

V i z i t a, *visitatio, Besuch,* cercetare.

E v i d e n t e, *evidens, augenscheinlich,* chiar, cum se poate vedea şi cu ochii.

E v i d e n ţ i e, *evidentia, Augenscheinlichkeit,* cînd ceva e chiar, de se vede cu ochii minţii.

Scanned with OKEN Scanner

Ӥнвидере, invidere, beneiden, ведѣ кꙋ ѡ̂кїй рѫй чева вине ла чинева.

Ӥнвидїе, invidia, der Neid, Ѻрбеште завистїа.

Провидере, providere, vorher sehen, für Etwas sorgen, ведѣ майнаинте, се гриже майнаинте кꙋ чева.

Провидениїе, providentia, Vorsicht, портарѣ де гриже де челе че вор сѫ фїе.

Прꙋденте, (ӑн лок де провиденте) prudens, klug, везетор ӑнаинте, портетор де гриже де челе че вор сѫ фїе.

Прꙋденцїе, prudentia, Klugheit, ведерѣ ӑнаинте кꙋ ѡ̂кїй минцїй ла челе че вор сѫ фїе, ши портарѣ дꙋпѫ ӑчелѣ.

Ревидере, (ӑр нꙋ ревидирꙋй) revidere, wieder sehen, ведѣ ӑр, ведѣ сѫ нꙋ фїе ремас ӑн чева вро грешалѫ.

Ревизїе, revisio, Revision, ведерѣ ӑдоѡ ӑрѫ, престе чева, сѫ нꙋ фїе ремас вро грешалѫ.

Венире, дела venire, kommen.

Ӑдвенире, advenire, ankommen, вени ла чева, Ѻсѝ.

Ӑдвентꙋ, adventus, die Ankunft, сосирѣ, венирѣ ла чева.

Девенире, devenire, herabkommen, вени ӑн жос, дечй вени дела старе май бꙋнѫ ла май рѫ.

Ӫве-

I n v i d e r e, *invidere, beneiden,* vedea cu ochii răi ceva bine la cineva.

I n v i d i e, *invidia, der Neid,* sîrbeşte завистїа.

P r o v i d e r e, *providere, vorher sehen, für Etwas sorgen,* vedea mai nainte, se griji mai nainte cu ceva.

P r o v i d e n ţ i e, *providentia, Vorsicht,* purtarea de grijă de cele ce vor să fie.

P r u d e n t e (în loc de *providente), prudens, klug,* văzător înainte, purtător de grijă de cele ce vor să fie.

P r u d e n ţ i e, *prudentia, Klugheit,* vederea înainte cu ochii minţii la cele ce vor să fie şi purtarea după acelea.

R e v i d e r e (iar nu *revidirui), revidere, wiedersehen,* vedea iar, vedea să nu fie rămas[72] în ceva vro greşală.

R e v i z i e, *revisio, Revision,* vederea a doao oară preste ceva, să nu fie rămas vro greşală.

VENIRE, de la *venire, kommen.*

A d v e n i r e, *advenire, ankommen,* veni la ceva, sosi.

A d v e n t u, *adventus, die Ankunft,* sosirea, venirea la ceva.

D e v e n i r e, *devenire, herabkommen,* veni în jos, deci veni de la stare mai bună la mai ră.

---

[72] Conjunctiv perfect construit cu forma flexionară a lui *a fi.*

Ѡ̂венире, evenire, sich zutragen, вени дин ѫ̂нтѫмпларе.

Ѡ̂вентȣ, eventus, der Ausgang einer Sache, є̂шитȣ де чева.

Ӥ̂нвенире, invenire, finden, вени ѫ̂н чева, дечй а̂фла, гѫси, дескопери.

Ӥ̂нвенчюне, inventio, Erfindung, а̂фларѣ, дескоперирѣ де чева.

Конвенире, convenire, zusammenkommen, вени ѫ̂мпреȣна, а̂дȣнаре.

Конвенире, zutreffen, прост кȣвинире, кȣвинаре, се кѫдѣ.

Конвентȣ, conventus, Zusammenkunft, а̂дȣнарѣ.

Конвенчюне, conventio, Vergleich, ѫ̂мпекарѣ.

Конвеніенціе, convenientia, Uebereinkunft, венирѣ ѫ̂мпреȣнѫ, токмирѣ ȣ̂на кȣ а̂лта.

Кȣвіинце, decor, Wohlstand, бȣна кȣвіинце.

Первенире, pervenire, gelangen, а̂џюнџе ла чева.

Провенире, provenire, hervorwachsen, вени дин пѫмѫнт, креще.

Провентȣ, proventus, Einkünften, венитȣриле дин мошіе.

Верти-

Evenire, *evenire, sich zutragen*, veni din întîmplare.

Eventu, *eventus, der Ausgang einer Sache*, ieşitu de ceva.

Invenire, *invenire, finden*, veni în ceva, deci afla, găsi, descoperi.

Invenciune, *inventio, Erfindung*, aflarea, descoperirea de ceva.

Convenire, *convenire, zusammenkommen*, veni împreună, adunare.

Convenire, *zutreffen*, prost *cuvinire, cuvinare*, se cădea.

Conventu, *conventus, Zusammenkunft*, adunarea.

Convenciune, *conventio, Vergleich*, împăcarea.

Convenienţie, *convenientia, Übereinkunft*, venirea împreună, tocmirea una cu alta.

Cuviinţe, *decor, Wohlstand*, bunăcuviinţă.

Pervenire, *pervenire, gelangen*, agiunge la ceva.

Provenire, *provenire, hervorwachsen*, veni din pămînt, creşte.

Proventu, *proventus, Einkünften*, veniturile din moşie.

Scanned with OKEN Scanner

Вертире. де ла vertere, wenden, umdrehen, вѫртире, ѫнторче.

Версꙋ, versus, hingekehrt, ѫнторс кѫтрѫ чева. Де ѫичї вин сꙋс, ѫн лок де сꙋрсꙋм, sursum, aufwärts, жос, ѫн лок де deorsum, зеорс, ꙋнде свѫршитꙋ ursum, orsum, є мꙋтат ѫн, ꙋс, ос.

Версꙋ, versus, Vers, Славенеште Стїхѫ, де ла версꙋ вин:

Версаре, versare, sich herumdrehen an einem Orte, се ѫнторче, верти десе ѡрй ѫнтр ꙋн лок, сав ѫнтр ѡ ѫнвѣцетꙋрѫ.

Версаре, effundere, ausschütten, лапеда.

Версаре, invertere, umwerfen, верса ꙋн кар кꙋ фѫн, ш. а.

Версїе, versio, Uebersetzung, ѫнторчере де пре ѡ лимба ѫнтр алта.

Авертире, avertere, abwenden, верти ѫнтр алтѫ парте.

Аверсїе, aversio, Verabscheu, ꙋрѫчюне, ѫнторче фаца де кѫтрѫ чинева.

Адвертире, advertere, hinwenden, ѫнторче ла чева.

Адверсꙋ, adversus, wider, entgegen, ѫмпротивѫ, кꙋ фаца ѫнторсѫ.

Адверсарю, adversarius, Widersacher, непрїетин.

Адвер-

VERTIRE, de la *vertere*, *wenden*, *umdrehen*, vîrtire, întoarce.

V e r s u, *versus*, *hingekehrt*, întors către ceva. De aici vin *sus*, în loc de *sursum*, *sursum*, *aufwärts*; *jos*, în loc de *deorsum*, *zeors*, unde sfîrşitu *-ursum*, *-orsum* e mutat în *-us*, *-os*.

V e r s u, *versus*, *Vers*, slaveneşte стїхь. De la *versu* vin:

V e r s a r e, *versare*, *sich herumdrehen an einem Orte*, se întoarce, vîrti deseori într-un loc sau într-o învăţătură.

V e r s a r e, *effundere*, *ausschütten*, lăpeda.

V e r s a r e, *invertere*, *umwerfen*, vărsa un car cu fîn ş. a.

V e r s i e, *versio*, *Übersetzung*, întoarcere de pre o limbă într-alta.

A v e r t i r e, *avertere*, *abwenden*, vîrti într-altă parte.

A v e r s i e, *aversio*, *Verabscheu*, urîciune, întoarce faţa de către cineva.

A d v e r t i r e, *advertere*, *hinwenden*, întoarce la ceva.

A d v e r s u, *adversus*, *wider*, *entgegen*, împrotivă, cu faţa întoarsă.

A d v e r s a r i u, *adversarius*, *Widersacher*, neprietin.

Ӑдверситате, adversitas, Widerwärtigkeit, ꙟнтѫмпларе ненорокоасе.

Конвертире, convertere, verwandeln, мꙋта, върти ꙟнтралт чева.

Конверсаре, conversari, umgehen mit Jemand, ꙋмбла десе ꙍри кꙋ чинева.

Конверсаціє, conversatio, Umgang mit Jemand, ꙋмбларѣ кꙋ чинева.

Первертире, pervertere, verkehren, стрика.

Перверс, perversus, verkehrt, стрикат де тот.

Перверситате, perversitas, verkehrte Art, резвретирѣ, дела развращеніє.

Ревертире, revertere, zurückkehren, ꙟнторче ꙟнапой.

Д.

Даре, де ла dare, geben, де ӑнчй

Датор, dator, der Geber.

Ӑддере, addere, hinzusetzen, да ла чева, ӑдаѡџе.

Ӑддере, ꙟн Ӑриѳметика, ӑдꙋна нꙋмерїй де ӑчелаш фел.

Ӑддиціє, additio, die Adition, ӑдꙋнарѣ нꙋмерилор ꙟнтрꙋна.

Дедере, dedere, ergeben, дедаре.

Дедиціє, deditio, die Uebergabe, предарѣ.

Ӗдере, edere, herausgeben, да ӑфарѫ, п. е. ꙍ карте.

Ӗди-

Adversitate, *adversitas, Widerwärtigkeit,* întîmplare nenorocoasă.

Convertire, *convertere, verwandeln,* muta, vîrti într-altceva.

Conversare, *conversari, umgehen mit Jemand,* umbla deseori cu cineva.

Conversaţie, *conversatio, Umgang mit Jemand,* umblarea cu cineva.

Pervertire, *pervertere, verkehren,* strica.

Pervers, *perversus, verkehrt,* stricat de tot.

Perversitate, *perversitas, verkehrte Art,* răzvrătire, de la раз раценїе.

Revertire. *revertere, zurückkehren,* întoarce înapoi.

D.

DARE, de la *dare, geben,* de aici

Dator, *dator, der Geber.*

Addere, *addere hinzusetzen,* da la ceva, adaoge.

Addere, în aritmetică aduna numerii de acelaş fel.

Addiţie, *additio, die Adition,* adunarea numerilor într-una.

Dedere, *dedere, ergeben,* dedare.

Dediţie, *deditio, die Übergabe,* predarea.

Edere, *edere, herausgeben,* da afară, p. e. o carte.

Scanned with OKEN Scanner

Ѣ̂дицїе, editio, Auflage, дарѣ ꙟн Тѵпарй а̂ ꙋ̂ней кърцй.

Кондере, condere, aufheben, редика сȣс, дечй

Ꙗскондере, abscondere, verbergen, а̂скȣндере.

Кондицїе, conditio, die Beschaffenheit einer Sache, der Zustand derselben, старѣ ꙋ̂нȣй лȣкрȣ.

Кондицїе, die Bedingung, пȣнтȣриле ла ꙋ̂н контракт.

Пердере, perdere, verlieren.

Пердицїе, perditio, Verderbniß, Untergang, пердере фер недежде де а̂ є̂ши дин стрикечюне.

Продере, prodere, verrathen, леса ла невое, нȣ цинѣ крединца, да а̂фаръ.

Продицїе, proditio, die Verrätherey, предарѣ тайнелор, кȣнеа ꙟнкрединцате.

Продитор, proditor, Verräther, предеторю.

Реддере, reddere, wiedergeben, да ꙟ̂пр ꙟнапой.

Сȣбдере, subdere, untergeben, сȣпȣне.

Традере, tradere, übergeben, преда.

Традере, vortragen, да ꙟнвецътȣръ ла дечй, а̂ша ꙟнвецътȣръ че а̂м лȣато де ла а̂лцй.

Тра-

Ediţie, *editio*, *Auflage*, darea în tipari a unei cărţi.
Condere, *condere*, *aufheben*, rădica sus, deci
Ascondere, *abscondere*, *verbergen*, ascundere.
Condiţie, *conditio*, *die Beschaffenheit einer Sache, der Zustand derselben*, starea unui lucru.
Condiţie, *die Bedingung*, punturile la un contract.
Perdere, *perdere*, *verlieren*.
Perdiţie, *perditio*, *Verderbnis*, *Untergang*, pierdere făr nădejde de a ieşi din stricăciune.
Prodere, *prodere*, *verraten*, lăsa la nevoie, nu ţinea credinţa, da afară.
Prodiţie, *proditio*, *die Verräterei*, predarea tainelor cuiva încredinţate.
Proditor, *proditor*, *Verräter*, predetători.
Reddere, *reddere*, *wiedergeben*, da iar înapoi.
Subdere, *subdere*, *untergeben*, supune.
Tradere, *tradere*, *übergeben*, preda.
Tradere, *vortragen*, da învăţătură la, deci aşa învăţătură ce am luat-o de la alţii.

Традицїе, traditio, Uebergebung, Vortrag, ка ши ворба, ачеа аре ꙟцелеџере.

Дȣчере, де ла ducere, führen.

Абдȣчере, abducere, wegführen, дȣче де ачѝ.

Аддȣчере, adducere, herzuführen, дȣче ачѝ.

Дедȣчере, deducere, begleiten, петрече пре чинева а кас.

Едȣчере, educere, hinausführen, дȣче афаръ.

Едȣкаре, educare, auferziehen, креще, дȣче де мънъ кътръ бине.

Едȣкацїе, educatio, Erziehung, аша ѿ крешере.

Кондȣчере, conducere, nützlich ſeyn, фи де фолос; ачаста мїе кондȣче.

Кондȣктор, conductor, чел че дȣ пре чинева ꙟн але сале пре плат.

Пердȣчере, perducere, ſo weit bringen, дȣче пън аколо.

Продȣчере, producere, hervorführen, адȣче ꙟкочй, фаче а наще креще.

Продȣкчюне, продȣктȣл, productio, productum, das Geſchöpf, фептȣръ дȣсе дин чева, че се наще, че креще.

Продȣктȣ, ꙟн аритметикъ, сȣмма че есе, дин мȣлтипликацїе, сaȣ аддицїе.

Редȣ-

T r a d i ţ i e, *traditio, Übergebung, Vortrag,* ca şi vorba, aceea are înţelegere.

DUCERE, de la *ducere, führen.*

A b d u c e r e, *abducere, wegführen,* duce de aci.

A d d u c e r e, *adducere, herzuführen,* duce aci.

D e d u c e r e, *deducere, begleiten,* petrece pre cineva acas.

E d u c e r e, *educere, hinausführen,* duce afară.

E d u c a r e, *educare, auferziehen,* creşte, duce de mînă către bine.

E d u c a ţ i e, *educatio, Erziehung,* aşa o creştere.

C o n d u c e r e, *conducere, nützlich sein,* fi de folos: *aceasta mie conduce.*

C o n d u c t o r, *conductor,* cel ce ia pre cineva în ale sale pre plată.

P e r d u c e r e, *perducere, so weit bringen,* duce pîn acolo.

P r o d u c e r e, *producere, hervorführen,* aduce încoaci, face a naşte, creşte.

P r o d u c c i u n e, *productul, productio, productum, das Geschöpf,* făptură dusă din ceva, ce se naşte, ce creşte.

P r o d u c t u, în aritmetică, suma ce iese din multiplicaţie sau adiţie.

Редȣчере, reducere, zurückführen, дȣче ꙟнапой.

Редȣчере, адȣче ла нȣмерȣ май мик, саȣ слобози о адȣнаре де Солдацй, че зичем алминтреле, редȣцирȣй.

Редȣкціе, reductio, Zurückbringung, адȣчере ꙟнапой.

Редȣкціе, ꙟн аритметике се зиче нȣмерій май марй, адȣче ла май маре прец ши май мик нȣмер прин редȣкціе.

Редȣкціе, Reduzirung, микȣтеларе де чева, адȣчере ла нȣмер май мик.

Седȣчере, seducere, bei Seite führen, дȣче ла о парте.

Традȣчере, traducere, herüberführen, тречe адȣче де аста парте, дечй

Традȣчере, übersetzen, скоате депре о лимбе ꙟн алта.

Традȣкчюне, traductio, Uebersetzung, ка ши ворба.

K.

Кадере, де ла cadere, fallen.

Казȣ, casus, der Fall, казȣтȣ.

Казȣ, die Endung, кадере уней ворбе, ла сѫвршит.

Акчидере, accidere, sich zutragen, кѫде ла чева, се ꙟнтѫмпла.

Акчи-

R e d u c e r e, *reducere*, *zurückführen*, duce înapoi.

R e d u c e r e, aduce la număr mai mic sau slobozi o adunare de soldați, ce zicem almintrelea *redușirui*.

R e d u c ț i e, *reductio*, *Zurückbringung*, aducerea înapoi.

R e d u c ț i e, în aritmetică se zice numerii mai mari; aduce la mai mare preț și mai mic număr prin reducție.

R e d u c ț i e, *Reduzirung*, micutelarea de ceva, aducerea la număr mai mic.

S e d u c e r e, *seducere*, *bei Seite führen*, duce la o parte.

T r a d u c e r e, *traducere*, *herüberführen*, trece, aduce de astă parte, deci

T r a d u c e r e, *übersetzen*, scoate de pre o limbă în alta.

T r a d u c c i u n e, *traductio*, *Übersetzung*, ca și vorba.

C.

CADERE, de la *cadere*, *fallen*.

C a z u, *casus*, *der Fall*, căzutu.

C a z u, *die Endung*, căderea unei vorbe la sfîrșit.

A c c i d e r e, *accidere*, *sich zutragen*, cădea la ceva, se întîmpla.

Акчиденте, accidens, zufällig, че каде ꙟн време, ꙟнтѫмпларе.

Акчиденціе, accidentia, Akzidenz, венитꙋ че каде.

Окчидере, occidere, untergehen, кѫдѣ жос, се зиче аша де соаре.

Окчиденте, Occidens, die Abendgegend, пѫмѫнтꙋл дела апꙋсꙋл соарелꙋй.

Окказꙋ, occasus, der Untergang, казꙋтꙋ соарелꙋй, ши макар де фіе че.

Окказіе, а, occasio, Gelegenheit, време че каде ла тревꙋинце де а фаче чева, калѣ кѫтрѫ чева, (прилика, способъ.)

Капере, дела capere, fassen, прінде, кꙋпринде.

Капаче, capax, fähig, че поте кꙋпринде.

Капачитате, capacitas, Fähigkeit, капацитетꙋ, пꙋтерѣ де а кꙋпринде, кꙋминтѣ.

Капетаре, captare, bekommen, obtinere.

Каптаре, captare, trachten, каꙋта допѫ чева, пипей, принде кꙋ мѫна ꙟчій ши коле.

Каптаціе, captatio, das Trachten, каꙋтарѣ ꙟдесе пипеирѣ кꙋ мѫниле, кѫнд принде ꙟчи ши коле.

Каптатор, captator, чел че капта.

Акчипере, accipere, annehmen, bekommen, лꙋа, принде ла сине (прійимити, прийми.)

Акче-

A c c i d e n t e, *accidens*, *zufällig*, ce cade în vreme, întîmplare.

A c c i d e n ț i e, *accidentia*, *Akzidenz*, venitu ce cade.

O c c i d e r e, *occidere*, *untergehen*, cădea jos, se zice așa de soare.

O c c i d e n t e, *occidens*, *die Abendgegend*, pămîntul de la apusul soarelui.

O c c a z u, *occasus*, *der Untergang*, căzutu soarelui și măcar de fiece.

O c c a z i e, a, *occasio*, *Gelegenheit*, vreme ce cade la trebuință de a face ceva, calea către ceva (прилика, спосо:ъ).

CAPERE, de la *capere*, *fassen*, prinde, cuprinde.

C a p a c e, *capax*, *fähig*, ce poate cuprinde.

C a p a c i t a t e, *capacitas*, *Fähigkeit*, *capațitelu*, puterea de a cuprinde cu mintea.

C a p e t a r e, *captare*, *bekommen*, *obtinere*.

C a p t a r e, *captare*, *trachten*, căuta după ceva, pipăi, prinde cu mîna ici și cole.

C a p t a ț i e, *captatio*, *das Trachten*, căutarea, adecă pipăirea cu mînile, cînd prindem ici și cole.

C a p t a t o r, *captator*, cel ce captă.[73]

A c c e p e r e, *accipere*, *annehmen*, *bekommen*, lua, prinde la sine, (прїиллнти, прилли).

---

[73] Formă bănățeană, rezultată din evoluția diftongului *au* la *ap* (*46* : 92).

Ӑкчепчюне, acceptio, Annehmung, примирѣ; се зиче прост кепа, деѹнде ӑмпреѹнат кѹ ӑнте, ӑинте, се зиче

Ӑнтичипаре, ӑнтекепаре, anticipare, vorausnehmen, лѹа, արими май наинте де термин.

Ӑнтичипаціе, anticipatio, Vorausnehmung, примирѣ май наинте де време.

Дечепере, decipere, hintergehen, ӑншела.

Ӗксчепере, excipere, ausnehmen, лѹа афарѫ.

Ӗксчепчюне. exceptio, Ausnahme, лѹаре, ӑфарѫ, (Ӥзатїе,) Слав.

Кончепере, concipere, fassen, zusammenfassen, сїе ӑнкипѹй, кѹпринде ӑн минте, ӑлкѫтѹй гѫндѹриле.

Кончептѹ, conceptus, Konzept, концептѹ, гѫндѹриле ӑлкѫтѹите.

Ӧккѹпаре, де ла кепаре, occupare, einnehmen, принде кѹ гѫндѹ де ӑ цинѣ пентрѹ ӑ сеѹ.

Ӧккѹпаре, beschäftigen, се кѹпринде кѹ лѹкрѹ.

Ӧккѹпаціе, occupatio, Einnahme, принderѣ.

Ӧккѹпаціе, Beschäftigung, кѹпринdерѣ де сине кѹ лѹкрѹ.

Перчепере, percipere, verstehen, ӑнцелледжере, пречепере.

Accepciune, *acceptio*, *Annehmung*, primirea; se zice prost *chepa*, de unde, împreunat cu *ante*, *ainte*, se zice

Anticipare, *antechepare*, *anticipare*, *vorausnehmen*, lua, primi mai nainte de termen.

Anticipaţie, *anticipatio*, *Vorausnehmung*, primirea mai nainte de vreme.

Decepere, *decipere*, *hintergehen*, înşela.

Ecscepere, *excipere*, *ausnehmen*, lua afară.

Ecscepciune, *exceptio*, *Ausnahme*, luare afară (изѧтїє, slav.).

Concepere, *concipere*, *fassen*, *zusammenfassen*, sie închipui, cuprinde în minte, alcătui gîndurile.

Conceptu, *conceptus*, *Konzept (conțept)*, gîndurile alcătuite.

Occupare, de la *chepare*, *occupare*, *einnehmen*, prinde cu gîndu de a ţinea pentru a său.

Occupare, *beschäftigen*, se cuprinde cu lucru.

Occupaţie, *occupatio*, *Einnahme*, prinderea.

Occupaţie, *Beschäftigung*, cuprinderea de sine cu lucru.

Percepere, *percipere*, *verstehen*, înţelegere, percepere.

Scanned with OKEN Scanner

Перчепере, genieſſen, трен дин чева, принде, траџе фолосꙋ дин чева.

Перчепчюне, perceptio, das Verſtehen, ꙟнцелледџерѣ, пречеперѣ.

Перчептꙋ, саꙋ перчепꙋтꙋ, perceptus, Verſtand.

Ꙟнчепере, incipere, anfangen, принде а̂ фаче чева.

Ꙟнчептꙋ, inceptum, der Vorſatz, Anfang.

Ꙟнкепаре, eingehen, ꙟнтра ꙟн чева.

Л.

Лигаре, де ла ligare, (легаре, legare, а̂лтъ ꙟнцелледџере, а̂ре) binden.

Аллигаре, alligare, anbinden, лига ла чева.

Аллигаціе, fœdus, Bündniß, Францꙋзеще аллїанціе, alliance.

Деслигаре, entbinden, ſolvere.

Коллигаре colligare, zuſammenbinden, лига ꙟмпреꙋна.

Коллигаціе, colligatio, Zuſammenbindung, лигарѣ ꙟмпреꙋне.

Облигаре, obligare, verbinden, лига ꙟмпрежꙋр, саꙋ се фаче кꙋйва чева детор.

Облигаціе, obligatio, Verbindlichkeit, деторїа а̂ фаче, ла че ωмꙋ є̂ лигат.

Лꙋчи-

Percepere, *genießen*, trăi din ceva, prinde, trage folos din ceva.

Percepciune, *perceptio, das Verstehen*, înţelegerea, perceperea.

Perceptu sau *perceputu, perceptus, Verstand.*

Începere, *incipere, anfangen*, prinde a face ceva.

Începtu, *inceptum, der Vorsatz, Anfang.*

Închepare, *eingehen*, întra în ceva.

L.

LIGARE, de la *ligare* (*legare* altă înţelegere are), *binden*,

Alligare, *alligare, anbinden*, lega la ceva.

Alligaţie, *foedus, Bündnis*, franţuzeşte *allianţie, alliance.*

Desligare, *entbinden, solvere.*

Colligare, *colligare, zusammenbinden*, lega împreună.

Colligaţie, *colligatio, Zusammenbindung*, legarea împreună.

Obligare, *obligare, verbinden*, lega împrejur sau se face cuiva ceva detor.

Obligaţie, *obligatio, Verbindligkeit*, detoria a face la ce omu e legat.

Scanned with OKEN Scanner

Лꙋчире, де ла lucere, leuchten, стрелꙋчире.

Лꙋчафер, lucifer, Morgenstern, стѣꙋа де диминѣце че адꙋче лꙋче, адекѫ фера, саꙋ портѫ лꙋмина зилій.

Лꙋкꙋбраре, lucubrare, bei Lichte arbeiten, лꙋкра ла лꙋменаре.

Лꙋме, das Licht, die Welt, де ла lumen, че се веде кꙋ окїй.

Лꙋмина, lumen, das Licht, прин че ведем тотꙋл че е ꙟн лꙋме.

Лꙋминаре, luminare, erleuchten, фаче чева а се ведѣ кїар.

Иллꙋминаре, illuminare, erleuchten, лꙋмина.

Иллꙋстре, illustris, berühmt, че се афлѫ ꙟн ведере, дечй вестит, де бꙋн нѣм.

Иллꙋстриссим, illustrissimus, hochwürdig, титꙋл а Епископꙋлꙋй, ши алтора Домний марй.

Периллꙋстре, perillustris, sehr ansehnlich, титꙋл че се дѫ ла ѡменй алешй.

Перлꙋчире, стрелꙋчире, perlucere, durchschimmern.

M.

Митере, де ла mittere, деꙋнде вине чел ꙟмпреꙋнат, три-митере, schicken, ка ши тримитере.

LUCIRE, de la *lucere*, *leuchten*, strălucire.

Luceafer, *lucifer*, *Morgenstern*, steao de dimineaţă ce aduce luce, adecă feră sau poartă lumina zilii.

Lucubrare, *lucubrare*, *bei Lichte arbeiten*, lucra la lumînare.

Lume, *das Licht*, *die Welt*, de la *lumen*, ce se vede cu ochii.

Lumina, *lumen*, *das Licht*, prin ce vedem totul ce e în lume.

Luminare, *luminare*, *erleuchten*, face ceva a se vedea chiar.

Illuminare, *illuminare*, *erleuchten*, lumina.

Illustre, *illustris*, *berühmt*, ce se află în vedere, deci vestit, de bun neam.

Illustrissim, *illustrissimus*, *hochwürdig*, titul a episcopului şi a altora domni mari.

Perillustre, *perillustris*, *sehr ansehnlich*, titul ce se dă la oameni aleşi.

Perlucire, strălucire, *perlucere*, *durchschimmern*.

M.

MITERE, de la *mittere*, de unde vine cel împreunat, *trimitere*, *schicken*, ca şi *trimitere*.

Мисїе, missio, Absendung, трѣмитере, че се дѫ ла Солдацй.

Амитере, amittere, verlieren, леса де ла сине, дечи пердере.

Амисїе, amissio, die Einbüße, пагѹба, пердере.

Адмитере, admittere, herzulassen, леса ла чева.

Демитере, demittere, herablassen, леса ѫн жос; демите окїй.

Димитере, dimittere, auseinander gehen lassen, слобози а се десперци, ши а се дѹче ѹнѹ де ла алтѹ.

Димисїе, dimissio, Loslassung, слобозиреа дела сине.

Емитере, emittere, herausschicken, тримитере афара.

Емисїе, emissio, Herauslassung, лесарѣ, тримитерѣ афарѫ.

Емисарю, emissarius, Kundschafter, чела тримис ѫн алтѫ Царѫ сѫ адѹке де аколо ѫнщиинцаре аскѹнсе.

Коммитере, committere, anvertrauen, ѫнкрединца чева кѹива.

Коммитере, Etwas versehen, фаче чева рѫѹ.

Коммисїе, commissio, eine aufgetragene Verrichtung, die Jemand ausrichten soll, о ѫнкрединцаре де ѹн лѹкрѹ сѫ факѫ чинева.

Ком-

M i s i e, *missio*, *Absendung*, abşitu ce se dă la soldaţi.

A m i t e r e, *amittere*, *verlieren*, lăsa de la sine, deci perdere.

A m i s i e, *amissio*, *die Einbüße*, paguba, perderea.

A d m i t e r e, *admittere*, *herzulassen*, lăsa la ceva.

D e m i t e r e, *demittere*, *herablassen*, lăsa în jos: *demite ochii*.

D i m i t e r e, *dimittere*, *auseinandergehen lassen*, slobozi a se despărţi şi a se duce unu de la altu.

D i m i s i e, *dimissio*, *Loslassung*, slobozirea de la sine;

E m i t e r e, *emittere*, *herausschicken*, trimitere afară.

E m i s i e, *emissio*, *Herauslassung*, lăsarea, trimiterea afară.

E m i s a r i u, *emissarius*, *Kundschafter*, cel trimis în altă ţară să aduc de acolo înştiinţare ascunsă.

C o m m i t e r e, *committere*, *anvertrauen*, încredinţa ceva cuiva.

C o m m i t e r e, *etwas versehen*, face ceva rău.

C o m m i s i e, *commissio*, *eine aufgetragene Berichtung, die Jemand ausrichten soll*, o încredinţare de un lucru să-l facă cineva.

Коммисїе, eine Landesfürstliche Verordnung, um Etwas zu thun, ѡ порꙋнкѫ скрисѫ де ла чел май маре пентрꙋ а фаче чева.

Коммисарїю, commissarius, Kommissár, чел тримис ла аша лꙋкрꙋ.

О̂митере, omittere, fahren lassen, леса ла ѡ̂ парте.

О̂мисїе, omissio, Auslassung, лесаре ла ѡ̂ парте, трєчере кꙋ ведере.

Пермитере, permittere, erlauben, леса кꙋива чева сѫ факѫ, слобози, ѥ̂рта.

Пермисїе, permissio, Erlaubniß, слобозенїе, ꙟнгедꙋинце.

Промитере, promittere. versprechen, фѫгѫдꙋи.

Промисїе, promissio, das Versprechen.

Ремитере, remittere, zurückschicken, nachlassen, тримите ꙟнапой, май слобози, че ера ꙟнтинс.

Ремисїе, remissio; Herablassung, Nachlassung, ка ши ворба се ꙟнцелеџе.

Тримитере, transmittere, hinuber schicken, пꙋне, дꙋче, порта де чеа лалтѫ парте, престе чева.

Тримисїе, transmissio, Ueberfahrt, трїечере дин коло.

Scanned with OKEN Scanner

C o m m i s i e, *eine Landesfürstliche Verordnung, um etwas zu tun*, o poruncă scrisă de la cel mai mare pentru a face ceva.

C o m m i s a r i u, *commissarius, Kommissär*, cel trimis la aşa lucru.

O m i t e r e, *omittere, fahren lassen*, lăsa la o parte.

O m i s i e, *omissio, Auslassung*, lăsarea la o parte, trecerea cu vedere.

P e r m i t e r e, *permittere, erlauben*, lăsa cuiva ceva să facă, slobozi, ierta.

P e r m i s i e, *permissio, Erlaubnis*, slobozenie, îngăduinţă.

P r o m i t e r e, *promittere, versprechen*, făgădui.

P r o m i s i e, *promissio, das Versprechen.*

R e m i t e r e, *remittere, zurückschicken, nachlassen*, trimite înapoi, mai slobozi ce era întins.

R e m i s i e, *remissio, Herablassung, Nachlassung*, ca şi vorba se înţelege.

T r i m i t e r e, *transmittere, hinüberschicken*, pune, duce, purta de cealaltă parte, preste ceva.

T r i m i s i e, *transmissio, Überfahrt*, triecerea dincolo.

Scanned with OKEN Scanner

Н.

Насчере, де ла nasci, gebohren werden.

Натꙋ, natus, der Sohn, фію нескꙋт.

Ната, nata, die Tochter, фата.

Натꙋ, omnis natus, jedermann, quivis, тот ѡмꙋл; тот натꙋ ꙟш коносче зенатꙋ.

Натꙋра, natura, die Natur, фíинца чѣ нескꙋтѫ ꙟн фіе че.

Натꙋрале, naturalis, natürlich, че ѐ фекꙋт прин насчере, че пꙋрчеде дин фíинца чѣ ꙟнескꙋтѫ. леџе натꙋрале, ꙟнескꙋтѫ ꙟн фíинца ѡмꙋлꙋй.

Натале, natalis, де â насчерíй; зíѡ натале, der Geburtstag.

Націе, natio, eine Nazion, ѡменй май мꙋлцй нескꙋцй ꙟнтр ачеа лимба.

Націонале, nationalis, eine Nazion betreffend, че се атинџе де ѡ Націе.

Натив, nativus, ungekünstelt, че ѐ фекꙋт дин фíинца са, ла че нꙋ саꙋ пꙋс майсторíа ѡмꙋлꙋй; аꙋрꙋ натив: че се скоте дин пемѫнт аша, ка кꙋм ѐ кѫнд трече прин фок, ши майсторíа ѡмꙋлꙋй.

Натив, aufrichtig, offenherzig, нефецарник, кꙋ йнима дескисѫ, не префекꙋт.

Нативитате, nativitas, Geburt, насчерѣ.

Нативитате, angebohrne Offenherzigkeit, ꙟнескꙋтѫ нефецерничіе.

Ко-

N.

NASCERE, de la *nasci*, *geboren werden*.

N a t u, *natus*, *der Sohn*, fiu născut.

N a t a, *nata*, *die Tochter*, fata.

N a t u, *omnis natus*, *jedermann*, *quivis*, tot omul: *tot natu îş cunoaşte zănatu*.

N a t u r a, *natura*, *die Natur*, fiinţa cea născută în fiece.

N a r t u r a l e, *naturalis*, *natürlich*, ce e făcut prin naştere, ce purcede din fiinţa cea înnăscută; *lege naturale*, înnăscută în fiinţa omului.

N a t a l e, *natalis*, de a naşterii: *zioa natale*, *der Geburtstag*.

N a ţ i e, *natio*, *eine Nazion*, oameni mai mulţi, născuţi într-aceea limbă. [74]

N a ţ i o n a l e, *nationalis*, *eine Nazion betreffend*, ce se atinge de o naţie.

N a t i v, *nativus*, *ungekünstelt*, ce e făcut din fiinţa sa, la ce nu s-au pus măistoria omului: *aur nativ*, ce se scoate din pămînt aşa ca cum e cînd trece prin foc şi măistoria omului.

N a t i v, *aufrichtig*, *offenherzig*, nefăţarnic, cu inima deschisă, neprefăcut.

N a t i v i t a t e, *nativitas*, *Geburt*, naşterea.

N a t i v i t a t e, *angeborene Offenherzigkeit*, înnăscută nefăţărnicie.

---

[74] Să se remarce importanţa pe care IORGOVICI o dă *comunităţii de limbă* în definirea naţiunii.

Когнатꙋ, сaꙋ комнатꙋ, der Verwandte, фреціе деспре партѣ фемеаскъ.

Комнаціе, кꙋмнеціе, cognatio, die Verwandschaft.

Носчере, де ла noſcere, деꙋнде вине кꙋносчере, kennen lernen.

Нотꙋ, notus. bekannt,носкꙋт, кꙋноскꙋт.

Ноціе, notio, der Begriff von einer Sache, перчеперѣ де ꙋн лꙋкрꙋ.

Нотиціе, notitia, die Wiſſenſchaft von einer Sache, кꙋносчинца де чева.

Нота, nota, ein Merkmal, семн пентрꙋ â кꙋносче чева.

Нотаре, notare, bemerken, ӑнсемнаре.

Нотабиле, notabilis, merklich, че ӗ вредник де ӑнсемнат, ӑдеке де сокотинце.

Нобиле, nobilis, von vornehmer Geburt, де нѣм ӑнсемнат, вестит, ꙋнгꙋреште Nemes.

Нобилитате, nobilitas, der Adel, Немешагꙋ.

Когносчере, кꙋносчере, cognoſcere, erkennen, ка ши носчере.

Когниціе, cognitio, die Kenntniß, ноціе перчеперѣ де чева.

Когносчїнца, cognoſcentia, die Wiſſenſchaft einer Sache, счїинца, щирѣ де чева.

C o g n a t u sau c o m n a t u, *der Verwandte*, frăţie despre partea femeiască.

C o m n a ţ i e, *c u m n e ţ i e*, *cognatio*, *die Verwandschaft*.

NOSCERE, de la *noscere*, de unde vine *cunoscere*, *kennen lernen*.

N o t u, *notus*, *bekannt*, născut, cunoscut.

N o ţ i e, *notio*, *der Begriff von einer Sache*, perceperea de un lucru.

N o t i ţ i e, *notitia*, *die Wissenschaft von einer Sache*, cunoştinţa de ceva.

N o t a, *nota*, *ein Merkmal*, semn pentru a cunoaşte ceva.

N o t a r e, *notare*, *bemerken*, însemnare.

N o t a b i l e, *notabilis*, *merklich*, ce e vrednic de însemnat, adecă de socotinţă.

N o b i l e, *nobilis*, *von vornehmer Geburt*, de neam însemnat, vestit, ungureşte *nemes*.

N o b i l i t a t e, *nobilitas*, *der Adel*, nemeşag.

C o g n o s c e r e, c u n o a ş t e r e, *cognoscere*, *erkennen*, ca şi *noscere*.

C o g n i ţ i e, *cognitio*, *die Kenntnis*, noţie, perceperea de ceva.

C o g n o s c i i n ţ a, *cognoscentia*, *die Wissenschaft einer Sache*, ştiinţa, ştirea de ceva.

(56)

П.

Парте, де ла pars, tis-te, ein Theil.

Партеле, partes, die Parthey, ѡ̂ парте де ѡ̂меній, ꙟн протива ѧ̂лтіѧ пѫрцій.

Партикȣла, particula, ein Theilchen, ѡ̂ парте микъ. а̂ кȣвѫнтȣлȣй ꙟн Граммати-къ а̂ша нȣмитъ.

Партичеа, Таліенеште particella, парти-челла, ein Bröcklein, ун дерає мик.

Партикȣларе, particularis, besonder, Сер-беште ѡ̂собито, деȣнде ной зичем де ѡ̂се-бій, ѡ̂себит.

Партире, парцире, partiri, theilen, ꙟм-перцире.

Партиціе, partitio, Theilung, ꙟмперцире.

Порціе, portio, Antheil, ѡ̂ парте месȣратъ.

Пропорціе, proportio, Proporzion, ꙟнтре доѡ перцій а̂семенаре.

Пропорціе, а̂ша а̂семинѣ месȣра а̂ доѡ пер-цилор ꙟн А̂риѳметика.

Парціале, partiale, parthevisch, чел че ци-не кȣ ѡ̂ парте дин челе че сȣнт ꙟн гълчавъ.

Парціалитате, partialitas, Partheylichkeit, цинеръ кȣ ѡ̂ парте.

И̂мпарціале, impartialis, unpartheyisch, чел че нȣ цине ничй кȣ ȣнȣ ничй кȣ а̂лтȣ.

И̂м-

P.

PARTE, de la *pars, -tis, -te, ein Teil.*

Partele, *partes, die Partei*, o parte de oameni împrotiva altiia părţi.

Particula, *particula, ein Teilchen*, o parte mică a cuvîntului, în gramatică aşa numită.

Particea, talieneşte *particella, ein Bröcklein*, un dărab mic.

Particulare, *particularis, besonder*, sîrbeşte ωcoεнтo, de unde noi zicem *deosebi, osebit.*

Partire (parţire), *partiri, teilen*, împărţire.

Partiţie, *partitio, Teilung*, împărţire.

Porţie, *portio, Anteil*, o parte măsurată.

Proporţie, *proportio, Proporzion*, între doao părţi asemănare.

Proporţie, aşa asemenea măsură a doao părţilor în aritmetică.

Parţiale, *partiale, parteisch*, cel ce ţine cu o parte din cele ce sînt în gîlceavă.

Parţialitate, *partialitas, Parteilichkeit*, ţinerea cu o parte.

Imparţiale, *impartialis, unparteisch*, cel ce nu ţine nici cu unu, nici cu altu.

Scanned with OKEN Scanner

Ймпарціалитате, impartialitas, Unpartheylichkeit, нецинирѣ кꙋ ничй ꙋнꙋ.

Парташ, particeps, theilhaft, примитор де ѡ парте.

Парташире, participare, Theil nehmen lassen, леса а лꙋа ѡ парте.

Деспертире, саꙋ деспердире, dispertire, austheilen.

Ѳкспертє, expers, untheilhaftig, непарташ, чел че нꙋ ре парте дин чева.

Ймпертире, impertire, mittheilen, фаче кꙋйва парте.

Репартире, ꙟн лок де реꙟмпартире, repartiri, abermal austheilen, ꙟмперци адоѡ ѡрѣ престе че є ꙟмперцит, десперцит.

Репартиціє, repartitio, abermalige Austheilung, десперцирѣ адоѡ ѡрѣ престе май мꙋлци.

Перире, де ла periri, деꙋнде вине акоперире.

Перит, peritus, kundig, щїют, перчепꙋт.

Periціє, peritia, Geschicklichkeit, щїинца а дескопери чева.

Йmперит, imperitus, unerfahren, чел че наꙋ черкат нимик, не щїют.

Ймпериціє, imperitia, Unerfahrung, нещїинца.

Перикꙋлꙋ, periculum, Gefahr, черкаре кꙋ фрикѣ.

Пери-

Imparţialitate, *impartialitas, Unparteilichkeit*, neţinerea cu nici unu.

Partaş, *particeps, teilhaft*, primitor de o parte.

Partaşire, *participare, teilnehmen lassen*, lăsa a lua o parte.

Despertire sau despertire, *dispertire, austeilen*.

Ecsperte, *expers, untelihaftig*, nepărtaş, cel ce nu ia parte din ceva.

Împertire, *impertire, mitteilen*, face cuiva parte.

Repartire, în loc de reîmpartire, *repartiri, abermal austeilen*, împărţi a doao oară preste ce e împărţit, despărţit.

Repartiţie, *repartitio, abermalige Austeilung*, despărţirea a doao oară preste mai mulţi.

PERIRE, de la *periri*, de unde vine *acoperire*.

Perit, *peritus, kundig*, ştiut, perceput.

Periţie, *peritia, Geschicklichkeit*, ştiinţa a descoperi ceva.

Imperit, *imperitus, unerfahren*, cel ce n-au cercat nimic, neştiut.

Imperiţie, *imperitia, Unerfahrung*, neştiinţa.

Periculu, *periculum, Gefahr*, cercare cu frică.

Scanned with OKEN Scanner

Перикȣлос, periculosus, gefährlich, плин де фрикъ.

Перимеждїе, примеждїе, ѩр а̂чеа.

Аперире, aperire, öffnen, дескиде.

Е̂ксперире, experiri, versuchen, erfahren, черка кȣ ревдаре, пентрȣ а̂ щи а̂ȣ е̂сте чева бȣн аȣ ръȣ.

Е̂ксперїенцїе, experientia, Erfahrung, черкарѣ, проба, щїинца дин черкарѣ ꙟнса.

Кооперире, cooperire, bedecken, а̂астрȣка.

А̂коперире, ѩр а̂чеа.

Дескоперире, detegere, entdecken, деструка.

Пликаре, де ла plicare, falten, деȣнде се зиче.

А̂пликаре, applicare, hinzufügen, hinwenden, а̂шеза ла чева; а̂пплика ȣ̂н пом ла пъмѫнт, се а̂пплика ла фїлософїе, се пȣне кȣ тоате пȣтериле а̂ ꙟнвеца фїлософїа.

А̂пплика биле, applieabilis, anwendbar, че се поате а̂пплика ла чева; ворба а̂часта нȣ се поате аппплика ла мине, нȣ се а̂тинџе де мине.

А̂пплика цїе, applicatio, Neigung, а̂ппле кечюнѣ и̂нимїй ла чева.

Е̂кспликаре, explicare, auslegen, erklären, тълкȣй, де ла толковати, десвелȣире.

Е̂кспликацїе, explicatio, Erklärung, десвелȣирѣ, тълкȣирѣ.

Ком-

P e r i c u l o s, *periculosus*, *gefährlich*, plin de frică.

P e r i m e j d i e, primejdie, iar aceea.

A p e r i r e, *aperire*, *öffnen*, deschide.

E c s p e r i r e, *experiri*, *versuchen*, *erfahren*, cerca cu răbdare pentru a şti au este ceva bun au rău.

E c s p e r i e n ţ i e, *experientia*, *Erfahrung*, cercarea, proba, ştiinţa de cercarea însa.

C o o p e r i r e, *cooperire*, *bedecken*, astruca.

A c o p e r i r e, iar aceea.

D e s c o p e r i r e, *detegere*, *entdecken*, destruca.

PLICARE, de la *plicare*, *falten*, de unde se zice

A p p l i c a r e, *applicare*, *hinzufügen*, *hinwenden*, aşeza la ceva: *applica un pom la pămînt*, *se applică la filosofie*, se pune cu toate puterile a învăţa filozofia.

A p p l i c a b i l e, *applicabilis*, *anwendbar*, ce se poate aplica la ceva: *vorba aceasta nu se poate applica la mine*, *nu se atinge de mine*.

A p p l i c a ţ i e, *applicatio*, *Neigung*, aplecăciunea inimii la ceva.

E c s p l i c a r e, *explicare*, *auslegen*, *erklären*, tîlcui, de la толковати, dezvăluire.

E c s p l i c a ţ i e, *explicatio*, *Erklärung*, dezvăluirea, tîlcuirea.

Компликаре, complicare, zusammenwickeln, ꙟнвелȣи.

Компличе, complex, Mitschuldiger, чел че є ꙟнвелȣит ꙟнтр ѡ фѣр де леџе.

Компличїю, complicium, ein böses Abreden zwischen mehreren Personen, сфат ꙟнтерит кȣ жȣрѫмѫнт ꙟнтре май мȣлц спре рѫȣ, complot, комплот.

Репликаре, replicare, antworten auf die Antwort, респȣнде ла респȣнсȣл кȣйва.

Реплика, replica, Antwort auf die Antwort, респȣнс ла респȣнс.

Сȣпликаре, supplicare, demüthig bitten, рога ꙟнџенȣнке.

Сȣпличе, supplex, demüthig bittend, рогатор кȣ ѫпплекарѣ џенȣнкелор.

Сȣплика, Bittschrift, черере, йнштанцїе.

Сȣпликацїе, supplicatio, demüthige Anrufung, ȣмилитѫ рогачюне кȣ ꙟнџенȣнкере.

Симпличе, simplex, einfach, ungekünstelt, недоит, де ѡ вице, деч нефѣцарник, фѫр приханѫ.

Симпличитате, simplicitas, Aufrichtigkeit, нефѣцернїчїе, недоирѣ.

Дȣпличе, duplex, doppelt, ꙟндоит де доѡ вице.

C o m p l i c a r e, *complicare, zusammenwickeln,* învălui.

C o m p l i c e, *complex, Mitschuldiger,* cel ce e învăluit într-o fărdelege.

C o m p l i c i u, *complicium, ein böses Abreden zwischen mehreren Personen,* sfat întărit cu jurămînt între mai mulţ spre rău, *complot.*

R e p l i c a r e, *replicare, antworten auf die Antwort,* răspunde la răspunsul cuiva.

R e p l i c a, *replica, Antwort auf die Antwort,* răspuns la răspuns.

S u p p l i c a r e, *supplicare, demütig bitten,* ruga în genunche.

S u p p l i c e, *suplex, demütig bittend,* rugător cu aplecarea genunchelor.

S u p p l i c a, *Bittschrift,* cerere, inştanţie.

S u p p l i c a ţ i e, *supplicatio, demütige Anrufung,* umilită rugăciune cu îngenunchere.

S i m p l i c e, *simplex, einfach, ungekünstelt,* nedoit, de o viţă, deci nefăţarnic, făr prihană.

S i m p l i c i t a t e, *simplicitas, Aufrichtigkeit,* nefăţărnicie, nedoirea.

D u p l i c e, *duplex, doppelt,* îndoit, de doao viţe.

Scanned with OKEN Scanner

Дꙋпликаре, duplicare, verdoppeln, ꙟндоире, фаче де доѡ вице.

Понере, ponere, setzen, пꙋнере.

Аппонере, apponere. hinzusetzen, поне ла чева, поне мѫнкаре пре масѫ.

Позиціе, positio, Satz, пꙋнере, ашезаре.

Аппозит, appositus, passend, bequem zu etwas, кꙋвинчос ла чева, а пропо.

Аппозиціе, appositio, Hinzusetzung, ка ши ворба аре ачеаш ꙟнцелецере.

Депонере, deponere, niederlegen, пꙋне жос.

Диспонере, disponere, in die Ordnung stellen, пꙋне ꙟн рѫнд, рѫндꙋй ичи ши коле.

Диспонере, schalten, und walten, порꙋнчи ка ꙋн стѣпѫн.

Диспонере, auflegen, гѫти спре чева.

Диспозиціе, dispositio, Zuneigung, аплекечюне инимїй спре чева.

Експонере, exponere, aussetzen, пꙋне афарѫ: Експонере, ꙋн копил че нꙋ врем сѫ рѫним.

Експонере, nach der Reihe erzählen, deutlich hersagen, кꙋвѫнта, повести пре рѫнд, прост, спꙋне.

Експозиціе, expositio, Erzählung, повестире, спꙋнере.

Компонере, componere, zusammensetzen, пꙋне ꙟмпреꙋне алес.

Ком-

D u p l i c a r e, *duplicare, verdoppeln,* îndoire, face de doao viţe.

PONERE, ponere, setzen, punere.

A p p o n e r e, *apponere, hinzusetzen,* pune la ceva, pune mîncarea pre masă.

P o z i ţ i e, *positio, Satz,* punere, aşezare.

A p p o z i t, *appositus, passend, bequem zu etwas,* cuvincios la ceva, *à propo.*

A p p o z i ţ i e, *appositio, Hinzusetzung,* ca şi vorba are aceeaş înţelegere.

D e p o n e r e, *deponere, niederlegen,* pune jos.

D i s p o n e r e, *disponere, in die Ordnung stellen,* pune în rînd, rîndui ici şi cole.

D i s p o n e r e, *schalten und walten,* porunci ca un stăpîn.

D i s p o n e r e, *auflegen,* găti spre ceva.

D i s p o z i ţ i e, *dispositio, Zuneigung,* aplecăciunea inimii spre ceva.

E c s p o n e r e, *exponere, aussetzen,* pune afară.

E c s p o n e r e, un copil ce nu vrem să rănim.

E c s p o n e r e, *nach der Reihe erzählen, deutlich hersagen,* cuvînta, povesti pre rînd, prost *spune.*

E c s p o z i ţ i e, *expositio, Erzählung,* povestirea, spunerea.

C o m p o n e r e, *componere, zusammensetzen,* pune împreună ales.

Компонере, verfassen, алкътȣй ѡ карте скрисоре.

Компонере, beilegen, ꙟмпека ѡ гълчавъ, адȣче тоате іар ла рънд бȣн.

Композит, compositus, zusammengesetzt, ꙟмпреȣнат.

Композиціе, compositio, Zusammenfügung, алкътȣиреѣ, ꙟмпреȣнареѣ

Оппонере, opponere, entgegen setzen, пȣнере ꙟн противъ.

Оппозиціе, oppositio, Entgegensetzung, пȣнереѣ ꙟн противъ.

Препонере, præponere, voran setzen, поне ꙟнаинте.

Препозиціе, præpositio, Vorwort, парте а кȣвънтȣлȣй аша нȣмитъ ꙟн Грамматикъ.

Пропонере, proponere, öffentlich darstellen, пȣне ꙟнаинтѣ кȣйва де фаце.

Пропонере, sich vorstellen, пȣне сіе чева ꙟн гънд де а фаче чева.

Пропозиціе, Vorstellung, пȣнереѣ ꙟнаинте де фаце, адȣчереѣ ꙟнаинте.

Пропозитȣ, propositum, der Vorsatz, пȣнереѣ ꙟн гънд де а фаче чева, порниреѣ.

Репонере. reponere, wieder in seinen rechten Ort stellen, пȣнере іар ла локȣл сеȣ.

Репонере, erwiedern, респȣнде.

Сȣппо-

C o m p o n e r e, *verfassen*, alcătui o carte, scrisoare.

C o m p o n e r e, *beilegen*, împăca o gîlceavă, aduce toate iar la rînd bun.

C o m p o z i t, *compositus*, *zusammengesetzt*, împreunat.

C o m p o z i ț i e, *compositio*, *Zusammenfügung*, alcătuirea, împreunarea.

O p p o n e r e, *opponere*, *entgegensetzen*, punere împrotivă.

O p p o z i ț i e, *opositio*, *Entgegensetzung*, punerea împrotivă.

P r e p o n e r e, *praeponere*, *voransetzen*, pune înainte.

P r e p o z i ț i e, *praepositio*, *Vorwort*, parte a cuvîntului așa numită în gramatică.

P r o p o n e r e, *proponere*, *öffentlich darstellen*, pune înaintea cuiva de față.

P r o p o n e r e, *sich vorstellen*, pune sie ceva în gînd de a face ceva.

P r o p o z i ț i e, *Vorstellung*, punerea înainte de față, aducerea înainte.

P r o p o z i t u, *propositum*, *der Vorsatz*, punerea în gînd de a face ceva, pornirea.

R e p o n e r e, *reponere*, *wieder in seinen rechten Ort stellen*, punere iar la locul său.

R e p o n e r e, *erwiedern*, răspunde.

Scanned with OKEN Scanner

Сȣппонере, ſupponere, unterlegen, пȣне де десȣпт. сȣппȣне.

Сȣппонере, unterſchieben auf eine betrügliche Art, пȣне чева ӑн лок де ӑлт чева прин викленіе.

Сȣппонере, кȣива ӯн копил де ӑлт паринте.

Сȣппозиціе, ſuppoſitio, Unterſchiebung, ӑша ѿ сȣппȣнере.

Портаре, portare, tragen, пȣртаре.

Ӑппортаре, apportare, herzutragen, портаре ла чева.

Депортаре, deportare, hinabführen, порта де сȣс ӑн жос; пре ӑпъ; депортаре, abſtehen von etwas, се леса де чева, се да ӑнапой; депортаре, ſich entfernen, се депорта.

Ѐкспортаре, exportare, hinaustragen, порта ӑфаръ.

Ӥмпортаре, importare, einführen, порта ӑн чева, ӥмпортаре ӯн негоц ӑн четате; ӥмпортаре, refert, daran gelegen ſeyn, фи де сокотинце: ӑчеа міе мȣлт ӥмпортъ (требȣе съ сокотеск бине де ӑчеа) ӥмпортанте, conſiderabilis, де сокотинце, einträglich, wichtig, ӥмпортанціе, Wichtigkeit, фолосȣ, сокотинце, прецȣ.

Репортаре, reportare, zurückbringen, портаре ӑнапой; репортаре, davon tragen,

пор-

S u p p o n e r e, *supponere, unterlegen*, pune dedesupt, supune.

S u p p o n e r e, *unterschieben auf eine betrügliche Art*, pune ceva în loc de altceva prin viclenie.

S u p p o n e r e, cuiva un copil de alt părinte.

S u p p o z i ţ i e, *suppositio, Unterschiebung*, aşa o supunere.

PORTARE, *portare, tragen*, purtare.

A p p o r t a r e, *apportare, herzutragen*, purtare la ceva.

D e p o r t a r e, *deportare, hinabführen*, purta de sus în jos pre apă ; d e p o r t a r e, *abstehen von etwas*, se lăsa de ceva, se da înapoi ; d e p o r t a r e, *sich entfernen*, se depărta.

E c s p o r t a r e, *exportare, hinaustragen*, purta afară.

I m p o r t a r e, *importare, einführen*, purta ceva în, *importare un negoţ în cetate ;* i m p o r t a r e, *refert, daran gelegen sein*, fi de socotinţă : *aceea mie mult importă* (trebuie să socotesc bine de aceea) ; i m p o r t a n t e, *considerabilis*, de socotinţă, *einträglich, wichtig ;* i m p o r t a n ţ i e, *Wichtigkeit*, folos, socotinţă, preţ.

R e p o r t a r e, *reportare, zurückbringen*, purtare înapoi ; r e p o r t a r e, *davon tragen*,

Scanned with OKEN Scanner

портаре престе чинева, репортаре викторїе (кирȣинце престе Непрїетелю) репортаре, (нȣ репортирȣй) berichten, ȃдȣче, тримите вести, репортȣ, relatio, Bericht, ꙟщиинцаре, ꙟсемнаре.

Транспортаре, transportare, hinüber führen, трїече дин коло, престе маре, транспортаре, von einem Orte zum andern bringen, порта де ла ȣ̑н лок ла ȃлтȣ, транспортȣ, transportus, Uebertragung, портарѣ де ла ȣ̑н лок ла ȃлтȣ.

Р.

Рогаре, rogare, bitten, рȣгаре

Рогачюне, rogatio, die Bitte. Рогачюне, Anfrage, oder Vortrag zu einem Gesetze, ꙟтребаре ла ѡ̑мений спре ѡ̑ леџе.

Рогатор, rogator, ein Bittsteller, чел че рогъ, рȣгътор.

Ȃброгаре, abrogare, abschaffen, стрика ѡ̑ леџе, ѡ̑ да ꙟн нимика. Ȃброгацїе, abrogatio, Aufhebung eines Gesetzes, редикаре, кассацїе де ѡ̑ леџе.

Ȁррогаре, arrogare, sich etwas ungebührlich anmassen, се ꙟтинде ла чева че нȣ се кȣвине, ши кȣ ȃчеа се мъри̂. Ȃррогант, arrogans, vermessen, мърец, кȣ чева

purtare preste cineva: *reportare victorie* (biruinţă preste neprieteli); r e p o r t a r e (nu r e p o r t i r u i), *berichten*, aduce, trimite veste; reportu *relatio*, *Bericht*, înştiinţare, însemnare.

T r a n s p o r t a r e, *transportare, hinüberführen*, triece dincolo, preste mare; t r a n s p o r t a r e, *von einem Orte zum andern bringen*, purta de la un loc la altu; t r a n s p o r t u, *transportus, Übertragung*, purtarea de la un loc la altu.

R.

ROGARE, *rogare*, *bitten*, rugare.

R o g a c i u n e, *rogatio*, *die Bitte*. R o g a c i u n e, *Anfrage oder Vortrag zu einem Gesetze*, întrebare la oameni spre o lege.

R o g a t o r, *rogator*, *ein Bittsteller*, cel ce roagă, rugător.

A b r o g a r e, *abrogare*, *abschaffen*, strica o lege, o da în nimica.

A b r o g a ţ i e, *abrogatio*, *Aufhebung eines Gesetzes*, rădicare, casaţie de o lege.

A r r o g a r e, *arrogare*, *sich etwas ungebührlich anmassen*, se întinde la ceva ce nu se cuvine şi cu aceea se mări. A r r o g a n t e, *arrogans*, *vermessen*, măreţ, cu ce-

Scanned with OKEN Scanner

ва че лꙋй нꙋ се кꙋвине. Арроганціе, arrogantia, die Vermessenheit, мъреціа, кꙋ ѡ ре че нꙋ се кꙋвине, дорꙋ талентꙋриле куйва.

Дерогаре, derogare, etwas wegnehmen von einer Sache, траце де ла чева ꙟн лекꙋрй, кꙋрта чева, де рога чева де ѡ леце.

Дерогаціе, derogatio, Verkürzung, скꙋртаре.

Интеррогаре, interrogare, fragen, ꙟнтребаре. Интеррогаціе, interrogatio, die Frage, ꙟтребаре.

С.

Секотире, де ла sequi, secutum, nachfolgen, nachahmen, ꙋрма пре чинева, мерце пре ꙋрма кꙋйва, фаче ка чинева, сокотире.

Нꙋ секоти пре чел че поате, (нꙋ кꙋта съ фачй ка ѐл).

Секотире, folgen, ꙋрма дин челе зисе май наинте: де аколо нꙋ се секоте, (скоате ка ѡ ꙋрмѣлъ).

Секвела, sequela, Folge, ꙋрмѣла.

Секотеала, computus, die Rechnung, сокоата, адеке дин келтꙋалъ ши дин венит, скоате че май рамане.

Секо-

va ce lui nu se cuvine. Arroganţie, *arrogantia, die Vermessenheit*, măreţia cu oarece nu se cuvine după talenturile cuiva.

Derogare, *derogare, etwas wegnehmen von einer Sache*, trage de la ceva în lături, curta ceva, *deroga ceva de o lege.*

Derogaţie, *derogatio, Verkürzung*, scurtarea.

Interrogare, *interrogare, fragen*, întrebare. Interrogaţie, *interrogatio, die Frage*, întrebare.

S.

SECOTIRE, de la *sequi, secutum, nachfolgen, nachahmen*, urma pre cineva, merge pre urma cuiva, face ca cineva, socotire. *Nu secoti pre cel ce poate* (nu căuta să faci ca el).

Secotire, *folgen*, urma din cele zise mai nainte: *de acolo nu se secote* (scoate ca o urmeală).

Secvela, *sequela, Folge*, urmeală.

Secoteala, *computus, die Rechnung*, socoata, adecă din cheltuială şi din venit scoate ce mai rămîne.

Scanned with OKEN Scanner

Секотинце, consecutio, die Folge der Dinge unter einander, ȣ̂рмарѣ лȣкрȣрилор ȣ̂на дин тралта, лȣарѣ ꙟн самъ кȣм се а̂ȣ май мȣлте лȣкрȣри ꙟнтре сине.

Сектаре, sectari, einem öfters nachfolgen, ȣ̂рма пре чинева десе ѡ̂рй, кȣ дорȣ маре.

Секта, secta, eine Sekte, ѡ̂ парте де ѡ̂амений, че ȣ̂рмѣзе а̂чеаш леџе, а̂чеаш ꙟнвецетȣръ а̂ леџїй.

Секȣнд, secundus, der zweite, а̂л доилѣ, а̂деке чел че ȣ̂рмѣзе допъ чел дин тъю.

Секȣнд, günstig, плакȣт, допъ пофтъ.

Секȣндаре, secundare, einem helfen, а̂жȣта кȣйва.

А̂ссеквире, assequi, erreichen, а̂џюнџе ла чева прин кин.

А̂ссектаре, assectari, einen überall begleiten, мерџе кȣ чинева пертȣтинденѣ.

Е̂ксеквире, exsequi, vollziehen, ꙟмплиний, пȣне ꙟн фапте.

Е̂ксекȣцїе, executio, Vollziehung, ꙟмплинирѣ, а̂дȣчерѣ ꙟн фаптъ; пȣне ѡ̂ порȣнкъ ꙟн е̂ксекȣцїе.

Конseквире, consequi, folgen, ка ши секоти, де ла консекȣтй. Консеквире, erreichen, капета прин ѡ̂стенѣла.

Консекȣцїе, consecutio, ка ши секотинце.

S e c o t i n ţ e, *consecutio, die Folge der Dinge untereinander*, urmarea lucrurilor una dintr-alta, luarea în samă cum se au mai multe lucruri între sine.

S e c t a r e, *sectari, einem öfters nachfolgen*, urma pre cineva deseori, cu dor mare.

S e c t a, *secta, eine Sekte*, o parte de oameni ce urmează aceeaş lege, aceeaş învăţătură a legii.

S e c u n d, *secundus, der zweite*, al doilea, adecă cel ce urmează după cel dintîi.

S e c u n d, *günstig*, plăcut, după poftă.

S e c u n d a r e, *secundare, einem helfen*, ajuta cuiva.

A s s e c v i r e, *assequi, erreichen*, agiunge la ceva prin chin.

A s s e c t a r e, *assectari, einen überall begleiten*, merge cu cineva pertutindenea.

E c s e c v i r e, *exsequi, vollziehen*, împlini, pune în fapte.

E c s e c u ţ i e, *executio, Vollziehung*, împlinire, aducerea în faptă: *pune o poruncă în ecsecuţie.*

C o n s e c v i r e, *consequi, folgen*, ca şi s e c o t i, de la c o n s e c u t i.

C o n s e c v i r e, *erreichen*, căpăta prin osteneală.

C o n s e c u ţ i e, *consecutio*, ca şi s e c o t i n ţ e.

Scanned with OKEN Scanner

Консеквенте, conſequens, *(term. Log.)* Folgeſchluß aus dem vorigen, ҥнкееръ че ȣрмѣзе дин челе дин тѫю.

Консеквенціе, conſequentia, Folgſchluß aus einer vernünftigen Rede, ҥнкееръ динтрь ѽ ворбире ҥнцелѣптъ. Консеквенціе, Wichtigkeit, сокотинце, ймпортанціе, че поате аве ȣрмеле.

Ѡбсеквире, obſequi, willfahren, фаче допъ вол кȣйва.

Ѡбсеквію, obſequium, die Willfährigkeit, лесаръ допъ вол кȣйва.

Персеквире, perſequi, verfolgen, ȣмбла допъ чинева пентрȣ ай фаче рѫȣ.

Персекȣтор, perſecutor, Verfolger, гонитор. Персекȣціе, perſecutio, Verfolgung, гониръ.

Просеквире, proſequi, fortfahren, мѫна майнаинте. Просекота, Fortſetzung, Beſtrebung, сергȣиръ де агониси чева. Просекота, Verfolgung, ка ши персекȣціе.

Старе, де ла ſtare, ſtehen.

Статȣ, ſtatus, der Zuſtand, Старъ, фіинца де чева.

Статȣ, ſtatus, Staat, Цара, степѫниръ.

Стаціе, ſtatio, der Aufenthalt, старъ, ѽприръ.

Ста-

Consecvente, *consequens* (term. log.), *Folgschlus aus dem vorigen*, încheierea ce urmează din cele dintîi.

Consecvenție, *consequentia*, *Folgschluß aus einer vernünftigen Rede*, încheierea dintr-o vorbire înțeleaptă. Consecvenție, *Wichtigkeit*, socotință, importanție, ce poate ave urmele.

Obsecvire, *obsequi*, *willfahren*, face după voia cuiva.

Obsecviu, *obsequium*, *die Willfährigkeit*, lăsarea după voia cuiva.

Persecvire, *persequi*, *verfolgen*, umbla după cineva pentru a-i face rău.

Persecutor, *persecutor*, *Verfolger*, gonitor. Persecuție, *persecutio*, *Verfolgung*, gonirea.

Prosecvire, *prosequi*, *fortfahren*, mîna mai nainte. Prosecota, *Fortsetzung*, *Bestrebung*, sîrguirea de agonisi ceva. Prosecota, *Verfolgung*, ca și persecuție.

STARE, de la *stare*, *stehen*.

Statu, *status*, *der Zustand*, starea, ființa de ceva.

Statu, *status*, *Staat*, țara, stăpînirea.

Stație, *statio*, *der Aufenthalt*, starea, oprirea.

Стаціа корабилор ꙟн лиманꙋ. Стаціа, че ѡ фак Солдацій. Стаціе, Amtsstelle, Оффиціа, локꙋл де слꙋжеще а кꙋива; Ел аꙋ капетат ѡ стаціе бꙋнъ.

Статꙋра, statura, die Statur, мъриме трꙋпꙋлꙋй а кꙋива, статꙋра.

Стабиле, stabilis, standhaft, че поате ста неклътит.

Стабилитате, stabilitas, Standhaftigkeit, старе неклетит.

Стабилире, stabilire, befestigen, ꙟнтъри, фаче стабиле.

Стаꙋл, stabulum, ein Stall, ѹнде стаꙋ ѡиле.

Дистаре, distare, entfernt seyn, ста де парте. Дистанціе, distantia, Entfernung, депертаре.

Інстаре, instare, sehr nahe bei Etwas stehen, ста аша де а пропе де чева, кът а нꙋ калка десꙋпра: дечй

Інстаре, auf einen eindringen, тꙋна асꙋпра кꙋива: Інстаре, inständig bitten, рога кꙋ деадинсꙋл.

Інстанте, instans, sehr nahe, форте де апропе. Інстанте, im einem Augenblick, ꙟнтр ѡ клипире кꙋ окїй.

Інстанціе, instantia, inständige Bitte, рогаюне кꙋ деадинсꙋл.

Staţia corăbiilor în liman. Staţia ce o fac soldaţii.
Staţie, *Amtstelle*, ofiţia, locul de slujbă a cuiva: *el au căpătat o staţie bună.*

Statura, *statura, die Statur*, mărimea trupului a cuiva, stătura.

Stabile, *stabilis, standhaft*, ce poate sta neclătit.

Stabilitate, *stabilitas, Standhaftigkeit*, starea neclătit.

Stabilire, *stabilire, befestigen*, întări, face stabile.

Staul, *stabulum, ein Stall*, unde stau oile.

Distare, *distare, entfernt sein*, sta departe. Distanţia, *distanţia, Entfernung*, depărtarea.

Instare, *instare, sehr nahe bei etwas stehen*, sta aşa de aproape de ceva, cît a nu călca desupra. Deci

Instare, *auf einen eindringen*, tuna asupra cuiva.[75]
Instare, *inständig bitten*, ruga cu dedinsul.

Instante, *instans, sehr nahe*, foarte de aproape.
Instante, *im einem Augenblick*, într-o clipire cu ochii.

Instanţie, *instantia, inständige Bitte*, rugăciune cu dedinsul.

---

[75] Sens atestat: „intra, pătrunde“ (*81*: 195).

Констаре, constare, zusammengesetzt seyn, фи ѫмпреѹнат: ѡмѹ конста, дин трѹп, ши сѹфлет.

Констаре, zu stehen kommen, вени кѹ прец. Картѣ ачаста конста 1. фл.

Константе, constans, beständig, стэтэторю. Констанцїа, constantia, Standhaftigkeit, стэторничїа.

Рестаре, restare, zurückbleiben, ста ѫнапой, реманѣ.

Рестанцїа, restantia, der Rest, че аѹ май ремас.

Сѹперстаре, superstare, über etwas stehen, ста престе чева.

Сѹперстицїе, superstitio, der Aberglaube, дешарта крединце.

Чиркѹмстаре, circumstare, herumstehen, ста ѫн окол, Сэрекеште ѡкрѹжаю, деѹнде ам лѹат ной ѫмпрежѹр, макар кэ пержѹрѹ periurus, meineidig, фрэнгэтор де жѹрамэнт семнѣзе.

Чиркѹмстанцїа, circumstantia, der Umstand, ѫмпрежѹраре. Де ла старе вине

Статѹире, statuere, hinstellen, пѹне аколо сэ сте ѫнаинтѣ тѹтѹрор, дечй редика ѫн оки тѹтѹрор, п. е. ѡ. крѹче. Статѹире, sich vornehmen, порни а фаче чева.

Ста-

C o n s t a r e, *constare, zusammengesetzt sein*, fi împreunat: *omu constă din trup şi suflet.*

C o n s t a r e, *zu stehen kommen*, veni cu preţ: *Cartea aceasta constă 1 fl.*

C o n s t a n t e, *constans, beständig*, stătători. Constanţia, *constantia, Standhaftigkeit*, stătornicia.

R e s t a r e, *restare, zurückbleiben*, sta înapoi, rămînea.

R e s t a n ţ i a, *restantia, der Rest*, ce au mai rămas.

S u p e r s t a r e, *superstare, über etwas stehen*, sta preste ceva.

S u p e r s t i ţ i e, *superstitio, der Aberglaube*, deşarta credinţă.

C i r c u m s t a r e, *circumstare, herumstehen*, sta în ocol, sîrbeşte ѡкрѹжаю, de unde am luat noi *împrejur*, măcar că p e r j u r u, *perjurus, meineidig*, frîngător de jurămînt semnează.

C i r c u m s t a n ţ i a, *circumstantia, der Umstand*, împrejurare. De la s t a r e vine

S t a t u i r e, *statuere, hinstellen*, pune acolo să ste înaintea tuturor, deci rădica în ochii tuturor p. e. o cruce. S t a t u i r e, *sich vornehmen*, porni a face ceva.

Scanned with OKEN Scanner

Статꙋа, statua, eine Statue, ѡ̂ Іконъ де піатрѫ, марморъ, ш. а. пꙋсъ съ сте ꙟн сꙋс ꙋ̂ндева неклетит.

Конститꙋире, constituere, in gute Verfassung bringen, а̂дꙋче ꙟн рѫндꙋалъ бꙋнъ.

Конститꙋціе, constitutio, Verfassung, рѫндꙋалъ.

Проститꙋире, prostituere, öffentlich ausstellen, пꙋне де фаце че слꙋжесче спре рꙋшине.

Проститꙋціе, prostitutio, Darbietung seines Leibes zur Hurerei, oder zur Schande. Старѣ ла о̂кїй тꙋтꙋрор кꙋ дарѣ трꙋпꙋлꙋй спре кꙋрвїе, саꙋ спре рꙋшине.

Реститꙋире, restituere, wieder herstellen, пꙋне їар ла статꙋ чел дин тѫю.

Реститꙋціе, restitutio, Wiederherstellung, пꙋнерѣ їа̂р ꙟн статꙋ чел дин тѫю.

Сꙋбститꙋире, substituere, an die Stelle eines andern stellen, пꙋне ꙟн локꙋл а̂лтꙋа.

Сꙋбститꙋт, substitutus, Stellvertretter, чел пꙋс де ꙟмплинесче деторїа а̂лтꙋа.

Сꙋм, е̂счй, е̂сте; sum, es, est, seyn, сѫнт е̂щй е̂сте, де ӥ̂чй вине.

Ѥ̂нте, ens, was da ist, че е̂сте, ѡ̂ рече е̂сте ꙟнтѫю; челе че пꙋрчед де ла ворба сꙋм, е̂с ꙟн е̂нціа.

Ѥ̂сен-

S t a t u a, *statua, eine Statue*, o icoană de piatră, marmoră ș. a. pusă să ste în sus undeva neclătit.

C o n s t i t u i r e, *constituere, in gute Verschaffung bringen*, aduce în rînduială bună.

C o n s t i t u ț i e, *constitutio, Verfassung*, rînduială.

P r o s t i t u i r e, *prostituere, öffentlich ausstellen*, pune de față ce slujește spre rușine.

P r o s t i t u ț i e, *prostitutio, Darbietung seines Leibes zur Hurerei oder zur Schande*, starea la ochii tuturor cu darea trupului spre curvie sau spre rușine.

R e s t i t u i r e, *restituere, wiederherstellen*, pune iar la statu cel dintîi.

R e s t i t u ț i e, *restitutio, Wiederherstellung*, punerea iar în statu cel dintîi.

S u b s t i t u i r e, *substituere, an die Stelle eines andern stellen*, pune în locul altuia.

S u b s t i t u t, *substitutus, Stellvertreter*, cel pus de împlinește detoria altuia.

SUM, ESCI, ESTE; sum, es, est; sein, sînt, ești, este; de ici vine E n t e, *ens, was da ist*, ce este, oarece este întîi. Cele ce purced de la vorba *sum* ies în -e n t i a.

Ѐсенціа, essentia, Wesenheit, фїинце че є̂сте. Ѐсенціале, essentialis, wesentlich, че є̂ де â фїинцей.

Ѧбсꙋм, absum, nicht da seyn, нꙋ фи âчи. Ѧбсенціа, absentia, Abwesenheit, не фїинца âчи.

Пресенте, præsens, gegenwärtig, че є̂ âкꙋм. Пресенціа, præsentia, Gegenwart, фїинца âчй, ꙟн фаце.

Пресентаре, præsentare, vorstellen, пꙋне ꙟн âинте.

Пресентаціе, præsentatio, Vorstellung, пꙋнерѣ ꙟн âинте.

Репресентаре, repræsentare, ка ши пресентаре. Репресентаціе, repræsentatio. Vorstellung, пꙋнерѣ ꙟн âинте.

Сꙋпра, де ла supra, се ꙟнцелеџе. Сꙋперіор, der Obere, чел май маре, superior.

Т.

Тангере, деꙋнде вине âтинџере, де ла tangere, berühren, симци кꙋ мѫна.

NB. Ной мееткем, ворбеле âчесте: тангере, тингере, тиндере, динтрекаре фїеште ꙋ̂на âре ꙟнцелеџерѣ са башка.

Такціе, tactio, Berührung, пипенрѣ кꙋ мѫна.

Esenţia, *essentia*, *Wesenheit*, fiinţă ce este. Esenţiale, *essentialis*, *wesentlich*, ce e de a fiinţei.

Absum, *absum*, *nicht da sein*, nu fi aci.

Absenţia, *absentia*, *Abwesenheit*, nefiinţa aci.

Presente, *praesens*, *gegenwärtig*, ce e acum. Presenţia, *praesentia*, *Gegenwart*, fiinţa aci, în faţă.

Presentare, *praesentare*, *vorstellen*, pune înainte.

Presentaţie, *praesentatio*, *Vorstellung*, punerea înainte.

Representare, *repraesentare*, ca şi presentare. Representaţie, *repraesentatio*, *Vorstellung*, punerea înainte.

SUPRA, de la *supra*, se înţelege. Superior, *der Obere*, cel mai mare, *superior*.

T.

TANGHERE, de unde vine atingere, de la *tangere*, *berühren*, simţi cu mîna.

N. B. Noi mestecăm vorbele aceste: *tangere*, *tingere*, *tindere*, dintre care fieşteuna are înţelegerea sa başca.

Tacţie, *tactio*, *Berührung*, pipăirea cu mîna.

Тактȣ, tactus, das Gefühl, ȣ̂на дин челе чинчй симцирй, пипеирѣ.

Ӓттингере, attingere, anrühren, а̂пипеире.

Контингере, contingere, berühren, sich zu tragen, се ꙟнтъмпла.

Контингенте, contingens, *(term. Philos.)* bedingt, кȣвънт а̂ша нȣмит ꙟн фїлософїе, каре се ꙟнтребȣинцазе де лȣкрȣриле че пот фи, ши пот ка съ нȣ фїе.

Контакт, contactus, angesteckt, а̂ттинс, стрикат.

Контагїе, contagio, Ansteckung, стрикарѣ прин а̂ттинџере; ка ла чюмъ.

Контагїос, contagiosus, ansteckend, стрикетор прин а̂тингере.

T a c t u, *tactus*, *das Gefühl*, una din cele cinci simțiri pipăirea.

A t t i n g h e r e, *attingere*, *anrühren*, apipăire.

C o n t i n g h e r e, *contingere*, *berühren*, *sich zutragen*, se întîmpla.

C o n t i n g h e n t e, *contigens* (term. filos.), *bedingt*, cuvînt așa numit în filozofie, care se întrebuințază de lucrurile ce pot fi și pot ca să nu fie.

C o n t a c t, *contactus*, *angesteckt*, atins, stricat.

C o n t a g h i e, *contagio*, *Ansteckung*, stricarea prin atingere, ca la ciumă.

C o n t a g h i o s, *contagiosus*, *ansteckend*, stricător prin atingere.

Scanned with OKEN Scanner

Май мꙋлте ѥ̂ксемплꙋрй де а̂ша ʼворбе композите, ши деривате а̂м пꙋс ꙟ̂тр а̂чеѧ карте че а̂м а̂лкътꙋит спре а̂чела сѣършит. А̂честѣ лѣм тоас нꙋмай де а̂коло пентрꙋ а̂ а̂рета, 1. кѣ лимба Романѣскъ вине де ла чѣ Латїнѣскъ; ꙟ̂нс ꙟ̂н лимба каре ной ѡ̂ ворбим, мꙋлте кꙋвинте сау зеꙋйтат дин лимба чѣ веке а̂ Романѣскъ, май вѣртос а̂челе каре се чер ла сїинцеле челе а̂лесе, де каре лимба ноастръ ѥ̂ липситъ. 2. Даке вом каꙋта ꙟ̂н редечина ворбелор дрепт Романесчй, а̂челѣ а̂ꙋ а̂чеѧш потере, а̂чеѧш пр̂опрїетате, ка ꙟ̂н лимба де редечинъ; ꙟ̂нс прин а̂тътѣ скимберй ла каре фꙋ сꙋпꙋсе Нацїа Романѣскъ, наꙋ потꙋт фи ка съ нꙋ се скимбе ши лимба, ши съ нꙋ се а̂местече кꙋвинтеле ꙋ̂неле кꙋ а̂лтеле, челе че а̂ꙋ ꙟ̂нтре сине вре ѡ̂ а̂пр̂опїере сау а̂ ꙟ̂нцелецерїй, сау а̂ литерелор прин каре ꙟ̂нчеп. 3. Дин челе пън ꙟ̂чй зисе, прин ѥ̂ксемплꙋриле а́дꙋсе: се а̂ратъ кѣ лимба ностръ а̂ре липсе де ꙟ̂ндрептаре, ши де ꙟ̂ммꙋлцире, а̂ча-

Mai multe exempluri de așa vorbe compozite și derivate am pus într-aceea carte ce am alcătuit spre acela sfîrșit. Acestea le-am tras numai de acolo pentru a arăta 1. că limba românească vine de la cea latinească, îns în limba care noi o vorbim multe cuvinte s-au zăuitat din limba cea veche a romanească, mai vîrtos acele care se cer la științele cele alese, de care limba noastră e lipsită. 2. Dacă vom căuta în rădăcina vorbelor drept romanești, acelea au aceeaș putere, aceeaș proprietate, ca în limba de rădăcină, îns prin atîtea schimbări la care fu supusă nația românească, n-au putut fi ca să nu se schimbe și limba și să nu se amestece cuvintele unele cu altele, cele ce au între sine vreo apropiere sau a înțelegerii sau a literelor prin care încep. 3. Din cele pîn ici zise, prin exemplurile aduse, se arată că limba noastră are lipsă de îndreptare și de înmulțire ;

а̂часта се поате фаче де вом а̂дꙋче ѡ̂ нꙋмай ла регꙋле фиксе. Регꙋлеле каре є̂ꙋ а̂м ѡ̂бсерват, ши допъ каре а̂м пъшит ꙟн ѹксемплꙋриле а̂честѣ, сꙋнт лꙋате дин ꙟнса лимба ностръ; а̂ша дар де вом ѹ̂рма допъ є̂ле, а̂флꙋ, къ вом пъши допъ пропрїетатѣ лимбїй ностре. Бъчй даке лимба ностръ а̂ре липсе де ꙟндрептаре, кꙋм се ва ѝ̂ ꙟ̂ндрепта, де нꙋ се ва а̂даѡџе нимика поꙋ ла ѝ̂? ши а̂даѡџерѣ ворбелор саꙋ регꙋлелор, деꙋнде ѡ̂ пꙋтем ꙟ̂мпромꙋта май бине, де нꙋ дин редечина лимбїй, ши а̂ кꙋвинтелор ностре?

Макар къ а̂честе се а̂ратъ де сине ꙟ̂нсе ла чей че вор каꙋта ла дънселе а̂ша прекꙋм сꙋнт, ши нꙋле вор ꙟ̂нторче ꙟ̂нтралтъ парте, дар тот се вор а̂фла ѹ̂нїй де вор зиче, къ ворбеле челе ꙟ̂мпреꙋнате кꙋ партикꙋлеле а, аб, ад, ш. а. сꙋнт ворбе Латїнеѱй, ши лимба Романѣскъ нꙋ кꙋпринде ꙟ̂н сине а̂ша ворбе, фїинд къ а̂чѧ лимба є̂сте мортъ. Р. А̂девърат є̂сте къ лимба Латїнѣскъ є̄ мортъ, пентрꙋ къ ши ѡ̂менїй каре а̂ꙋ

вор-

aceasta se poate face de vom aduce-o numai la regule fixe.[76] Regulele care eu am observat și după care am pășit în exemplurile acestea sînt luate din însa limba noastră; așadar, de vom urma după ele, aflu că vom păși după proprietatea limbii noastre. Căci, dacă limba noastră are lipsă de îndreptare, cum se va ea îndrepta de nu se va adaoge nimica nou la ea? Și adaogerea vorbelor sau regulelor de unde o putem împrumuta mai bine de nu din rădăcina limbii și a cuvintelor noastre?

Măcar că aceste se arată de sine înse la cei ce vor căuta la dînsele așa precum sînt și nu le vor întoarce într-altă parte, dar tot se vor afla unii de vor zice că vorbele cele împreunate cu particulele **a-**, **ab-**, **ad-** ș.a. sînt vorbe latinești și limba românească nu cuprinde în sine așa vorbe, fiindcă aceea limbă este moartă. R. Adevărat este că limba latinească e moartă, pentru că și oamenii care au

---

[76] Perfecționarea limbii cu ajutorul regulilor este o idee pe care a enunțat-o și Gheorghe ȘINCAI (în *221* I : 75): „prin normă, prin carea, după prea înaltă voe a chesaro-crăescului maiestat trăbue să se îndrepte toți oamenii, să se îndrepte și să se sporească și limba noastră". De remarcat analogia dintre perfectibilitatea socială, a individului și aceea a limbii.

ворбито аша прекȣм ѩ се кȣпринде ꙟн керциле скрисе: ши єчїинцеле прин каре ачеѧ аȣ флорит, сȣнт морте акȣма ла ной ȣрметорїй ачеїѧ Нацїй; ꙟнс ниме динтре чей че ꙟнцелег лимба Латїнѣскъ нȣ се ва ꙟндой къ редечинеле ворбелор челор де мине адȣсе ꙟн єксемплȣриле май сȣс, нȣ сȣнт дин лимба Латїнѣскъ. Ꙗр партикȣлеле кȣ кареле сȣнт ꙟмпреȣнате ворбеле ачелѣ, сȣнт ресфирате ꙟн ꙟнселе ворбеле ностре, ши єȣ нам фекȣт алта, фер нȣмай ам адȣс партикȣлеле ачестѣ ла рънд, допъ кȣм ȣрмѣзе єле дин натȣра лор, ши кȣ єле ам ꙟммȣлцит ворбеле але ностре де редечинъ допъ пропрїетатѣ ши пронȣнцїа ворбелор ностре. Прин аша ꙟммȣлцире саȣ май адаос лимба ностръ кȣ кȣвинте алесе ꙟн локȣл акърора ꙟнтребȣинцем аȣ алтеле стреине, аȣ доѡ саȣ трей де челе а ностре. ꙟн локȣл ȣнїѧ де челе ꙟмпреȣнате, каре ꙟнтребȣинцаре єсте ꙟн протива регȣлей генерале а тȣтȣрор лимбелор, каре кȣ атъта се сокотеск май алесе, кȣ кът май кȣ

скȣр-

vorbit-o aşa precum ea se cuprinde în cărţile scrise şi ştiinţele prin care aceea au florit sînt moarte acuma la noi, următorii aceia naţii, îns nime dintre cei ce înţeleg limba latinească nu se va îndoi că rădăcinele vorbelor celor de mine aduse în exemplurile mai sus nu sînt din limba latinească. Iar particulele cu carele sînt împreunate vorbele acelea sînt răsfirate în însele vorbele noastre şi eu n-am făcut alta, făr numai am adus particulele acestea la rînd, după cum urmează ele din natura lor şi cu ele am înmulţit vorbele ale noastre de rădăcină, după proprietatea şi pronunţia vorbelor noastre. Prin aşa înmulţire s-au mai adaos limba noastră cu cuvinte alese, în locul a cărora întrebuinţăm au altele streine, au doao sau trei de cele a noastre în locul uniia de cele împreunate, [77] care întrebuinţare este împrotiva regulei ghenerale a tuturor limbelor, [78] care cu atîta se socotesc mai alese, cu cît mai cu

[77] Cf. QUINTILIAN (*195* III : 395) : „Inferioritatea limbii noastre se remarcă mai ales prin faptul că foarte multe idei nu au în limba noastră termeni proprii, încît trebuie să recurgem la metafore şi perifraze", LOCKE (*127* II : 112) : „Acest om este împiedecat în argumentarea sa de lipsa de cuvinte pentru a comunica ideile sale complexe, pe care, din această cauză, este silit să le facă cunoscute printr-o enumerare a ideilor simple care le compun; astfel el este adesea silit să folosească douăzeci de cuvinte pentru a exprima ceea ce altul semnifică printr-un singur cuvînt".

[78] Existenţa unor asemenea reguli (prefigurare a lingvisticii generale) este atestată de CONDILLAC (*37* I : 13) : „Toate limbile au, deci, reguli comune. Ştiinţa care învaţă aceste reguli se numeşte gramatică generală ...".

Scanned with OKEN Scanner

скꙋрте кꙋвинте май маре ꙟнцелледџере се арати. Ла каре регꙋла, акчеде (се апропіе) ши натꙋра ѡменѣскъ, каре ꙟн ворбире се бꙋкꙋръ де скꙋртарѣ кꙋвинтелор, прекꙋм есте кꙋноскꙋт дин експеріенціе. Акꙋма аꙋ май скꙋрт е а зиче дꙋче гар ꙟнапой, аꙋ редꙋче? Ꙟичѣ макар каре ва ведѣ, кꙋм е май бине.

Ꙟн лимба Ромънѣскъ, вор зиче алцій, се пот скріѧ керций де тот фелюл: аша дар нꙋ е де липсе а адаѡџе ꙟн лимба ноастръ кꙋвинте ной; аꙋ даке е де липсе, ачелѣ кꙋвинте съ ле ꙟнкипꙋим дин ꙟнкипꙋирѣ кꙋџетꙋлꙋй нострꙋ, аꙋ съ ле лꙋѡм де ла ѡ Націе віе, кꙋ каре трэим, май бине, декът дин редечина лимбій ностре, фіинд къ ачеѧ е мортъ. Ла ачаста се кꙋвине а счи, къ ꙟн тоатъ Націа се кꙋносче дескилинаре ꙟнтре ѡменій чей простй, ши ꙟнтре чей ꙟнвецацй прин счїинцеле челе ꙟналте; алтминтрелѣ ворбеск ши гъндеск чей простй, алтминтрелѣ чей ꙟнвецацй. Дечй чел че требꙋе съ скріе чева, требꙋе съ

алѣгъ

scurte cuvinte mai mare înţelegere se arată,[79] la care regulă accede (se apropie) şi natura omenească, care în vorbire se bucură de scurtarea cuvintelor, precum este cunoscut din experienţie. Acuma, au mai scurt e a zice *duce iar înapoi*, au *reduce ?* Aicea macar care va vedea cum e mai bine.

În limba românească, vor zice alţii, se pot scria cărţi de tot feliul, aşadar nu e de lipsă a adaoge în limba noastră cuvinte noi, au, dacă e de lipsă, acelea cuvinte să le închipuim din închipuirea cugetului nostru[80] au să le luom de la o naţie vie, cu care trăim, mai bine decît din rădăcina limbii noastre, fiindcă aceea e moartă. La aceasta se cuvine a şti că în toată naţia se cunoaşte deschilinare între oamenii cei proşti şi între cei învăţaţi prin ştiinţele cele înalte; altmintrelea vorbesc şi gîndesc cei proşti, altmintrelea cei învăţaţi. Deci cel ce trebuie să scrie ceva trebuie să

---

[79] Cf. LOCKE (*127* I : 270–271). Ideea reapare şi la HELIADE (*99* : 78–79).

[80] În Anglia luminilor, Max Müller afirma zădărnicia încercărilor de a modifica legile lingvistice ori de a inventa noi cuvinte în chip arbitrar (*101* : 192).

Scanned with OKEN Scanner

алѣгъ аша кꙋвинте, каре сꙋнт спре ѫнцелецеркѣ материй че скріе. Даке матеріа ачеа є спре ѫнвецетꙋра ѡменилор челор простй, атꙋнчй скріиторю, требꙋе сѫ ѫнтребꙋинцезе аша кꙋвинте, кꙋ каре ворбинд сѫл ѫнцелѣгъ ачеіа пентрꙋ каре скріе. Чей че аꙋ скрис пѫн акꙋма ѫн лимба ностръ ѫнтрачеа аꙋ пꙋс ѡстенѣла лѡр, пентрꙋ а коммꙋника кꙋцетеле сале, кꙋ ѡменій чей че требꙋеск ѫнвецетꙋръ, наꙋ каꙋтат кꙋ че фелю де ворбе вор арета кꙋцетеле сале, ши пентрꙋ ачеа ѡстенѣла лор аꙋ респꙋнс порнирій. А ме порнире єсте а адꙋче лимба ностръ ла ачеа старе а кꙋвинтелор, ѫн каре сѫ се ѫнчѣпъ ѡ датъ а скріа пентрꙋ ѡменій чей ѫнвецацй, ка прин тръншій сѫ се наске дорꙋл счіинцелор челор ѫналте. Да ачаста се чер кꙋвинте ѫнвецате каре акꙋма ѫн лимба ностръ, ѫн каре ничй ѡ ѫнвецетꙋръ нꙋ флоресче, нꙋ се кꙋпринд. Ши допъ жꙋдецꙋл меꙋ май бине єсте а ѫмпромꙋта аша кꙋвинте дин лимба ностръ чѣ де редечинъ декът делаюрѣ. Даке

ѡда-

aleagă așa cuvinte care sînt spre înțelegerea materiii ce scrie. Dacă materia aceea e spre învățătura oamenilor celor proști, atunci scriitoriu trebuie să întrebuințeze așa cuvinte cu care vorbind să-l înțeleagă aceia pentru care scrie. Cei ce au scris pîn acuma în limba noastră într-aceea au pus osteneala lor, pentru a comunica cugetele sale cu oamenii cei ce trebuiesc învățătură, n-au căutat cu ce feli de vorbe vor arăta cugetele sale și pentru aceea osteneala lor au răspuns pornirii. A me pornire este a aduce limba noastră la aceea stare a cuvintelor, în care să se înceapă odată a scria pentru oamenii cei învățați, ca printr-înșii să se nască dorul științelor celor înalte. La aceasta se cer cuvinte învățate, care acuma în limba noastră, în care nici o învățătură nu florește, nu se cuprind și după județul meu mai bine este a împrumuta așa cuvinte din limba noastră cea de rădăcină decît de aiurea. Dacă

ѿдатъ се вор ꙟнтродꙋче ꙟн лимба ностръ ꙟнтре чей ꙟнвецаций кꙋвинте ꙟнвецате, де ла а̂честїа вор лꙋа ши чей простй, ши а̂ша се китесче фїе каре лимбъ, ка чей простй де ла чей ꙟнвецаций, їар нꙋ а̂честїа де ла чей простй съ ѡ ꙟнвецетꙋръ. А̂пой ши кърциле спре ꙟнвецетꙋра челор простй ꙟн лимба ностра скрисе, сꙋнт плине а̂ꙋ де кꙋвинте стреине, а̂ꙋ де а̂ша фелю де кꙋвинте, каре прин а̂пропїерѣ че ѿ а̂ре ꙋ̂н кꙋвънт дин градꙋ чел май де пре ꙋ̂рмъ, кꙋ а̂лтꙋ дин градꙋ чел май де пре сꙋс, ꙋ̂нꙋа ꙟн локꙋл а̂лтꙋа се ꙟнтребꙋинцазе, прекꙋм а̂м а̂ретат май сꙋс.

Съ нꙋ гъндѣскъ чинева, къ є̂ꙋ ꙋ̂мблꙋ съ лапед дин лимба ностръ кꙋвинтеле челе стреине; къчй мїе бине є̂сте кꙋноскꙋт къ ничй ѿ лимбъ нꙋ є̂ съ нꙋ фїе местекатъ кꙋ кꙋвинте стреине. Є̂ꙋ а̂м перчепꙋт, прекꙋм ла тоцй є̂сте кꙋноскꙋт къ лимба ностръ є̂сте форте скꙋртъ де кꙋвинте; дечй є̂ꙋ дореск а̂ ꙟммꙋлци лимба ностръ кꙋ кꙋвинте лꙋате дин ворбеле де редечине а̂

лим-

odată se vor introduce în limba noastră între cei învăţaţi cuvinte învăţate, de la aceştia vor lua şi cei proşti şi aşa se chiteşte fiecare limbă, ca cei proşti de la cei învăţaţi, iar nu aceştia de la cei proşti să ia învăţătură. Apoi şi cărţile spre învăţătura celor proşti în limba noastră scrise sînt pline au de cuvinte streine, au de aşa feli de cuvinte care, prin apropierea ce o are un cuvînt din gradu cel mai de pre urmă cu altu din gradu cel mai de pre sus, unul în locul altuia se întrebuinţază, precum am arătat mai sus.

Să nu gîndească cineva că eu umblu să lapăd din limba noastră cuvintele cele streine, căci mie bine este cunoscut că nici o limbă nu e să nu fie mestecată cu cuvinte streine. Eu am perceput, precum la toţi este cunoscut, că limba noastră este foarte scurtă de cuvinte. Deci, eu doresc a înmulţi limba noastră cu cuvinte luate din vorbele de rădăcină a

лимбей ностре, ши ашезате допъ регꙋлеле ши пропріетециле дин ꙟнса лимба ностръ трасе. Апои даке се поате ꙟнтр аша мод траџе аша кꙋвинте, ꙟн локꙋл а кърора ной ꙟнтребꙋнцем кꙋвинте стреине. Еꙋ жꙋдек а фи май бине де а ꙟнтребꙋинца де нічй ꙟн коло челе а ностре, прекꙋм еꙋ ле сокот допъ редечина лор; фіинд къ челе стреине ничй о редечине наꙋ ꙟн лимба ностръ: пентрꙋ ачеа нꙋ се пот ꙟнтребꙋинца ничй ꙟн Дикціонарю скрис допъ редечина кꙋвинтелор ностре, ничй ꙟнтралте щїинце, ла каре се чер кꙋвинте ꙟнвецате; къчй челе а ностре кꙋрр ꙋна дин алта прекꙋм кꙋрре апа лимпеде дин изворꙋл сеꙋ чел нетꙋрбат: яр ла челе стреине не ведем силꙋици.

Май преꙋрме слобод есте ла фіе каре а ворби кꙋм лꙋй плаче. Міе маꙋ май плакꙋт кꙋвинтеле Романесчй, каре се траг яр дин кꙋвинте Романесчй, декът челе стреине. Ши ме вою цинѣ де ачесте а ностре, ꙟн тоате скрисориле меле. Даке нꙋ вор плъчѣ

Рома-

limbei noastre şi aşezate după regulele şi proprietăţile din însa limba noastră trase. Apoi, dacă se poate într-aşa mod trage aşa cuvinte, în locul a cărora noi întrebuinţăm cuvinte streine, eu judec a fi mai bine de a întrebuinţa de ici încolo cele a noastre, precum eu le socot după rădăcina lor. Fiindcă cele streine nici o rădăcină n-au în limba noastră, pentru aceea nu se pot întrebuinţa nici în dicţionariu scris după rădăcina cuvintelor noastre, nici într-alte ştiinţe la care se cer cuvinte învăţate, căci cele a noastre cur una din alta, precum cure apa limpede din izvorul său cel neturbat, iar la cele streine ne vedem siluiţi.

Mai pre urmă, slobod este la fiecare a vorbi cum lui place. Mie m-au mai plăcut cuvintele româneşti, care se trag iar din cuvinte româneşti, decît cele streine şi mă voi ţinea de aceste a noastre în toate scrisorile mele. Dacă nu vor plăcea

Scanned with OKEN Scanner

Романилор де а̂кꙋма̂, а̂м надежде къ се вор а̂фла ꙟнтре ѹ̂рметорїй ностріи̂, ла каре вор плъчѣ че є̂ а̂ Націй ностре, ши се вор сергꙋи а̂ май а̂даѡџе ла фолосꙋл Націй.

Кꙋвинтеле челе кꙋ интереле скимбате нꙋ се пот сокоти ка стрикате, вор май зиче а̂лцїй: фїинд къ че є̂ коррꙋпчюне пентрꙋ лимба Латінѣскъ, а̂чеѧ поте фи перфекчюне пентрꙋ лимба Романѣскъ: спре а̂деверирѣ кꙋвжнтеріи лор пот а̂дꙋче ꙟн є̂ксемплꙋ пре Ꙟнглезїй, каре динтрꙋ ѡ̂ лимба местекатъ а̂ꙋ ꙟнфрꙋмсефат а̂ша лимба лор. Р. нꙋ є̂ а̂ша: Дела Ꙟнглезїй нꙋ се поате лꙋа паритате ла Націа ностръ. Къчй Ꙟнглезїй макар местекацй кꙋ а̂лте Націй, а̂ꙋ ꙟн лимба лор ворбе депертате де ла редечина лор. Дар є̂й тот сꙋнт Націе несꙋппꙋсе ла а̂лта: є̂ де сине степънитоpе. Ла є̂й ꙟнфлореск счїинцеле, кꙋ а̂честѣ флоресче ши лимба. Ла є̂й сꙋнт ѡ̂менїй ꙟнвецацй ꙟн счїинцеле челе май ꙟналте, прин счїинцеле а̂честора сау май ꙟммꙋлцит лимба дин редечина є̂й. Тоате

а̂честѣ

românilor de acuma, am nădejde că se vor afla între următorii noştri la care vor plăcea ce e a naţiii noastre şi se vor sîrgui a mai adaoge la folosul naţiii.

Cuvintele cele cu litere schimbate nu se pot socoti ca stricate, vor mai zice alţii, fiindcă ce e corupciune pentru limba latinească, aceea poate fi perfecciune pentru limba românească. Spre adeverirea cuvîntării lor, pot aduce în exemplu pre anglezi care, dintru o limbă mestecată, au înfrumuseţat [81] aşa limba lor. R. nu e aşa. De la anglezi nu se poate lua paritate la naţia noastră, căci anglezii, măcar mestecaţi cu alte naţii, au în limba lor vorbe depărtate de la rădăcina lor; dar ei tot sînt naţie nesupusă la alta: e de sine stăpînitoare. La ei înfloresc ştiinţele, cu acestea floreşte şi limba; la ei sînt oameni învăţaţi în ştiinţele cele mai înalte, prin ştiinţele acestora s-au mai înmulţit limba din rădăcina ei. Toate

---

[81] În text: ꙟнфрꙋмсєфат, eroare de tipar.

ȃчестѣ сꙋнт контраріи ла Романи. Каре допъ старѣ Націи, ȃꙋ скимбат ши лимба ȃ̂ май ръꙋ. Де рѣм фи фост ной пънъ ȃкꙋма тот ȃ̂н старѣ ȃчеѧ, ȃ̂н каре ȃм пердꙋт флорѣ, ши ной рѣм фи скимбат лимба ностръ, чи ȃ̂н май бине, нꙋ ȃ̂н май ръꙋ. Въ мꙋлте Домніи, мꙋлте мешешꙋгꙋри, сaꙋ дескоперит де ȃтꙋнча ȃ̂н кочїи, ла каре ши ȃлте кꙋвинте мꙋлте се чер. Ȃ̂нсъ ной нѣм скимосит, ȃпой ши лимба саꙋ стрикат, ȃша кът лимба ȃчаста ничи кънд нꙋсе поате ȃдꙋче ла ȃчеѧ деꙋнде ȃꙋ казꙋт; чи нꙋмай лимба чѣ веке поате слꙋжи спре ȃ̂ндрептарѣ ȃчестїѧ.

Сєк-

acestea sînt contrarii la români care, după starea naţiii, au schimbat şi limba în mai rău. De ream fi fost noi pîn acuma tot în starea aceea în care am perdut floarea, şi noi ream fi schimbat limba noastră, ci în mai bine, nu în mai rău, că multe domnii, multe meşteşuguri s-au descoperit de atuncea încoaci, la care şi alte cuvinte multe se cer. Îns noi ne-am schimosit, apoi şi limba s-au stricat, aşa cît limba aceasta nicicînd nu se poate aduce la aceea de unde au căzut, ci numai limba cea veche poate sluji spre îndreptarea acestiia.

Scanned with OKEN Scanner

СЕКЦІА III.

Рефлекцїй де спре старѣ Романїилор.

Дин челе пън ӣчй зисе пентрꙋ лимба Романѣскъ, се пот мꙋлте ӑнцелеџе ши дин челе че сꙋнт де ӑле старїй ӑ Нацїй Ромынесчй: фїинд къ лимба ши Нацїа кꙋ ӑчелаш паш пъшеск. Дар ши май мꙋлте рѣꙋ фи ӑ зиче, кънд рѣꙋ ста чинева ӑ скріа тоате челе че сꙋнт де ӑ Нацїй, ӑ кърора локꙋ нꙋ ѥсте ӑичй. Ӑн картичика ӑчастъ скꙋртъ ӑм ӑлес нꙋмай доѿ пꙋнктꙋрй че се ӑттинг де Нацїа Романѣскъ: ӑдеке старѣ кресчерїй прꙋнчилор, ши старѣ религїей: кꙋм цин рꙋмънїй леџѣ, саꙋ ӑн че креде май, тоцй къ се кꙋпринде леџѣ.

Майнаинте де ӑ ӑнчепе де кресчерѣ прꙋнчилор, воꙋ зиче кътева де старѣ ѿмꙋлꙋй че ѡ капътъ прин нашчере. Ѿмꙋл пꙋрчеде

Secţia III.

REFLECŢII DESPRE STAREA ROMÂNILOR

Din cele pîn ici zise pentru limba românească, se pot multe înţelege şi din cele ce sînt de ale stării a naţiii româneşti, fiindcă limba şi naţia cu acelaş paş păşesc. Dar şi mai multe reau fi a zice cînd reau sta cineva a scria toate cele ce sînt de a naţiii, a cărora locu nu este aici. În cărticica aceasta scurtă, am ales numai doao puncturi ce se ating de naţia românească, adecă starea creşterii pruncilor şi starea relighiei: cum ţin rumânii legea sau în ce cred mai toţi că se cuprinde legea.

Mai nainte de a începe de creşterea pruncilor, voi zice cîteva de starea omului ce o capătă prin naştere. Omul pur-

чеде дин мънеле натȣрій ймперфект (не севършит), чи кȣ ѡ̂ а̂пплекечюне нȣмай лȣй ꙟнескȣтъ кътръ перфекчюне (ковер-шире). А̂часта перфекчюне а̂ȣ легато натȣра ꙟн чиркȣмстанціиле, ꙟн каре ѡ̂мȣл се пȣне ꙟн лȣме. Даке прȣнкȣл ва кресче ла мъна бȣнъ ши ꙟндрептъторе, ва фи бȣн, а̂пплекечюнѣ лȣй ꙟнескȣтъ кътръ перфекчюне се ва десвелȣй, ши прȣнкȣл се ва фаче а̂семинѣ а̂челора ꙟнтре каре а̂ȣ крескȣт. Че лимба а̂ȣде прȣнкȣл де мик, а̂чеѧ ѡ̂ ворбесче кънд е̂ маре. Деȣнде потем перчепе къ натȣра връ съ ꙟмпартъ грижа прȣнчилор кȣ паринцій, каре сȣнт Інстрȣментȣл (сърȣ) насчерій лор. А̂ натȣрій е̂сте а̂ кресче прȣнкȣл а̂л фаче дин мик маре, а̂й да тоате мижлочириле, прин каре съш поатъ а̂гониси челе де требȣинца кътръ віаце. А̂честѣ натȣра ле фаче кȣ прȣнкȣл токма а̂ша, ка ши кȣ макар каре семинце а̂рȣнкатъ ꙟн пъмънт. А̂часта допъ натȣра са кȣпринде ꙟн сине а̂лтъ семинце пре а̂лт а̂нн токма де а̂челаш фел.

cede din mînele naturii imperfect (nesăvîrşit), ci cu o aplecăciune numai lui înnăscută către perfecciune (covîrşire). Aceasta perfecciune au lăsat-o natura în circumstanţiile în care omul se pune în lume. Dacă pruncul va creşte la mînă bună şi îndreptătoare, va fi bun, aplecăciunea lui înnăscută către perfecciune se va dezvălui şi pruncul se va face aseminea acelora între care au crescut. Ce limbă aude pruncul de mic, aceea o vorbeşte cînd e mare, de unde putem percepe că natura vre să împartă grija pruncilor cu părinţii care sînt instrumentul (sîru) naşterii lor. A naturii este a creşte pruncul, a-l face din mic mare, a-i da toate mijlocirile prin care să-ş poată agonisi cele de trebuinţă către viaţă. Acestea natura le face cu pruncul tocma aşa ca şi macăr care sămînţă aruncată în pămînt. Aceasta, după natura sa, cuprinde în sine altă sămînţă, pre alt an, tocma de acelaş

Scanned with OKEN Scanner

фел. Пре каре натȣра ѡ креще ѡ ꙟмпинџе дин пѫмѫнт ꙟн сȣс. Даке се вор ꙟнтѫмпла пре лѫнгѣ семинца ачеѧ алте ербȣрй ши пре ачест[illegible] нȣ ле ва рȣмпе мѫна де ѡм, ербȣриле ачесте вор креще май таре, ши вор акопери семинца, каре фер де рѡш, ши фер де калдȣра сорелȣй се ва вещези, ши ꙟнтрѫнса се ва ȣска, ши семинца а родȣлȣй пре алт ан. Ка ши лемнȣл пȣс ꙟн пемѫнт: натȣра ꙟл фаче а креще, ꙟр дел вор ꙟнстрѫмба алте лемне, ши нȣл ва ꙟндрепта мѫна де ѡм, ел ва креще, ши ва фи стрѫмб. Дар дел ва ꙟндрепта ѡмȣл, атȣнче грижа ѡмȣлȣй ꙟмпреȣнатѫ кȣ а натȣрїй, фак лемнȣл дирепт. Дече аȣ рѫндȣит натȣра аша, ној нȣ щим; Дар де времѣ кѫ ведем кȣм аȣ рѫндȣит, аша дар требȣе сѫ гѫндим кѫ Домнезеȣ прин путериле натȣрїй аша вре, ши воѧ лȣй есте пентрȣ ной леџе свѫнтѫ. Дечй пѫринцїй сȣнт деторй а креще пре фїй сей. Деспре крещерѣ ачаста ам а ворби пȣцинел, адеке: кѫ ꙟн че кред май тоци дин

fel, pre care natura o creşte, o împinge din pămînt în sus. Dacă se vor întîmpla pre lîngă sămînţa aceea alte ierburi şi pre acestea nu le va rumpe mînă de om, ierburile aceste vor creşte mai tare şi vor acoperi sămînţa care, făr de roao şi făr de căldura soarelui, se va veştezi şi într-însa se va usca şi sămînţa a rodului pre alt an. Ca şi lemnul pus în pămînt: natura îl face a creşte, iar de-l vor înstrîmba alte lemne şi nu-l va îndrepta mînă de om, el va creşte şi va fi strîmb, dar de-l va îndrepta omul, atunce grija omului împreunată cu a naturii fac lemnul dirept. De ce au rînduit natura aşa, noi nu ştim. Dar, de vreme că vedem cum au rînduit, aşadar trebuie să gîndim că Dumnezeu prin puterile naturii aşa vre şi voia lui este pentru noi lege sfîntă. Deci părinţii sînt detori a creşte pre fiii săi. Despre creşterea aceasta am a vorbi puţinel, adecă că în ce cred mai toţi din

Scanned with OKEN Scanner

пърінцїй ностріи къ се кȣпрінде кресчерѣ прȣнчилор, нȣ є̂ а̂ша. Ка ȣ̂н юбиторю а̂ Націй вою дескопери деторіиле кътръ кресчерѣ чѣ бȣнъ а прȣнчилор. Къчй віаца є̂ дарȣл лȣй Домнезеȣ, а̂чела сингȣр ⸗ал ⸗ампарте кȣй вре. Дечй вой Пърінцилор съ нȣ ве ⸗анчелȣицй кȣ гъндȣл къ минȣ- нѣ а̂чеѧ де ла вой се фаче. Чи съ счицй ȣ̂нде ⸗анчепецй а̂ ве кїама пъринцй. Кънд се примеще дин мънеле натȣрїй чел нȣ нескȣт дин съиџеле востръ, ши се пȣне ⸗ан Брацеле а̂чеїа, каре требȣе сей де лапте; ѩр вой привегїацй ла зилеле вїецїй прекȣм а̂ прȣнкȣлȣй, а̂ша ши а̂ Маичїй, ши ве грижацй де ѿ дихна ши де липселе лор. Дрепт пън а̂коло вой нȣ фачецй пентрȣ копїй вострїй, ничй че фак пентрȣ пȣїй лор: вȣлтȣрїй, белаѡрїй, леїй, ȣ̂ршїй, ши челе май фероче фїаре. Че дескилинѣзе ши свинцесче ⸗ан ѿм нумеле Пърінцилор, є̂сте нȣмай кресчерѣ прȣнчилор, ⸗ан мънкаре, беȣтȣръ, хранъ ш. а. Чи ⸗ан а̂ша кресчере (є̂дȣкацїе) а̂деке ⸗ан

грижа

părinţii noştri că se cuprinde creşterea pruncilor nu e aşa. Ca un iubitor a naţiii, voi descoperi detoriile cătră creşterea cea bună a pruncilor, căci viaţa e darul lui Dumnezeu, acela singur îl împarte cui vre. Deci voi, părinţilor, să nu vă înceluiţi cu gîndul că minunea aceea de la voi se face, ci să ştiţi unde începeţi a vă chiama părinţi. Cînd se primeşte din mînele naturii cel nou născut din sîngele vostru şi se pune în braţele aceia care trebuie să-i de lapte, iar voi priveghiaţi la zilele vieţii precum a pruncului aşa şi a maicii şi vă grijaţi de odihna şi de lipsele lor, drept pîn acolo voi nu faceţi pentru copiii voştri nici ce fac pentru puii lor vulturii, belaorii, leii, urşii şi cele mai feroce fiare. Ce deschilinează şi sfinţeşte în om numele părinţilor este nu numai creşterea pruncilor în mîncare, beutură, hrană ş. a., ci în aşa creştere (educaţie), adecă în

Scanned with OKEN Scanner

ѩрижа де а̂ фаче а̂ кресче, ши а̂ се десвелꙋ̀й ꙟнтрѣншїй талентꙋриле, каре є̂й де ла Домнезеꙋ̆ прин натꙋра а̂ꙋ капетат кꙋ насчерѣ ꙟмпреꙋне. Ка а̂челѣ съ нꙋ се сꙋфꙋлче прин пасїѡне, прекꙋм се ꙋ̂ске семинца а̂рꙋнкатъ ꙟн пъмѫнт, ши де є̂рбꙋриле челе че креск де сине ꙟнсе се ꙟннѣке. Къчй ши семинца кресче дин пъмѫнт, допъ натꙋра є̂й, ши прꙋнкꙋ а̂ша кресче дин натꙋра. Дар прекꙋм семинца пъресить, а̂ша ничй прꙋнкꙋл фер ꙟнвецетꙋра лꙋатъ де ла ѡ̂м, нꙋ а̂дꙋче роадꙋл сеꙋ. А̂ша дар Пъринцїй сꙋ̆нт деторй а̂ фаче ꙟн прꙋ̆нчй ꙟнке дин а̂ннїй чей тинерй прин ꙟнвецетꙋриле ши пилделе лор: ѡ̂ ꙟнимъ симцитоаре де тоате челе че сꙋнт а̂ле ѡ̂менїей, а̂ ꙟмпреꙋне пътимирїй кꙋ тот че ꙟн лꙋмѣ а̂часта пътимесче. Ꙋ̂н дажник сꙋпꙋс леџилор пъмѫнтꙋлꙋй ꙟн каре є̂л тресче, ши а̂ша съ фїе ꙟмператꙋлꙋй, ши ꙟмперецїей спре фолос: а̂ кърꙋѧ бꙋна старе се кꙋпринде ꙟн небетемарѣ леџилор четеценесчй, спре фолосꙋл а̂ тоатей социей

чете-

grija de a face a creşte şi a se dezvălui într-înşii talenturile care ei de la Dumnezeu prin natură au căpătat cu naşterea împreună, ca acelea să nu sufulce prin pasiune, precum se uscă sămînţa aruncată în pămînt şi de ierburile cele ce cresc de sine înse se îneacă. Căci şi sămînţa creşte din pămînt după natura ei, şi pruncu aşa creşte din natură. Dar, precum sămînţa părăsită, aşa nici pruncul făr învăţătura luată de la om nu aduce rodul său. Aşadar, părinţii sînt detori a face în prunci, încă din anii cei tineri, prin învăţăturile şi pildele lor, o inimă simţitoare de toate cele ce sînt ale omeniei, a împreunăpătimirii cu tot ce în lumea aceasta pătimeşte, un dajnic supus legilor pămîntului în care el trăieşte, şi aşa să fie împăratului şi împărăţiei spre folos, a căruia bunastare se cuprinde în nevătămarea legilor cetăţeneşti, spre folosul a toatei soţiei

Scanned with OKEN Scanner

чтецѣнесчй фекѹте. Сѫ факе дин трѫнсѹл ѹ̂н барбат фемеи. ѹ̂н прїетин, ѹ̂н вечин крединчос, ѹ̂н паринте, пре каре ꙟ̂шиждерѣ фїй лѹй сѫл чинстѣскѫ; май преѹрме сѫл факе ѿм допѫ кѹм чере натѹра, ши соціа ѿменѣскѫ. Ꙟчаста є̂ кресчерѣ каре се чере де ла Пѫринцй кѫтрѫ фїй сей. Дин перверса кресчере ꙟ̂ май мѹлтора прѹнчилор ꙟ̂ Націй ностре, ѹ̂рмѣзе ши старѣ май ꙟ̂ тоатей Націй перверсе, саѹ ꙟ̂нвертитѫ.

Де вом сокоти пре чей май мѹлцй дин Романїй ностріи де кѫтрѫ партѣ ꙟ̂чеа. Ꙟ̂н чѣ кред є̂й кѫ се кѹпринде леџѣ, религїа, вом ведѣ кѫ чей май мѹлцй наѹ дрѣпта коносчїинце ꙟ̂ леџїй. Май тоцй (де Банат ворбеск) кред ꙟ̂ ꙟ̂мплинни леџѣ, кѫнд се нѹмеск крещиний, примеск Свинтеле Тайнй де Хртос мѫнтѹиторюл нострѹ, ши ꙟ̂нчепегорюл леџїй Крещинесчй, ꙟ̂шезате, ши прин Аптолй пѫн ла ной традѹте, (предате) кѫнд ꙟ̂ш фак крѹче допѫ модѹ ꙟ̂ Бисеричїй ресеритѹлѹй, ши кѫнд

нѹмай

cetăţeneşti făcute; să facă dintr-însul un bărbat femeii, un prietin, un vecin credincios, un părinte pre care, aşijderea, fiii lui să-l cinstească; mai pre urmă, să-l facă om, după cum cere natura şi soţia omenească. Aceasta e creşterea care se cere de la părinţi cătră fiii săi. Din perversa creştere a mai multora pruncilor a naţiii noastre, urmează şi starea mai a toatei naţiii perversă sau învertită.

De vom socoti pre cei mai mulţi din românii noştri de cătră partea aceea în ce cred ei că se cuprinde legea, relighia, vom vedea că cei mai mulţi n-au dreapta cunoştinţă a legii. Mai toţi (de Banat vorbesc) cred a împlini legea cînd se numesc creştini, primesc sfintele taini de Hristos mîntuitoriul nostru şi începătoriul legii creştineşti aşezate şi prin apostoli pîn la noi tradute (predate), cînd îş fac cruce după modu a bisericii răsăritului şi cînd

нȣмай де ȣ̂н фелю де мѫнкаре се сатȣрѫ бине, ши є̂ сѫнетос, де каре мѫнкаре а̂лтȣ се рѣȣ болневи. А̂часта є̂ȣ ворбеск, пентрȣ кѫ счїю прин є̂ксперїенцїе, ши нȣ дор кѫ вреȣ сѫ ѡ̂кереск, саȣ сѫ ꙟ̂вец пре ѡ̂менїй май бѫтрѫнй де кѫт мине, чи дин а̂рдоре кѫтрѫ ѡ̂менїе, ꙗ̂р май вѫртос кѫтрѫ чей непречепȣцй дин Нацїа ме, дин ꙟ̂вецетȣриле каре є̂ȣ а̂м сȣпт ꙟ̂н Школеле де ла ѡ̂менїй чей ꙟ̂вецацй, а̂м трас а̂честе позицїй саȣ а̂шезерй де спре фаптеле ѡ̂мȣлȣй, дин каре се а̂рате ȣ̂нде се кȣпринде леџа; а̂деке: фаптеле ѡ̂мȣлȣй челе че пȣрчед дин слобода вое а̂ лȣй а̂ȣ ȣ̂рмелеле сале каре ле перчепем прин є̂ксперїенцїе, саȣ симцире, а̂ȣ кѫ сȣнт бȣне, а̂ȣ кѫ сȣнт реле. Ȣ̂рмелеле фаптелор челор бȣне, не дȣк пре ной ла старе май бȣнѫ; ȣ̂рмелеле фаптелор реле не дȣк пре ной ла старе май рѫ. Натȣра а̂ȣ ꙟ̂семенат ꙟ̂н тот че є̂ бȣн ѡ̂ ꙟ̂битаре че траџе пре ѡ̂м ꙟ̂тракоӆо; ꙗ̂р ꙟ̂н че є̂ рѫȣ є̂сте ѡ̂ ȣ̂рѫчюне ꙟ̂н ной нескȣтѫ де а̂ фȣџи де кѫтрѫ а̂коло. Пентрȣ а̂чеа би-

неле

numai de un feli de mîncare se satură bine și e sănătos, de care mîncare altu se reau bolnăvi. Aceasta eu vorbesc, pentru că știu prin experienție, și nu doar că vreau să ocărăsc sau să învăț pre oamenii mai bătrîni decît mine, ci din ardoarea către omenie, iar mai vîrtos către cei nepricepuți din nația me, din învățăturile care eu am supt în școalele de la oamenii cei învățați, am tras aceste poziții sau așezări despre faptele omului, din care se arată unde se cuprinde legea, adecă faptele omului cele ce purced din sloboda voie a lui au urmelele sale care le percepem prin experienție sau simțire au că sînt bune, au că sînt rele. Urmelele faptelor celor bune ne duc pre noi la stare mai bună ; urmelele faptelor rele ne duc pre noi la stare mai ră. Natura au însămănat în tot ce e bun o învitare ce trage pre om într-acolo, iar în ce e rău este o urîciune în noi născută de a fugi de către acolo. Pentru aceea, bi-

пле е̂сте ꙟн ноѝ порнирѣ де а̂л фаче; рѣѹ е̂сте спѣйментарѣ де а̂л леса. Ꙟнкеѹтора- рѣ порнирїй кѹ фаптеле ностре, фаче ѡ̂б- лигаціа ши де и̂чй саре ѡ̂блигаціа чѣ на- тѹрале: фїинд кѣ натѹра дин тоате фап- теле бѹне а̂ѹ а̂шезат сѣ ѹ̂рмезе бине, ши дин тоате фаптеле рѣле нѹ поате ѹ̂рма а̂л- та фер нѹмай рѣѹ.

Ла фапта чѣ бѹнѣ не ꙟндѣмнѣ прин ѹ̂рмѣла чѣ бѹнѣ, каре натѹра а̂ѹ ꙟнкепто- рат кѹ бинеле. Де ла фапта чѣ рѣ не спей- мѣнте прин ѹ̂рмѣла де а̂коло чѣ рѣ: А̂ша дар натѹра не ѡ̂блигѣ а̂ ꙟндрепта фапте- ле ностре допѣ регѹла а̂часта: фа бине ши фѹџи де рѣѹ. Че џїе нѹ врей а̂лтѹа сѣ нѹ фачй. Регѹла ѡ̂блигѣто- ре дин џюреле натѹрале се кїаме леџе. ши а̂часта дар е̂ леџа натѹрале: каре прин пер- чеперѣ минцїй ностре ѡ̂ кѹноскем. Леџиле а̂честѣ се ꙟнтинд престе тоате фаптеле ѡ̂менещй: фїинд кѣ сѹнт ѹ̂рмеле дин ꙟн- селе фапте, дечй е̂ле сѹнт леџи вечниче, нескимбате, леџй Домнезеещй, фїинд, кѣ

Домне-

nele este în noi pornirea de a-l face, rău este spăimîntarea de a-l lăsa.[82] Încheutorarea pornirii cu faptele noastre face obligaţia şi de ici sare obligaţia cea naturale, fiindcă natura din toate faptele bune au aşezat să urmeze bine şi din toate faptele răle nu poate urma alta făr numai rău.

La fapta cea bună ne îndeamnă prin urmeala cea bună, care natura au încheptorat cu binele. De la fapta cea ră ne spăimîntă prin urmeala de acolo cea ră. Aşadar, natura ne obligă a îndrepta faptele noastre după regula aceasta: *fă bine şi fugi de rău. Ce ţie nu vrei, altuia să nu faci*. Regula obligătoare din giurele naturale se chiamă *lege* şi aceasta, dar, e legea naturale,[83] care prin perceperea minţii noastre o cunoaştem. Legile acestea se întind preste toate faptele omeneşti, fiindcă sînt urmele din însele fapte, deci ele sînt legi vecinice, neschimbate, legi dumnezeieşti[84], fiindcă

---

[82] Cele două categorii morale sînt definite în chip asemănător de LOCKE (*127* I : 209) : „Numim ‚bine' ceea ce ne poate produce sau mări plăcerea ori micşora durerea, sau, altminteri, ne poate procura ori conserva posesiunea vreunui alt bun sau absenţa vreunui rău. Şi, dimpotrivă, numim ‚rău' ceea ce este în stare de a ne produce sau mări vreo durere sau de a ne lipsi de vreun bine".

[83] IORGOVICI îl urmează aici pe CONDILLAC (*37* IV : 34) : „Condiţiile concretizate în convenţii sînt primele legi ale societăţilor : ele pot fi numite legi *naturale* deoarece omului nu îi este necesar să mediteze pentru a le descoperi", despărţindu-se de LOCKE, care opune legile *naturale* celor *înnăscute* (*127* I : 48).

[84] Din motive uşor de înţeles, învăţatul român identifică legile *naturale* cu cele *divine*, pe care LOCKE (*127* II : 335) le desparte.

Домнезеȣ ѐ факторюл натȣрїй. Леџа ача-
ста да ѿмȣлȣй кале кȣ дрептȣ а фаче тоа-
те кѫтрѫ че ѐ ѿблигат. Аплекечюнѣ де а
лȣкра допѫ леџе, есте віртȣте: аплекечю-
нѣ де а фаче ꙟн против'а леџїй, есте пек-
катȣ. Ачеа дȣче ла бинеле чел май маре,
ачеста ла рѫȣл чел неспȣс. Віртȣтѣ фаче
консчїенціа (кȣџетȣ, Gewissen, совѣсть)
ꙟмпекатѫ. Пеккатȣл тȣрбȣра консчїенціа.
Консчїенціа ѐ жȣдекѫторе а фаптелор но-
стре.

Ачаста ѐ фапта леџїй чѣ скрисе ꙟн инимиле ностре, де каре Св. Апостол Павел кѫтрѫ Римлений кап. 2. ст. 14. аша греесче.

Кѫнд лимбиле че наȣ леџе, дин натȣра фак челе а леџїй: ачестїа не авѫнд леџе сингȣрй сȣнт лорȣш леџе, каре арата фапта леџїй скрисе ꙟн инимиле лор: де каре консчїенціа лор есте лор мѫртȣрїе ши жȣдекѫторе. Де ачй потем ной крещиній лȣа ꙟнвецѫтȣра, ка сѫ

Dumnezeu e făcătoriul naturii. Legea aceasta dă omului care cu drept a face toate cătră ce e obligat. Aplecăciunea de a lucra după lege este virtute; aplecăciunea de a face împrotiva legii este păcat. Aceea duce la binele cel mai mare, acesta la răul cel nespus. [85] Virtutea face conştienţia (cugetu, Gewissen, совѣсть) împăcată. Păcatul turbură conştienţia. Conştienţia e judecătoare a faptelor noastre.

Aceasta e fapta legii cea scrisă în inimile noastre, de care Sf. apostol Pavel cătră rîmleni, cap. 2, st. 14, [86] aşa grăieşte: „Cînd limbile ce n-au lege din natură fac cele a legii, aceştia neavînd lege, singuri sînt loruş lege, care arată fapta legii scrise în inimile lor, de care conştienţia lor este lor mărturie şi judecătoare". De aici putem noi, creştinii, lua învăţătura, ca să

---

85 Şi LOCKE consideră (*127* I: 335) că „binele şi răul moral sînt numai potrivirea sau nepotrivirea acţiunilor noastre voluntare cu o anumită lege, potrivire sau nepotrivire care ne atrage binele sau răul", dar în timp ce IORGOVICI opune *virtutea* (conformitatea cu legea) *păcatului* (încălcarea legii), LOCKE (*127* I: 335—337) consideră că *virtutea* se opune *viciului* (norma faţă de care se relevă fiind *legea filozofică*), pe cînd *păcatul* se opune *împlinirii datoriei* (norma sa fiind *legea divină*).

86 De fapt, 14 şi 15.

Scanned with OKEN Scanner

нꙋ ѿсъндим ничй съ нꙋ ꙋ̂ръм пре чей че нꙋ сꙋнт де леџа крещинѣскъ, а̂ꙋ сꙋнт крещинй, дар се деспарт пꙋцинел де ла бисерика веке а̂ ресеритꙋлꙋй. Тот а̂нсꙋ цине къ а̂ лꙋй леџе є̂ май бꙋнъ. Ши тоатъ религїа а̂ре порнирѣ чинстирїй де Домнезеꙋ. Дечй ной съ нꙋ жꙋдекем пре ниме де каре леџе є̂сте, чи пре макар каре съл чинстим дoff фаптеле сале, допъ каре ши а̂наинтѣ лꙋй Домнезеꙋ а̂ꙋ се ва а̂ндрепта а̂ꙋ се ва ѿсънди, прекꙋм а̂рате а̂челаш А̂п҃тол ла локꙋл чел май сꙋс цитат. С. 6. Ничй съ нꙋ не мърим нꙋмай кꙋ номеле Крещинеск, къ нꙋмай прин нꙋме ной сꙋнтем а̂ꙋзиторїй леџїй каре ꙍ прин Хр҃тос є̂сте дескоперите, ши каре пре ной свинцїй А̂п҃толй не а̂нваце. Ши нꙋ а̂ꙋзиторїй леџїй, чи чей че а̂мплинеск леџа се вор мънтꙋй, ꙗ̂р а̂коло. С. 13.

А̂ша дар юбицїй а̂й мїей Прїєтиний, съ а̂скꙋлтем че не а̂нваце Св. А̂п҃толꙋ Павел, съ плиним фаптеле леџїй, съ нꙋ не нꙋмим нꙋмай а̂ꙋзеторїй леџїй чи а̂мплинеторїй а̂чеїа. Пентрꙋ а̂ фаче бинеле каре пꙋ-

nu osîndim, nici să nu urîm pre cei ce nu sînt de legea creştinească, au sînt creştini, dar se despart puținel de la biserica veche a răsăritului. Tot însu ține că a lui lege e mai bună şi toată relighia are pornirea cinstirii de Dumnezeu. Deci, noi să nu judecăm pre nime de care lege este, ci pre macăr care să-l cinstim după faptele sale, după care şi înaintea lui Dumnezeu au se va îndrepta, au se va osîndi, precum arată acelaş apostol la locul cel mai sus țitat. S 6.[87] Nici să nu ne mărim numai cu numele creştinesc, că numai prin nume noi sîntem auzitorii legii care noao prin Hristos este descoperită şi care pre noi sfinții apostoli ne învață, „şi nu auzitorii legii, ci cei ce împlinesc legea se vor mîntui", iar acolo, s. 13

Aşadar, iubiții ai miei prietini, să ascultăm ce ne învață sf. apostol Pavel, să plinim faptele legii, să nu ne numim numai auzitorii legii, ci împlinitorii aceia. Pentru a face binele care pu-

[87] În realitate, 5, 6, 7 şi 8.

(91)

тем ла а̂пропеле ностꙋ, съ нꙋ ꙟтребем кънд заче кꙋ карꙋ фрънт ꙟн ймалъ, кꙋм ꙟш фаче крꙋче, ши мънънке е̂л песче винерѣ, саꙋ чей де леџа лор кънтъ ꙟн бисѣрикъ а̂ꙋ че фак кънд се рогъ ла а̂челаш Домнезеꙋ. ши кꙋм креде е̂л неште мистерїй сꙋптиле ши а̂бстракте, де минтѣ ѡ̂менѣскъ не кꙋпринсе. Чи ꙟн ѡ̂мꙋ че чере де ла ной а̂жꙋторю, съ каꙋтем нꙋмай къ е̂л е̂ зидирѣ лꙋй Домнезеꙋ, ши даке нꙋ кредем съ ведем ꙟтрънсꙋл а̂семенарѣ ностръ, ши съ не а̂дꙋчем а̂минте, къ че се поате ла ꙋ̂н ѡ̂м, се поате ꙟтъмпла ши ла а̂лтꙋл. Ши съ фачем ла а̂лтꙋ а̂лелаш бине, каре ной ꙟтр а̂семинѣ ꙟтъмплерй фїинд, а̂челаш а̂жꙋторю рѣм чере.

ꙟвецациве ши вой, фїилор, а̂ кꙋносче деторїиле челе ꙟнескꙋте ꙟн вой, прин каре вой сꙋнтец легацй де пъринцїй вострїй. Ведецй кът де лꙋнгъ време е̂ ѡ̂мꙋл ꙟн старѣ слебичюнїй, ши а̂ непричеперїй, кънд е̂л ꙟнке прꙋнк фїинд, нꙋ поте а̂гониси сїе челе де требꙋинце, нич нꙋ се поате а̂пера де челе реле.

Дин

tem la aproapele nostru, să nu întrebăm cînd zace cu caru frînt în imală cum îş face cruce şi mănîncă el peşte vinerea sau cei de legea lor cîntă în biserică au ce fac cînd se roagă la acelaş Dumnezeu şi cum crede el neşte misterii subtile şi abstracte, de mintea omenească necuprinse; ci în omu ce cere de la noi ajutori să căutăm numai că el e zidirea lui Dumnezeu şi dacă nu credem, să vedem într-însul asămănarea noastră şi să ne aducem aminte că ce se poate la un om, se poate întîmpla şi la altul şi să facem la altu acelaş [88] bine, care noi, într-asăminea întîmplări fiind, acelaş ajutori ream cere.

Învăţaţi-vă şi voi, fiilor, a cunoaşte detoriile cele înnăscute în voi, prin care voi sînteţ legaţi de părinţii voştri. Vedeţi cît de lungă vreme e omul în starea slăbiciunii şi a nepriceperii cînd el, încă prunc fiind, nu poate agonisi sie cele de trebuinţă, nici nu se poate apăra de cele rele.

---

[88] În text: ѧлелѧш (eroare de tipar).

(92)

Дин че причина лаꙋ пꙋс Домнезеꙋ атъта време ꙟн ꙟаша старе? Ꙟадевърат нꙋ пентрꙋ ꙟалта фер нꙋмаи ка съ леџе ши май стрѫмт, де ꙟачеѧ де ла каре прꙋнкꙋл ꙟаꙋ примит насчерѣ, ши ка съ факе прин липселе ши ѡбичѣюл лꙋнг ши дꙋлче, ꙟа ꙟаскꙋлта де перинцꙵ, ши де ꙟай юбй. Де ꙟар фи врꙋт Домнезеꙋ съ деслеџе пре фїй де деторїа ꙟачаста ꙟа драгостей, ши ꙟа мꙋлцемирїй, ꙟел ꙟар фи дат прꙋнкꙋлꙋй ꙟнке ꙟн ѡра че саꙋ нескꙋт ши мижлочириле де ꙟа трей. прекꙋм ꙟаꙋ дат челор мꙋте, ꙟадеке добиточелор челор фер де граю. Прꙋнчїа ѡмꙋлꙋй чѣ лꙋнгъ ꙟе деснодатъ де пꙋтере ши де ꙟнцелеџере. Ничй ꙟꙋн Їнстинкт ꙟнтрънсꙋл нꙋ поате лꙋкра. Ꙟачаста ꙟе рѫндꙋꙟала лꙋй Домнезеꙋ пентрꙋ ꙟа силꙋй пре прꙋнчй ꙟа чинсти пре перинцїй сей.

Дечй ши даке вацй марит, вацй ꙟнсорат, ши ꙟацй ꙟешит ꙟн каселе востре, прин ꙟачеѧ нꙋмай перинци сꙋнт деслигацй де деторїа портерїй де грижѣ пентрꙋ вой. Дар вой де деторїа де ꙟай чинсти тот де

ꙟꙋна

Din ce pricină l-au pus Dumnezeu atîta vreme în așa stare? Adevărat nu pentru alta, făr numai ca să-l lege și mai strîmt de aceea de la care pruncul au primit nașterea și ca să-l facă prin lipsele și obiceiul lung și dulce a asculta de părinți și de a-i iubi. De ar fi vrut Dumnezeu să dezlege pre fii de detoria aceasta a dragostei și a mulțămirii, el ar fi dat pruncului încă în oara ce s-au născut și mijlocirile de a trăi, precum au dat celor mute, adecă dobitoacelor celor făr de grai. Pruncia omului cea lungă e dznodată de putere și de înțelegere. Nici un instinct într-însul nu poate lucra. Aceasta e rînduiala lui Dumnezeu pentru a silui pre prunci a cinsti pre părinții săi.

Deci, și dacă v-ați mărit, v-ați însurat și ați ieșit în casele voastre, prin aceea numai părinții sînt dezlegați de detoria purtării de grijă pentru voi, dar voi de detoria de a-i cinsti totdea-

(93)

ꙋна ничй ѡдатъ нꙋ ве потецй деслига, пен-
трꙋ къ ачеѧ є ꙟн вой ꙟннескꙋтъ, ши нꙋ-
май кꙋ деслигарѣ трꙋпꙋлꙋй востру де къ-
тръ сꙋфлет. ве вецй деслига атꙋнчй ши
де тоате деторїиле пре лꙋмѣ ачаста. Даке
ацй аџюнс ѡдатъ ла старѣ ачеѧ де ве по-
тѣ цинѣ, адꙋчецииве аминтѣ де прꙋнчїа
востръ, ши де тоте че ваꙋ липсит воѡ
ꙟн старѣ чѣ лꙋнгъ а слебичюнїй востре,
ачелѣ тоте де ла пъринцїй востри ацй
примит, пентрꙋ а ве скоате дин примеж-
дїиле челе де мꙋлте фелюрй, ла каре прꙋн-
чїй сингꙋрй алѣргъ. Пентрꙋ тот ажꙋторю
ши привегїерѣ ачаста спре вой, натꙋра саꙋ
лесат пре паринцїй вострїй, ка съ ве крѣ-
ске, ꙟнвъцъзаске, сꙋппꙋне лецилор дрепте-
цїй ши а бꙋней кꙋвїинце. Де нар фи ей
портат грижа де вой, ацй фи ка ши алте
фїаре силватиче. Аша дар чинстицй Пе-
ринцїи вострїй, каре ваꙋ ꙟнвецат а ꙟн-
требꙋинца дарꙋл вїецїй, а керїѧ подоба є
не ꙟнтинарѣ, ши прецꙋл є виртꙋтѣ.

una niciodată nu vă puteţi dezlega, pentru că aceea e în voi înnăscută şi numai cu dezlegarea trupului vostru de cătră suflet vă veţi dezlega atunci şi de toate detoriile pre lumea aceasta. Dacă aţi agiuns odată la starea aceea de vă putea ţinea, aduceţi-vă aminte de pruncia voastră şi de toate ce v-au lipsit voao în starea cea lungă a slăbiciunii voastre, acelea toate de la părinţii voştri aţi primit pentru a vă scoate din primejdiile cele de multe feliuri la care pruncii singuri aleargă. Pentru tot ajutoriu şi priveghierea aceasta spre voi, natura s-au lăsat pre părinţii voştri ca să vă crească, îmblînzască, supună legilor dreptăţii şi a buneicuviinţe. De n-ar fi ei purtat grijă de voi, aţi fi ca şi alte fiare silvatice. Aşadar, cinstiţi părinţii voştri care v-au învăţat a întrebuinţa darul vieţii, a căriia podoabă e neîntinarea şi preţul e virtutea.

Scanned with OKEN Scanner

Pagină fără corespondent în exemplarele consultate. Se transcrie după BIANU-HODOȘ, *16* : 417.

Scanned with OKEN Scanner

PATRONII

Cei ce din dragostea cea făr de asămănare cătră nația românească, ca neşte aşăzători întîi de temei spre fericirea fiitoare a naţiii acestiiaş au îndemnat şi au ajutorat cătră tipărirea cărticicei acestii naţionale, precum :

Domn Vichentie Lustina, arhimandrit a monastirii Mesiciului a C. consistoriei eparhiii Vîrşeţului şi a Sl. comitat a Timişorii asesor.

Domn Hagi Chirilă Radulovici, neguţitori şi cetăţan a Bisericii Albe.

D. N. Nobile de Jumanca din Ciclova, locumtenente superior (Oberlaitenant) şi comendantu securităţii în Ţinutu Direcţii Montane a Banatului.

Scanned with OKEN Scanner

OPINII

„Bine învăţatul *Paul Iorgovici*, în *Observaţiile* sale despre limba daco-romanească, dintru o negrăită dragoste cătră folosul cel de obşte al naţii sale, foarte înţelept au descoperit cuvintele limbii noastre cei daco-romaneşti, arătînd cum am putea aduce limba noastră la origbinalul ei cel adevărat."

Dimitrie ŢICHINDEAL (*221* I : 290—291)

„Au fost început prea învăţatul răposat Pavel Iorgovici, a preamăritei tabule de judeţ jurat notarius, cărticeale a alcătui şi în tip a le da, însă văzînd el că nevoinţa lui puţin se preţuiaşte, încă în loc de mulţemire de la unii mai multă defăimare au căpătat, mai încolo a se sărgui au încetat."

Ioan TEODOROVICI (*apud 108* II : 243)

„Vrednice de toată lauda sînt sfaturile pentru cum să se îndrepteze limba rumânească ale d... Iorgovici, tipărite la Buda în veacul trecut."

Ion HELIADE RADULESCU (*99* : 63)

„Pentru drumul şi arătarea mai pă larg ca din zicerile primitive sau de rădăcină să facem ori să intrebuinţăm pe cele derivate sau pe cele ce se trag dintr-însele, cum şi cînd avem pe cele derivate putem avea şi pe cele

primitive, pentru aceasta cu cinste recomand scrierea răposatului Iorgovici tipărită la Buda în veacul trecut între 1790 și 1800."

Ion HELIADE RĂDULESCU (*99* : 75)

„În multe rînduri s-a vorbit de *Observațiile de limba rumânească* ale răposatului întru fericire, Paul Iorgovici, tipărite în Buda în anul 1799. Această cărticică vrednică de luat în băgare de seamă de literatorii noștri, atît pentru vremea în care s-a scris, cît și pentru frumoasele și folositoarele ei băgări de seamă asupra limbii, era foarte rară și mai necunoscută în aceste două principate. Am socòtit dar a o face cunoscută D. D. cititori ai acestii foi, dind-o rînduri, rînduri; și ca să poată dobîndi o mai întinsă publicitate, se va pune și în *Curierul rumânesc*, fiind mai cu totul alții cititorii unii foi și alții ai celeilalte."

Ion HELIADE RĂDULESCU (*98* : 81)

„... deducerea cuvintelor românești din ceale latinești ar trebui să se facă după o dreaptă regulă, carea tot românul să fie îndatorat a o ținea, această regulă să se cuprindă într-un lexicon, iar lexiconul să se alcătuiască după regulile care răposatul d. Pavel Iorgovici în *Observația* sa și d. prof. Constantin Diaconovici în *Gramatica* sa ... au arătat."

Pavel VASICI-UNGURIAN (*17* : 30—31)

„Paul Iorgovici, care 'se forțează să reformeze limba și să o întoarcă la originea sa printr-o ortografie etimologică', are 'tonul simplu și firesc'."

J. A. VAILLANT (*17* : 85)

„Această procedură de a forma o limbă literară comună tuturor românilor o indicase cel întîi, pe la finea secolului trecut, bănățeanul Paul Iorgovici, a cărui carte, pe o scară modestă, este pentru noi, cu tot dreptul, ceva de a lui Dante 'De vulgari eloquio' pentru limba

literară a Italiei. Heliade n-a făcut în Muntenia decît a aplica şi a propaga ideile lui Iorgovici. Tot aşa Asachi în Moldova."

B. P. HASDEU (*96* III : 181)

„Felul cum Eliade descrie creaţiunea limbii sale ştiinţifice şi poetice, în scrisoarea de la 1836, către C. Negruzzi, este cea mai limpede aplicaţie la capitolul lui Condillac. Scrisoarea aceasta este unicul izvor din care se vede cum a lucrat Eliade ca un argintar închis în chilia sa, în faţa unei ferestre care să-i dea razele solare, alegînd, ciocănind, cioplind, ce trebuia să încînte lumea. Fereastra şi lumina i-o dăduseră Condillac şi Iorgovici."

G. BOGDAN-DUICĂ (*22* : 74)

„Iorgovici mergea însă şi mai departe în stăruinţa lui de a introduce unele inovaţii : recomanda să împrumutăm de la francezi anumiţi termeni, ca *a avanţirui*, *avanţemînt*, aşa că el apare printre cei dintîi care au susţinut că limba noastră trebuie îmbogăţită cu neologisme.".

Ovid DENSUSIANU (*51* : 70)

„Atîta e, desigur, prea puţin pentru cît ştia şi putea acest om cu o instrucţie şi cunoaştere de lume neobişnuit de bogate. Poate ar fi dat mai mult dacă *Observaţiile* ar fi fost primite altfel decît cu duşmănie de acei cari-l aveau în puterea lor, şi cu o deosebită răceală — numele lui Iorgovici nu se menţionează aproape nicăieri în literatura românească a timpului — de conaţionali."

Nicolae IORGA (*108* II : 243)

„Scrierea lui Iorgovici se remarcă şi prin adînca pătrundere a spiritului limbii române, prin fluiditatea expresiei, prin cea mai potrivită întrebuinţare a neologismelor şi prin asocierea acestora cu unele forme regionale ... *Observaţiile* nu se remarcă însă numai prin

aceste însuşiri formale; ele oglindesc o atitudine mult mai degajată de cum eram deprinşi să vedem la reprezentanţii Renaşterii ardelene. Şi era firesc să fie aşa. Educaţia tuturor se resimte într-o oarecare măsură de influenţa mediului în care s-au aflat, a şcolilor prin care au trecut ... Şi Paul Iorgovici a trăit în apropierea episcopului, şi el a învăţat cîtăva vreme în şcoli patronate de autoritatea bisericească. Dar educaţia lui nu s-a făcut în mod exclusiv în această atmosferă, iar timpul petrecut la Paris în mijlocul agitaţiilor revoluţionare, a avut un rol hotărîtor pentru eliberarea lui spirituală."

D. POPOVICI (*183* I : 270—271)

„Ca o dovadă că la sfîrşitul celei de a doua jumătăţi a secolului al XVIII-lea a început limba literară românească modernă, este şi faptul că atunci au apărut pentru prima oară teorii asupra felului cum trebuie ea să se organizeze pentru a fi o limbă de cultură. Atunci se situează încercările timide ale celor trei mari ardeleni de a crea o limbă nouă, cu elemente latineşti în locul celor slave, ba chiar de a da şi o nouă scriere limbii române, alfabetul latin. Tot atunci Paul Iorgovici, *Observaţii de limba românească*, Buda, 1799, a văzut calea justă a recrutării neologismelor şi a formei pe care trebuie să le-o dăm (pe el l-a urmat mai tîrziu Eliade-Rădulescu, cînd a dat şi el asemenea sfaturi, înainte de perioada italienizantă, vezi Hasdeu, *Cuvinte din bătrîni*, III, partea I, p. VIII, şi Ibrăileanu, în cursul său de *Istoria literaturii române moderne, epoca lui Conachi*). În Principate nu putem găsi pe vremea aceea un teoretician decît doar în Ienache Văcărescu."

G. IVĂNESCU (*117* : 34)

„Continuatori, uneori exagerînd şi mai mult tendinţele latinizante ale întemeietorilor Şcolii Ardelene, bănăţenii Damaschin Bojinca şi Paul Iorgovici şi-au cîştigat un loc în cultura românească veche prin lucrările lor cu caracter istoric, dar mai ales filologic."

C. DAICOVICIU, Şt. PASCU, V. CHERESTEŞIU,
T. MORARIU (*49* I : 204)

„Citind, de pildă, pe Paul Iorgovici, rămîi surprins de ţinuta sa doctrinară şi de tehnicitatea expresiilor, care trădează o evidentă lectură de specialitate. Nu i se cunosc bine nici studiile, nici izvoarele. Dar textul *Observaţiilor de limbă românească* este mai lămuritor decît toate şi el arată o netă orientare raţionalistă, am spune mai curînd de nuanţă franceză ... "

Adrian MARINO (*136* II : 573)

„În 1799, apar, la Buda, *Observaţiile de limba rumânească* ale bănăţeanului Paul Iorgovici. Lucrarea este mai degrabă un eseu amplu închinat limbii româneşti, decît o gramatică oarecare. Unele dintre afirmaţiile autorului privesc direct limba literară şi surprind prin justeţea lor."

Ştefan MUNTEANU, V. ŢARA (*150* : 214)

„Mai circumspecţi, moderaţii declară prin Paul Iorgovici, autorul *Observaţiilor de limbă românească* din 1799, că nu există naţiune care să poată jura că e curată, şi, cu toate că descinde din limba latină, 'limba noastră este săracă şi amestecată cu termeni străini'. Această poziţie indica de fapt o cale nouă, aceea a împrumuturilor şi din alte surse decît latina, cale adoptată, cu toată autoritatea lui, ceva mai tîrziu de I. Heliade Rădulescu."

I. COTEANU şi I. DANAILA (*47* : 23)

„Un cercetător tînăr, de astăzi, a afirmat că în manuscrisele lui Budai-Deleanu avem prima terminologie gramaticală modernă din limba română. Poate nu greşim trecînd acest merit pe seama lui Paul Iorgovici, nu numai din motivul că *Observaţiile de limbă românească* au fost tipărite, ci şi din altă cauză. Se ştie că I. Eliade-Rădulescu va retipări această lucrare, în *Curier de ambe sexe*, şi că ideile fundamentale ale învăţatului bănăţean îi vor servi, mai cu seamă, la introducerea neologismelor în limba noastră şi la fixarea terminologiei ştiinţifice, în toate domeniile de activitate. Dar Paul Iorgovici mai are

Scanned with OKEN Scanner

un merit incontestabil, în istoria limbii române, pe lîngă sprijinirea intrării neologismelor şi a formării terminologiei ştiinţifice. Se pare că el este primul român din epoca modernă care foloseşte în scris, în mod consecvent, variantele literare de tipul lui *acum*, *acolo*, *cel*, *cea*, *de*, *din*, *ajuta*, *judecată*, *pe* etc., socotite de cei mai mulţi specialişti ca fiind de tip muntenesc, specific graiului din Ţara Românească. Paul Iorgovici, mai întîi, şi apoi toţi reprezentanţii Şcolii Ardelene folosind aceste variante fonetice, în mod sistematic, în lucrările lor, au reuşit să le impună definitiv în limba literară."

G. ISTRATE (*114* : 38)

„Mai originală şi mai importantă pentru cultivarea limbii este cartea lui Paul Iorgovici, cu titlul: *Observaţii de limbă rumânească*, Buda, 1799 ... constatînd sărăcia limbii române în ce priveşte exprimarea unor adevăruri ştiinţifice importante, insuficienţă pe care o explică, asemenea unor confraţi ardeleni, prin decadenţa naţiunii româneşti de la starea înfloritoare a civilizaţiei romane, autorul recomandă îmbogăţirea vocabularului prin *derivare*, prin formarea de noi cuvinte din fondul latin, din aşa-numitele 'rădăcini' ale limbii române."

Al. ROSETTI, B. CAZACU, Liviu ONU
(*202* : 463—464)

„Un loc aparte deţin în această direcţie bănăţenii. Cu Mihai Roşu, N. Stoica, Iorgovici, Ţichindeal, Bojincă şi alţii, mai puţin însemnaţi sau necunoscuţi, Banatul reintră în mişcarea literară românească, după o perioadă de aproape 100 de ani. Izolarea bănăţenilor, explicabilă istoriceşte, îi face să cunoască în mai mică măsură norma literară impusă în anii 1750, deşi, ortodocşi fiind, ei aduc unele ecouri din tradiţia literară de tip muntenesc a coreligionarilor lor. La toţi bănăţenii se observă tendinţa de a introduce în proporţii variabile (dar, cu excepţia lui Iorgovici, nu foarte frecvent) particularităţi din limbă proprii provinciei lor natale."

Ion GHEŢIE (*81* : 481)

„Paul Iorgovici ocupă o poziţie aparte în cadrul curentului ardelean prin consideraţiile de semiotică teoretică, întemeiată epistemologic, prin înţelegerea corectă a relaţiei limbă-societate, prin unele soluţii mai realiste în privinţa cultivării limbii ... găsim la Paul Iorgovici o teorie a semnului lingvistic articulată complex pe armătura şcolii ardelene. El reprezintă o voce cu inflexiuni armonioase, un moment semnificativ în istoria semioticii româneşti, caracterizată printr-o trăsătură constantă: militantismul cultural pus în slujba binelui naţiei."

Paul MICLĂU (*140* : 24—27)

„Iorgovici a înţeles că cuvîntul este semnul unui conţinut al minţii şi că este folosit pentru a comunica altora acest conţinut. De asemenea a văzut că omul învaţă să vorbească prin faptul că, auzind de mai multe ori acelaşi grup de sunete pus în legătură cu aceeaşi noţiune, ajunge să stabilească relaţia şi să o folosească şi el. A recunoscut şi raportul între limbă şi societate şi a arătat că limba este mai înaintată sau mai înapoiată, după cum e şi societatea care o foloseşte.

Cel mai interesant lucru mi se pare însă faptul că, recunoscînd că fiecare popor dă alte nume noţiunilor, şi că deci un anumit conţinut nu impune o anumită formă, Iorgovici a ajuns să folosească termenul *arbitrar*, pe care eram deprinşi să-l socotim o creaţie a lui Ferdinand de Saussure (*Cursul* acestuia a fost publicat în 1916).

Va trebui pe viitor să se ţină seamă de ideile lui Iorgovici în istoria lingvisticii."

Al. GRAUR (*89* : 8)

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE

1. ALBU, Nicolae, *Istoria învăţămîntului românesc din Transilvania pînă la 1800*, Blaj, 1944.
2. ALBU, Nicolae, *Pentru o monografie a Şcolii ardelene*, „Steaua", *22*, nr. 1, 1971, 16—17.
3. ANGHELESCU, Mircea, *Contribuţii la stabilirea unor premise ale literaturii româneşti moderne (1750—1780)*, LL, XVI, 1968, 23—40.
4. ANGHELESCU, Mircea, *Preromantismul românesc*, Bucureşti, Minerva, 1971.
5. ARDELEANU, Vichentie, *Paul Iorgovici. Schiţă biografică şi cîteva probleme nerezolvate*, „Orizont", *15*, nr. 4, 1964, 81—84.
6. ARDELEANU, Vichentie, *Neologismele în opera lui Paul Iorgovici*, „Orizont", *19*, nr. 3, 1968, 81—87.
7. ARMBRUSTER, Adolf, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Bucureşti, EA, 1972.
8. ASAN, F., BULGĂR, GH. şi CĂPLESCU, C., *Proiect de transcriere a textelor cu caractere latine din secolul al XIX-lea* LR, *8*, nr. 1, 1959, 21—25.
9. AVRAM, Andrei, *Sur les causes de la disparition du l final — article défini*, RL, *5*, nr. 1, 1960, 101—107.
10. AVRAM, Andrei, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti*, SCL, *15*, nr. 1, 1964, 15—37; (II) SCL, *15*, nr. 2, 1964, 147—179; (III) SCL, *15*, nr. 3, 1964, 265—294; (IV) SCL, *15*, nr. 4, 1964, 471—495; (V) SCL, *15*, nr. 5, 1964, 575—614.
11. AVRAM, Andrei, *Grafia chirilică şi problema opoziţiei (ă) : (î) în dacoromâna din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea*, SCL, *24*, nr. 1, 1973, 7—25.
12. BAHNER, Werner, *Das Sprach- und Geschichtsbewusstsein in der Rumänischen Literatur von 1780—1880*, Berlin, Akademie-Verlag, 1967.
13. BALOTĂ, Nicolae, *Umanităţi* (Eseuri), Bucureşti, Eminescu, 1973.

14. BASARAB, Mircea, *Prefețele Mineielor de la Rîmnic (1776–1780). Problema originii latine a poporului și a limbii române* MO, nr. 9–10, 1967, 763–768.
15. BECLEANU IANCU, Adela, *Geneza culturologiei românești*, Iași, Junimea, 1974.
16. BIANU, Ion și Nerva HODOȘ, *Bibliografia românească veche*, II, 1716–1808, București, EA, 1910.
17. * * * *Bibliografia analitică a limbii române literare. 1780–1866*, București, EA, 1972.
18. BLAGA, Lucian, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, București, EȘ, 1966.
19. BODEA, Cornelia, *Preocupări economice și culturale în literatura transilvană dintre anii 1786–1830*, „Studii", *9*, nr. 1, 1956, 87–106.
20. BOGDAN, George C., *Figuri de seamă din trecutul Banatului. Paul Iorgovici (1764–1808)*, „Flamura roșie" (Reșița), *16*, nr. 1518, 1964, 3.
21. BOGDAN-DASCĂLU, Doina, *Paul Iorgovici și Ion Heliade Rădulescu*, LR, *20*, nr. 6, 1971, 605–608.
22. BOGDAN-DUICĂ, G., *Istoria literaturii române moderne*, Cluj, 1923.
23. BOGDAN-DUICĂ, G., *Gheorghe Lazăr*, „Academia Română. Memoriile secției literare", Seria III, tomul 1, memoriul 6, București, Cultura Națională, 1924.
24. BORCILĂ, Mircea, *Un fenomen fonetic dialectal: rostirea lui ș ca s și a lui j ca z în graiurile dacoromâne. I. Răspîndirea și situarea actuală a fenomenului*, CL, *10*, nr. 2, 1965, 269–279; *II. Vechimea și originea fenomenului*, StUBB, *10*, fasc. 2, 1965, 109–119; *III. Locul și reflexele fenomenului în microsistemul graiului*, CL, *11*, nr. 1, 1966, 71–76.
25. BOTIȘ, Teodor, *Istoria Școalei normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox-român din Arad*, Arad, 1922.
26. BREAZU, I., *Pavel Vasici și problemele limbii*, CL, *10*, nr. 1, 1965, 53–66.
27. BUDAI-DELEANU, Ion, *Scrieri lingvistice*. Text stabilit și glosar de Mirela Teodorescu. Introducere și note de Ion Gheție, București, EȘ, 1970.
28. BULGĂR, Gh., *Neologismele romanice la începutul secolului trecut*, CL, *10*, nr. 1, 1965, 109–118.
29. BULGĂR, Gh., *Problemele limbii literare în concepția scriitorilor români*, București, EDP, 1966.
30. BYCK, J., *Vocabularul științific și tehnic în limba română din secolul al XVIII-lea*, SCL, *5*, nr. 1–2, 1954, 31–43.
31. CAMARIANO, Nestor, *Influența greacă asupra prefeții gramaticii lui Ioan Eliade Rădulescu*, „Revista istorică română", *14*, fasc. IV, 1944, 483–495.
32. CANDREA, Aurel, Gh. ADAMESCU, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, „Cartea Românească", București, Cartea Românească, 1931.

33. CÎRSTOIU, Cornel, *Despre gramatica lui Ienăchiță Văcărescu*, LL, nr. 4, 1973, 833–840.
34. CHIȚIMIA, Ion C. și Dan SIMONESCU, *Cărțile populare în literatura românească*, I, București, EPL, 1963.
35. CLOPOȚEL, Ion, *Originile, dezvoltarea și desăvîrșirea limbii române literare*, București, EDP, 1963.
36. CLOPOȚEL, Maria, *Despre „aspectul" verbal în graiurile bănățene*, StUBB, *9*, fasc. 1, 1964, 122–128.
37. CONDILLAC, Étienne Bonnot de, *Cours d'étude pour l'instruction du Prince de Parme*, I–XVII, Paris, 1795.
38. CONDILLAC, E. B., *Tratatul despre senzații*, București, EȘ, 1962.
39. * * * *Constantin Diaconovici Loga*, Culegere îngrijită de Ion Iliescu, Timișoara, 1970.
40. CORNEA, Paul, *Originile romantismului românesc*, București, Minerva, 1972.
41. CORNEAN, Nicolae, *Monografia eparhiei Caransebeș*, Caransebeș, 1940.
42. COSERIU, Eugenio, *L'arbitraire du signe. Zur Spätgeschichte eines aristotelischen Begriffes*, „Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literatur", 204. Band, *119*, 2. Heft, 1967.
43. COSMA, Aurel, *Istoria presei române din Banat*, ediția a 4-a, Timișoara, Unirea, 1932.
44. COSMA, Aurel, *Istoria presei române din Banat*, I, VR, *24*, nr. 5–6, 1932, 62–73.
45. COSMA, Aurel, *Bănățeni de altădată*, I, Timișoara, Unirea Română, 1933.
46. COTEANU, I., *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, ES, 1961.
47. COTEANU, I. și I. DĂNĂILĂ, *Introducere în lingvistica și filologia românească*, București, EA, 1970.
48. CUCIUREANU, Ștefan, *Italienisme la Petru Maior*, SCȘt-Filologie (Iași), *10*, nr. 1–2, 1959, 53–57.
49. DAICOVICIU, C., Șt. PASCU, V. CHERESTEȘIU, T. MORARIU, *Din istoria Transilvaniei*, I. București, EA, 1960.
50. DASCĂLU, Crișu, *Iorgovici și Condillac*, LR, *20*, nr. 5, 1971, 497–501.
51. DENSUSIANU, Ovid, *Literatura română modernă*, ediția a IV-a, București, Cugetarea-Georgescu Delafras, 1943.
52. DIACONOVICI LOGA, Constantin, *Gramatica românească*. Text stabilit, prefață, note și glosar de Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, Timișoara, Facla, 1973.
53. * * * *Dicționar enciclopedic român*. II, D–J, București, EP, 1964.
54. * * * *Documente și manuscrise literare*, I, București, EA, 1967.
55. DUMITRESCU BUȘULENGA, Zoe, *Valori și echivalențe umanistice*, București, Eminescu, 1973.
56. DUMITRU, Anton, *Istoria logicii*, București, EDP, 1975.
57. DUNĂREANU, Elena, *Calendarele românești sibiene (1793–1970)*, Biblioteca „Astra", Sibiu, 1970.

suprascrierii literelor); nr. 6, 1961, 606–610 (II. *Problema „dispariției“ lui i final în limba română*); 11, nr. 5, 1962, 582–594 (III. *Problema „dispariției“ lui u final în limba română*).
215. STRUNGARU, Diomid, *Cu privire la transcrierea textelor chirilice*, LR, *15*, nr. 2, 1966, 145–161.
216. STRUNGARU, Diomid, *Începuturile lexicografiei române*, RS, *13*, 1966, 141–158.
217. STRUNGARU, Diomid, *Pe marginea interpretării normelor ortografice în recentele ediții a două vechi gramatici românești*, LR, *25*, nr. 2, 1976, 197–204.
218. SUCIU, I. D., *Știri privitoare la părinții lui Paul Iorgovici*, „Revista Istorică Română“. 1941–1942, 380–381.
219. SUCIU, I. D., *De lîngă Caraș*, „Orizont“, *17*, nr. 7, 1966, 96.
220. * * * *Școala ardeleană*. Antologie. Ediție îngrijită, note și prefață de Emil Boldan, București, ET, 1959.
221. * * * *Școala ardeleană*. I–III. Ediție îngrijită de Florea Fugariu. Studiu introductiv și note finale de Romul Munteanu, București, Albatros, 1970.
222. ȘERBAN, V., *Fapte de limbă bănățene în culegerile de folclor ale lui George Cătană*, AUT, *3*, 1965, 273–286.
223. ȘIADBEI, I., *Istoria literaturii române vechi*, București, Albatros, 1975.
224. ȘTEFAN, I., *Cuvîntul* scrisoare *în limba română*, LR, *11*, nr. 1, 1962, 56–66.
225. ȘTEFĂNESCU, Șt., *Considerațiuni asupra termenilor „vlah“ și „rumân“ pe baza documentelor interne ale Țării Românești din veacurile XVI–XVII*, „Studii de istorie medie“, vol. IV, 1960, 63–74.
226. * * * *Temelii folclorice și orizont european în literatura română*, București, EA, 1971.
227. TEODORESCU, Ecaterina, *Gramatica lui Ion Eliade Rădulescu*, AUI, *1*, nr. 1–2, 1955, 127–138.
228. TINCU-VELEA, Nicolae, *Istoria bisericească politico-națională ...*, Sibiu, Tipografia arhidiecezană, 1865.
229. TODORAN, R., *Despre un fenomen fonetic românesc dialectal: ă protonic*>a, SCL, 5, nr. 1–2, 1954.
230. TODORAN, Romulus, *Despre neologismele terminate în -ie*, CL, *4*, nr. 1–2, 1959, 211–213.
231. TODORAN, Romulus, *Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne*, CL, *6*, nr. 1, 1961, 43–74.
232. TODORAN, R., *Particularități dialectale bănățene într-un manuscris de la începutul secolului al XIX lea*, CL, 14 nr. 2, 1969, 291–303 (I); *15*, nr. 1, 1970, 52–62 (II).
233. TOMESCU, Mircea, *Calendarele românești, (1739–1830)*, Studiu și bibliografie, București, EDP, 1957.
234. TOMUȘ, Mircea, *Gheorghe Șincai*, București, EPL, 1965.
235. TOPLICEANU, Tr., *Un scriitor bănățean: Paul Iorgovici (1764–1808)*, „Semenicul“, *1*, nr. 7–8, 1928, 1–16.
236. TOPLICEANU, Traian, *Paul Iorgovici. Viața și opera lui (1764–1808)*, „Analele Banatului“, *4*, nr. 2–4, 1931, 133–148.

SUMAR

Prefața 5
Studiu introductiv 9
Tabel cronologic 38
Precizări privind alcătuirea ediției 44
Observații de limba rumânească 55
La cetitori 75
Secția I. *Observații de limba rumânească* 87
Secția II. *Exemplurile* 153
Secția III. *Reflecții despre starea românilor* 247
Opinii 275
Bibliografie 283

Scanned with OKEN Scanner

Lector : AL. JEBELEANU
Tehnoredactor : IOAN I. IANCU

Bun de tipar: 6.03.1979. Apărut : 1979.
Coli tipar: 18,5. Tiraj: 3 300+90.

Intreprinderea Poligrafică „Banat“
Timişoara, Calea Aradului nr. 1.
Comanda nr. 180.

Scanned with OKEN Scanner